

TOOTHBUSH

Qыргыздын илми адыры-сана
композитори Токтогулдун
жувилежине qarata

К юбилею великого киргизского
акына и композитора Токтогула

Kitepti qoozdoqon xudoznik
V. N. Ljaxov çana I. A. Efim

Redkollegija:

Çoomart BÖKÖNBAJEV

Ömyrqui ÇAKIŞEV

Tazabek SAMANCIN

Aalı TOQOMBAJEV

Tazabek Samancindin söz başı menen cıqtı.

Texniceskij redaktor *Milusev Ş. S.*

Съқырна çоортuu *Gajnullin I.*

Çоортuu korrektorlor (*Mamakejev T.*

Qasymov Z.

Художественное оформление
Ляхова В. Н. и Ефимова И. А.

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ

СТИХИ

КИРГИЗГОСИЗДАТ
ФРУНЗЕ
1940

ТОҚТОҒУЛ САТЫЛҒАНОВ

ЎРНАР

ҚЫРҒЫЗМАМБАС
ПРУНЗЕ
1940

Кырг
Т52

125349

ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ
БИБЛИОТЕКА
А.М. Ниргисовой ССР

ТОҚТОҚУЛ

Kolonijalyq sajasat aşynyp, eki ezyucylørdøn birdej eldin kergøn qorduqu qalyryna çetip turqanda Toqtoququl cýqat. Toqtoququldun usurunja, birinciden qyrgqyz uruulary tapqa kep tyrdø çiktenip, kedej-kembaqaldar øz talaptaryn acyq tyrdø qarşy qoşqon daryaçaqa çetet. Munu, Ferqana ørøønynde bolqon 1898-çylyq eldin radyşa økmøtynø qarşy køtørylyşy, kijin, 1916-çylyq qyrgqyz elinin radyşaçaqa, çergiliktyy waj-manaptarqa qarşy køtørylyşy dalildej alat.

Buıbul bolup tuulqan, taptoosuz qyraan aqyn bolqon Toqtoququl øzynyn tunuq meesi menen oşo kezde eldin adam kørwø turmuşun, ezyucylørdyn aşynqan zalimdigin çazwaj kørøt. A degende ele Toqtoququldun uly ezilgen eldin uly bolup, ezyucylørgø qarşy ırdalat. Ezilgen elge, alardy oşol awalqa çetkirgen kim ekendigin kørsetyp, eldi ezyucylørgø øcøştyrøt. Toqtoququldun uly ezilgen eldin tap kegi bolup cýqa kelet. Toqtoququl øzynøn ilgeri øtkøn, ilgeri tilektyy aqyndardaj ezilgen elge woor oorup qana keşiwesten, ezilgen el tarawynan turup, Toqtoququl ezilgen el menen ajrywastaj bir bolqon. Øzy da oşol ezilyucy wuqaralaryn arawynan cýqat.

Toqtoququl 1864-çylyq Ketmen-Tøwøde Qucusuu degen çerde tuulqan. Toqtoququldun atası Satylyqan Sarıtar attuu uruudan cýqan. Satylyqan ar dajym çataqta olturup „çer tyrtyp“ erter ølwøw oqat qylyqan. Qolunda bir-çarqym unawşy bolqon kedej Satylyqandaj øzyncø termeler oqat qylyuqda çarwocu, andaj kedejge kyc bolup oqat qylydyqan kølyk unawşynan ajrydqanda qatyn walawşy menen najqa malaj bolup çaldanuqda arqawşy bolqon.

Øzyncø erter kynyn kergøn Satylyqandy alym-salyq wawşy, wewese cymajt. Al aqa oqat qylydyqan çaldqyz unawşynan ajrylat.

Satıqlan qatıñ ekö qol qarmaşır alır, çerden çañdan
voorun ketörür kele çatqan çalqız balası,—kelecekte qırqız
elinin uluu aqıñ volıusu—Toqtoquıldı ketörür alır Ketmen
Töwö aralar „ırıs“ izder çenöjt. Aqırında Satıkej degen çer-
de bir vajqa qavıñır, Satıqlan vajdın malın vaqır, otunun
alır, zayıñ vajdın suusun qujur, otun çatat.

Kedejçilik turmuştan çyurur oturur malajçılıq ooqatqa çe-
tişken kedejdin uluu Toqtoquıl çastajınan oor emgekke kirişir,
12 çasında vajdın qojun qajtarat. Oşentip Toqtoquıldun vala-
ıq ömuru çalır kedejdin valdarındaı ele köktöynön erte vy-
öt. Toqtoquıl köktöynön qatuu emgekti, meerimsiz ezyucylykty
keret.

Kelecekte coñ qomuzcu, uluu aqın volıusu Toqtoquıl kicine
saqınan ele vajqalat. Vajdın qojun qajtarır çyrgendö qomuz-
du qojnuna qoşo ala çatır çyurur kuy yjrönö vaşajıt. İr,
çomoq degende kicinekej Toqtoquıl çanvaşınan çata qalat. Bat
ele Toqtoquıldun ağış taştasır vajqalır, ırıs-qomuzcu atalır
ajıl-aranın oozuna kire vaşajıt. Çaş Toqtoquıl saqan tojqo,
torqo ırdar, qomuz certip öz qurvularının gily volot.

Toqtoquıl ırın, kuysyn kyn sanar arvıtat. Aqın, qomuzcu-
lar menen betteşet. A der ele betteşkende aqın qomuzculardı
çaş Toqtoquıl çenir çyqat. Anan Toqtoquıl Toqtoquıl atanır,
anın danqır ajıldan ajılqa, çerden çerге, elden elge ötöt. Toq-
toquıl eldin oozuna kirgen coñ ırıs volot.

Biroq Toqtoquıl „Seketraj“ ırdar qız ojundu gyldötkön, çe
erikkenderge ermek volqon çen ırıs volboston, al idealuu ır-
ıs volot. Anın ırıların, kuylörynun mazmunun Toqtoquıl
çastajınan çana kijin ulqajqanda kögur çana öz vaşınan öt-
körgön, öz atası Satıqlandaı körçylyk vuqaranın ezyucylör-
dön körgön qorduqu, alardıñ armanı çana vaj-manaptardıñ
bul kedejlerge körsötkön zorduqu volot.

Vaj qurusun nitirejt,
Malajdın aqın nyt bersejt.
Manar alqır vuzuldu,
Mal orduna kişi çejt.
Manar menen vajlarqa
Mıñdan köönym işennejt,
Vuqaradan ın çyqa,
Butu,—qolun kişendejt.—

der ezyucylöрге özynun ır менен асыр тырде qarşır çyqan,
kyreşmen aqın volqon.

Çergiliktyy vaj-manaptar otorculardan veş-veter sorup toj-
vos zulım voluşqan. Oşol kezdegi vyт Ketmen-Töwö elin brıs-
qıvöktin valdarına oqşoqon bir eki ajıl manar uruqtarır vij-
legen. Al manaptar özynun qaramaqındaqır vuqaralardı kre-
poscularca vijler, eldi tilegenince ezgen.

Manaptar mal vaqır bir ulaq da asıraqan emes, çer ajdar
bir uuc egin sepken emes. Otun-suusunan öödö el qamdar
vegyuge arqasız volqon. Eldegi çaqşır mal, çaqşır ton manar-
tıqır volqon. Manaptar eldi icir-çer tygötkön.

Emgekleldi ajoosuz ezgen bul manaptarqa Toqtoquıl özy-
nun ır менен асыр qarşır çyqat.

Toqtoquıl Ketmen-Töwödögy manaptardı mıñdajca kekete
ırdajıt:

Talar alır tentitın
Voromvajdın Sarısın,
Kynde çejcin ajırtar
Vyтun çurtun vaarıñın.

Toqtoquıldun vaj-manaptarqa qarata mıñdaj ırdaşır, oşol
kezde vaj-manaptarqa qarşır atılqan oq qatarlıuu volur çyqan.
Toqtoquıldun bul ır—çalañ ele çergiliktyy vaj-manaptarqa qar-
şır ajtıvbastan, çalır radıça ökmötynun quruluşuna qarşır aj-
tıılqan ır.

Toqtoquıl birinci ırdar çyqır, aqın volur elge taarıla vaş-
taqanda kövynçö ezilgen eldin avalıñ, ezyucylördyn zulımdıq
qılıqın ajtır ırdajıt. Toqtoquıldun bul ertedeги ırлар da tur-
muştı realisttik menen ırdaqan aqırqattuu ır. Toqtoquıldun
ırлар realisttik-aqırqattıq vaqıt menen ırdalvaştan, vaşqa bir
vaqıt menen ırdalır çyqır ec mymkyn emes ele. Antkeni,
Toqtoquıldun ır eldin talavı, eldin tilegi volqon. Körcylyk
eldin tilegi—ar qacan aqırqattuu talar.

Mıñdaj realisttik vaqıt menen ırdalqan ır sözsyz ezyucy-
lördyn vijligine qarşır volqon. Oşonduqtan, a degende ele Toq-
toquıl ezyucylördyn çaraşpastaj volqon duşmanı volur çyqa
kelet. Vaj-manaptar Toqtoquıl alardıñ coñ duşmanı ekendigin
асыр sezet. Manaptar „aq tañdaj“ aqın Toqtoquıldı öz qoluna
alır, anı өз „qol“ aqın qılıuqa araket çylat. Biroq, Toqto-
quıl çen ele ırıs volboston, tartıq sezimi kuctyuy-ıdejaluu aqın
volqonduqtan, manaptardıñ Toqtoquıldı qoluna almaqır vol-
qon talavı taşqa tijet. Toqtoquıl kedej-kemvaqal elinen aj-
rıvaj, eldin syjgen aqın volur qala veret. Mıña taq uşundan
tartır Toqtoquıldun kelecektegi өз vaşının turmuşunun çolu
vaqıttalat. Manaptar uluu aqındın ömurnun qırnoodo, qorduqta
ötkeret.

Toqtoquul çaş çaqıñnan da çana aqıñdıq çaqıñnan da ulqaj-
 qan sajn anın turmuşqa köz qarawı qalırtana barat. Eldi
 ezgen waj-manaptar, çalıp oşol quruluş çasap turqanda eidin
 erkin kungö çetişi mymkun emes ekendigine barqan sajn
 Toqtoquuldun közu çete barat. Barqan sajn anın turmuş çö-
 nyndögy lirikalıq ırlar aıyq sajasij lirikaqa ajlanat.
 Çalan ele elge çana emes, aqıñdın öz waşına ulamdan ulam
 çawırsıñıqtı kör qıñır bara çatqan manaptardı Toqtoquul mın-
 dajca tajmanwaj ırdaqan:

Adatıñdı qarmatsan,
 Uj oqatım alarsın.
 Qanqorluqın qarmasa
 Öltiryw qanıñ çalarsın.
 Uu ıymaqtuu weş qanqor.
 Öltirsın da çalıñwajm,
 Öpke qıñır tarıñwajm.

Bul ır öz waşınan amandıqın oñloqon çan waqtının sözu emes.
 Bul özynun qıñıqına, ajtqanına tereñ tıyıngeñ, öz tarawında
 kevelbestej bek turqan, waatır çoonger aqıñdın sözu. Çana
 bul ırında aqın sawaldarğa özynon kucıyge çalıñır, çan soo-
 qalawaj, aqıñdın bul ır tajaqqa tajaq, soqqıqqa soqqı we-
 rgen tajmanwajan kyreşmen aqıñdın sözu bolot.

Toqtoquul waj-manaptar towuna çaltajlar qojwoston, erteli
 kectir bir kezek kelip, ötkon kectin alınarın qajta wetke urup
 ajtat:

Çan wıqara birikti
 Tawıñwajın ajlıñdı.

Toqtoquuldun bul eki ooz ır, birinciden murunqu uruq to-
 wuna, ata uraınana wajlanır kelgen kedej-kemwajdar, emi
 özdegy tar qatarında birigip, waj-manaptarqa qarşı turqandı-
 qın ajtat. Toqtoquuldun bul ır eti aıñıqan el özdeğynun ky-
 cun sezir, eger bul körşılık el toqusa manaptardı taş-talqan
 qıñarın ajtat.

* *

Toqtoquul körşılık eidin kucun eñ çoqoru waalaqan.

Toqun suudaj körşılık
 Toqusan tooqo kucun teñ.—

der ırdaqan. Toqtoquuldun körşılık eldi mındaıca waalaş
 aqıñnan ustap aqıñdın wergen waas. Aqın mında ujuşılwa-
 qan körşılıktın kucun mındaıca waalawastan „Toqusan too-

qo kucun teñ“ der, ujuşur tolıqan körşılıkty ajtat. Oşon-
 duqtan Toqtoquuldu körşılık elge qarata mındaı ajtış çon
 ele wa ır bolup qala wewesten, birindegen, ujuşılwaqan kör-
 şılıkty:

Kör birikse kel bolot,
 Kel qaptasa sei bolot.—

der biriktirip, anı „tolquıq“, aıyq kyreşke ygyttögen „ygyt
 ır. Oşonduqtan Toqtoquuldun bul ır eldi ujuşturup, tolıqur
 köterilyw çıquıqqa çaqırdan kyreşcy aqıñdın ır qata-
 rında.

Kedej-kemwajaldın barqan sajn waj-manaptarqa tar kegi-
 nin qurcuj barqandıq Toqtoquuldun ırnan aıyq körynet.
 Toqtoquuldun „wıqaradan ın çıqsa, wutu-qolun kışerdejt“
 degen ırnan wıqaralardıñ sajasij talaptarın waj-manaptar
 cort kesir, waş köterpöe ucun qılqan araketteri aıyq körynet.
 Oşonduqtan bul duşmanın çıquı ucun:

(Cecilişir ırdaşsan
 Kökyrektön muñ keter,
 Waatıñ wolsoq bir ooz
 Duşman qantır wıq eter.)

der, kedejlerdin bir ooz bolup waj-manaptarqa qarşı ujuşu-
 luşun Toqtoquul aıyq tyrdö çyrgyzen. Toqtoquuldun eldi uju-
 şılıuqa yndögen ır eñ qurc klassikalıq tyryndö ajtıqan.
 Oşonduqtan el arasında bul ırдын quraldıu qolcoluq sezsyz
 kucy bolqon.

Bızdın zamanawızdaq orus elinin ulıu aqın bolqon Maja-
 kovskıjdin „Biz menen birge bolwoqon, al bizdin duşmandar-
 wız“ degen aqıñdıqtın ustattıq menen ajtqan ırnan Toqto-
 quul:

Tıñıqanına watraqan
 Duşmanına çalıñat.—

der, özyncö bir tarap bolup birikken torqo watraqan, sezsyz
 duşmanqa ötyp keterin ajtqan. Toqtoquuldun kedej-kemwaj-
 aldın waj-manaptarqa qarşı ujuşturuu ucun ırdaqan ır tolı-
 quqan körşılıktın qıñmın tereñ wıñır, anın kucun öte ço-
 qoru waalar, al körşılıkty eñ tıqız bir muştum qıñır ujuş-

turuuqa qylyndan arakettin negizinde tuulqan. Bolvoso ezilgen kedej kembaqaldyn talavnyan, anyn arakettinen cette turqan kişi körсууук eldi Toqtoqulca vaalar, anyn myncalyk tyqyz ujushuuda yndej aivas ele. Toqtoqul bul ыrların çen aqyn qatarında emes, kedej eldin ezyucylerge qarşy bolqon qylymylyny vaşında çyrgen idejaluu çetekci aqyn qatarında ыrdalqan.

* *

Toqtoquldun çergiliktyy vaj-manaptarqa qarşy ыrdaqan ыrtupadan-tuura radьşанын sajasij quruluşuna, kolonijany vaşqarqan general pomeşcikterge tişgen. Toqtoqul özynyn ығында bulardyń birі birinen aşqan zulumduqun, radьşанын kolonijalyq apparattary, anyn cenovnikteri çergiliktyy vaj-manaptardyń talamyn qozqozduqun, bul ekөө birigip alyp eldi ajavaj talaqandyqyn aсыq aytat. Gubernadan сыqыр kelgen gubernanyń bir „соң uluquna“ Toqtoqul eldin aтынан мындайca ыrdajt:

✓ Сықым деп alat малдарың,
Айрансыз қожот малдарың;
Айсыз кедей амал соқ
Көтеріт найдың салқаның.
Улуқ болсоң алыр бер,
Кедейден vajlar алқаның.
Улуқтун ішін биліесен
Sen da tartыр ala ket,
Вуқараның қалқаның!

Bul çalyńыр, çalybarыр „uluqtan“ çardam suraqan ыrt emes. Мында çergiliktyy vaj-manaptын eldi ajoosuz talaqandyqyn vetke aйтыр, „uluq bolsoң aлыр бер, kedejden vajlar алқаның!“— деп al „tөреге“ vujruq қылат. Bul söz eti aсыңqan eldin sözy. Bul ыrdan oşo kezde eldin өlymden da ajanvaj qalqandyqyn vajqalat. Biroq, Toqtoqul al төрөнын elge çardamyn tişgizvestigin aсыq билет. „Sen, da tartыр, ala ket, вуқараның қалқаның“ деп anyn keketet.

Toqtoquldun bul ығы көрген qorduqu çedep көкөjге çetip, өlyyden da qajra tartpastaj volup eti aсыңqan qalyń ezyucylerge „severdegini!“ деп eskerte aйтqan öкym sözy.

Kolonijalyq doordoqu qyryz adavijaty qyryz elin kolonijasylarqa qarşy qojup, alardyń vijliginen qutuluu idejasy çyrgyzylsө, Toqtoquldun ыrlary emgekci eldi çalыр ezyucylerge qarşy qojup, alardyń erkindigin tilegen. Oşonduqtan Toqtoquldun ығында çergiliktyy vaj-manaptar çana kolonijasylyq aсыratylyvajt, alar bir. Çergiliktyy vaj-manaptы Toqtoqul kolonijasylyqqa qaraqanda elge çaqyrsyntrajt. Toqtoqul ығында kolonijasylyqqa qandaj meerimsiz bolso, vaj-manaptarqa da oşon doj meerimsiz. Oşonduqtan Toqtoquldun çergiliktyy vaj-manaptarqa qarşy ыrdaqan ығы kolonijasylyqqa—radьşa ökmetyne qarşy ыrdalqan ыrt volot.

Toqtoqul radьşa ökmetyнын, anyn kolonijany тыrs etkizvej vaşqarыр turqan „çarым radьşasынын“ öкymy çergiliktyy elge qalqanda ec bir ajoosuz volup, eldin al kolonijalyq vijlikten ceksiz ezilgenin:

„Ақ“ radьşa zalimdin
Qatuu ysyn suraqy,
Qaarыna сыдавaj,
Qalрасың ешен қurady.
Брайымсыз zalimge
Сыдаj беріш tuarавы.—

деп, Toqtoqul 1898-çылы volqon eldin radьşa ökmetyne qarşy көтөrylyşyn aйтqan. Al eldin radьşaqa qarşy сықысың quttuqtar ыrdaqan, al çana emes, al özynyn ығы менен eldi мындаj көтөrylyşкө ygyттөp, ujuşturqan. Toqtoqul özy aсыq ujuşturuucu volup, andaj qozqolonqo qatyşpaqаны менен anyn al quruluşqa qarşy ыrdaqan ыrlary eldi мындаj көтөrylyşкө ujuşturuucu соң кyc volqon.

Көрген qorduqu көкөjге çetip, eti aсыңыр араң turqan el, eger oşol ucırda бирөө radьşa ökmetyne qarşy қыjқыр сыqsa, alar aйт, соcmor vaşын көтөryр anyn атынан еercimek. Oşol kezde мындаj қыjқыр, сың қыjқырvaj aramza қыjқыр Min-Dөвөнын еşenderi сықышты.

Qazany özy qajnajt деп,
Bulbul vaqta sajrajt деп,
Işendik elek еşenge
Bir sözynen tajvajt деп,

Ожунзда чоq эле
Мыңсалыq сорqо ајдајт деп.—

деp, Тоqтоqул есenge еерсигендикке соq өкунус qылат.

* * *

Тоqтоqулдун ошол туштаqы quruluшqa, ал quruluшту сыргызуу-
сылерге qarшы сајасиј көз qarашы барqан сајын тереңдеp сыгуп
отурqан. Elge, анын өз вашына радыша өкмөтүнүн көрсөткөн
qордуqu ашындан сајын Тоqтоqулдун сајасиј лирикалары оqо ве-
тер qурсуп, өзүнүн мурунqu сајасиј ішенимі бекем орундуqтај
барqан.

Аqыqаттуу „ақ таңдај“ аqын өкунус qылаар бекен деп kek
усун аны елинен, сөринен алысqa ајдар, тырлуу qынооqо salsa
да, аqын мајышыр, мурунqu вабықнап тапыр qојqон емес.
Радыша өкмөтүнүн аqынqа qылаqан qыноосу qайта аqынды і-
ретіп, оqо бетер сөтiлте барqан. Qурcту соq, ерди кырөш сөтiл-
кен. Радыша өкмөтүнөн, сөргиліктуу вај-манарпан көргөн
qордуqu:

Унутпасмын өмырде,

Сонума салqан таqынды.—

деp, аqын радыша өкмөтүнүн көрсөткөн qордуqунан ырајым-
сыздыqын ајтат. Бул сөзде qайратсызданпыр мајышыр qојqон-
дуqtun ес бир белгisi билінбейт. Qайта бул сөздер толqон qабаqан
qайрат, өмырлікке qалуусу ердин тапвас кегинин илеві сезілет.

Тоqтоqул qыноодо сыргөнуыnde, сурaq алдында да өзүнүн
аqыqаттуу qурc тилин радыша өкмөтүнөн бир да тартыр qојqон
емес.

Ақ сөринен ајдамаq,

Адал сөрден qартамаq,

Ушундајын сурaqың?!—

деp, Тоqтоqул радыша өкмөтүн кекетіп, анын сајасатынын ади-
летсиздигин, сиріктігін ајтат.

Тоqтоqулдун вај-манарпан көргөн qордуqu сөдеp сөөгү-
не өткен. Тоqтоqул бирінсиден вај-манарqа „qол“ ырсы во-
луудан вај тартса, екінсиден аларqа qarшы ырдар, алардын зulum-
дуqын көрсөткендыгы усун аны өмырдыкке quуqунтуqqa сы-
дырөт. Тоqтоqул өзүнө qордуq көрсөткен бул манартарды өз
qолу менен мууздар, qанын ісууге дајар эле. Бул убаqта ел-
дин вај-манарqа qастыqы да ушұл Тоqтоqул ызығындан да-
рақада сөткен.

Тоqтоqул бирінсі ајдалыр вага сатqанда аны ајдатqан манар-
тарqа qarата:

Ушундан келсем qutulup

Оформун сентін көзүңдү.

Аман келсем ајланыр.

Алармын senden өсүмдү.—

деp, ырдан. Тоqтоqулдун вај-манарqа кесене ырдан
мындај ылары сөке өз вашынын кегі qатарында ырдавастан,
вај-манарпан qордуq көргөн мылду кедей-кемваqалдын кегі
qатарында ырдан.

Тоqтоqул елдин ічинен qана сырпастан өзүнүн турмушу, ті-
легі сарынан ошол эле көрсулік езілген елдин бери болqон. Ошон-
дуqtан анын ыры елдин тілегі менен мазмундалыр, ал елдин та-
лавын, елдин тілегін бурмалавај толуq тырде сөдору дарақара
сөткіре ырдан. Тоqтоqул елден сырар, елдин турмушунан ва-
qа өзгөсө бир турмушта сараран емес. Аqа ошол кездегі ал-
дыны qатарда турqан бир ілгері тілектуу китеp ідејалары да та-
сир qыла алqан емес. Анын езілген еісідік аqындыqы ошол кез-
дегі езілген елдин тісілігі, ошол кездегі елдин сөксіз савыр-
qан турмушу негізінде шіреліп, сөтiшкен. Екінсі сөз менен ај-
qанда анын аqындығынын мындај вақты ошо кездегі елдин
турмушунан негізінде туулqан. Тоqтоqул ел менен асыраспа-
тај бир болqон.

Тоqтоqул ел менен асыравастај бир болуп, елдин езууылыерге
qалqандаqы кегі анын өз кегі екендігін Тоqтоqулдун бірінсі
ајдалыр вага сатqандаqы ыларынан асыр көрсөтууге волот:

Ој дунује қалqаны,

Qantip сыqат көңүлден,

Qарыр болqон көр сұртум,

Bozdop ылар қалqаны.

Qаранqы тун қайqаны,

Quzqundardyң салqаны.

„Barsa kelbes“ сөрге ајдалыр вага сатqан аqын өз вашынын
таqдығына қайqырастан „qарыр болqон көр сұртунун“ таqды-
ғына қайы волот.

Елдин қайqысы Тоqтоqулду қайqыртqан, елдин қувансы Тоq-
тоqулду қувантqан. Елдин вашына тыскөн азар-тозоqu өз аза-
вндај тартqан аqын Тоqтоqулqа оqсop елдин өз төл валасы
волуп, ел қолу менен сөтiлдірген ел аqын қана волуу мүмкүн.

Тоqтоqулдун ыларынын толуq сөтiшкен увақты анын бірін-
сі ајдаларынын алдында васталат. Тоqтоqулдун ајдалыр ва-
ратqандыqы, ајдоодо сыргөндыгы, qасыр келе сатqанында ар-
ман ыларынын ваары вастан—ајаq елдин армань qатарында ы-
далqан. Бул доордоqu Тоqтоqулдун елге qarата арман qылыр

ьрдақан ьрларьн кейіссіз уруу қььн. Бірinciden вuлвu ақындьн тақыдырна кейісен, екinciden ақындьн туңураp муңақақан елiнiн тақыдырна кейісің. Сындықында елдiн тақыдыр ақындьн тақыдырыньн тақ өзүндеј болқон. Елдiн турмушу да ақындьн турмушундај қууқун сыргун, вaјлоо-мaтоодо өткөн. Ақын аждаьп кетip, азарть вaшқа çерде тартса, елге өз çерi турме вoлup, еl өз çерiнде азар тартқан.

Елинен аьс он çыл қууқунда çыргөн ақып кунде уc увақ елiн қошур ьрдар, кундыр-тундыр алар-çелер вoлup:

Qara daraq çertimdi,
Qajrлыр көрсөм decy elem
Qalyң qьrқыз elimdi;
Qajqьrsam da вошотpoj
Qara çyрөк zalimder,
Qajьstaj кestі demimdi.—

dep, елiн samар ьрдақан.

Necen çыldар елiн көгвөј қьjноодо çыргөн Тоқтоқул, ақырында турмедөн қасьр сьқыр, асьпыр, азьр-toзup екі çыл çол вaсьр, елiм деп аңсар çыгyp отурат. Елине çақындар қалқанда санаась тынај, алар-çелептепир ьрдақан:

Ажььма çetsem деп
Енсер кетip вaramьн,
Ketmen-Төө çerimdi
Better кетip вaramьн,
Çetim, çestі қалқандь
Estep кетip вaramьн.
Elge вapьр өisөм деп
Tіler кетip вaramьн.
Qьzл ilim saјratьр
Byлөp кетip вaramьн.
Өңсөј қарьр elderge,
Tynөp кетip вaramьн.
Alьр ucup denemdi
Syгөp кетip вaramьн.

Eldi, çerdi syjse Тоқтоқулдај syjyу керек! Өз вaшьпыньн аза-вьяна қаравај қарьр елине қамсырај ьрдақан вuл ьрында, Тоқтоқул өзүнүн елге қалқандақы сезимiн толуқ сьқыра алқан. Тоқтоқулдун елдi cексіз syjгөн сезimі өз ајьн çе өз уруқун қана syjгөн уруқ мьcөсуньн cектелген сезimі emes. Al уруқ ramкасьннан аida қасап вошонup сьқыр, ezilgen қальн қьrқыз елiн syjгөн. Al қана emes, Тоқтоқул елдi çиктер, вaј-manaptardan cексіз qордуқ көргөн көpcyлык кedeј елдi syjгөн. Oшондуқтан Тоқтоқулдун ьрларь қьrқыз arасында уруқ

тууқандьқ мамиле толуқ вuzулup, уруқ мьcөлөрынде вoлқон уруқтуқ сезим толуқ çојула eлeкте ele, ал адавиятқа tap мьнөзүн киргизе вaштақан.

Qьrқыз адавиятында уруқ тууқандьқ ramкадан сьқыр, tap-тьқ мьнөзгө ајлана вaштақан мьнөз murun вoлқон emes. Bol-so çaғыm-çартылај, мьcылуşkөн мьнөз turдө вoлқон. Bul Тоқтоқул вaштақан қьrқыз адавиятындақы çақыьық, қьrқыз адавиятында —daқы көр çақыьықтардь өз icine алқан соң өзгөpyш қатарьнда вoлқон.

Тоқтоқул бирinci ајдоодон қасьр келгенінде еl менен мьндaјca ьрдар ucурашқан:

Baј-manapta çaldanьp,
bјлақандар amanьb?
Qara oоqatqa çандарьн
Qьjпақандар amanьb?
Çan тыньтыньн çалқанда
Qьbақандар amanьb?
Kөк келтектен сьқыьыр,
Qьjрақандар amanьb?
Qојun вaқыр вaјлардьн
Qul вoлқондор amanьb?
Bir çыldьқы bir көјnek
Bul вoлқондор amanьb?
Kyc-қуьсатыньн вaјларқа
Sordуrқандар amanьb?
Qaly қасьр alsьrap
Boldуrқандар amanьb?
Çылаңaјлақ too-taсть
Çol қылқандар amanьb?

Bul çылаңaјлақ too-taсть çол қылқандар kim? Bular „Sarвa-қыш“, „Saјaқ“, „Buqu“, „Sarttar“ oқшоқон уруқтуқ топтон вө-лунур сьқыр, өз уруқунан сьққан вaј-manaptardan ezilген, өздөгьнүн таламь çақынан вaј-manaptarқа қарамa-қаршь турқан көpcyлык кedeј-kemвaқалдар. Тоқтоқул талавьн талашьр, ајдоодо çыргөнде ансақан еlи ұшul „bir çыldьқы bir көјnek bul вoлқондор“. Тақ ұшular ycун ulуу ақып ајдоодо, қьjноo-до çыргөн.

Тоқтоқул ezilген елciл ақып вoлқонduқтан, қьrқыз елiнiн кedeј-kemвaқалдарь менен қана cектелbesten, аньн ьрларь internationalдьқ мьнөзгө ee volo вaштақан. Al ezilген елciл ақып вoлқонduқтан аньн ьрларь bir қана ezilген еl менен

sektelişi ec mymkyn emes. Toqtoqul ezilgen qırqız elinin avalyña kejjigendej başqa ezilgen elderge da oşondoş kejjiş qılat.

Toqtoqul aıdalır cıyırp kör eldi, kör çerdi köröt. Al çerlerdegi körseyük emgeklı eldi oşol çerdin vaj-manaptarı qırqız elin ezgen vaj-manaptardaş ele ezgenin köröt. Orus bolso, al kolonıjacı, alar qırqızda çaqşylyq qılvajıt degen tyşnyk Toqtoqulda bolvojt. Özy sıjaqtanır başqa ezilgen elderdin talavın talaşır majtarılyqan etkyr mızduy er azamatardı köröt. Toqtoquıldun tyşnygy daqı kenıjt, tartıq sezımi daqı qırıcujt. Uşul çañ tyşnygy negızinde anıñ ırlarına internatsionaldıq mynöz kire baştajt:

Qazaq, qırqız, ezбекten,
Orus menen noqojdon,
Qarasam adam kör eken,
Qajıq tartıp men endıy
Qarmalıp barqan çan eken.
Körıp cıyırp көz menen
Men sıjaqtuu tutqundu,
Dalajı actan ölgөнyn,
Өlykterdy orooqo
Syjırıp varıp көmгөнyn.
Bilgen adam tyşynet
Uşul işin çөnderyn.—

der ırdaqan.

Toqtoquıldun aıdoodo cıyırgeñdegy arman ırlar çеке qana Toqtoquıldun өз vaşnyñ көrgөн azavı bolboston, özy sıjaqtanqan tyrdy elderdin mindegen qaarman azamattarınyn padıça өkmөtynөн көrgөн qorduqtarı. Toqtoqul bul ırların cıyırgeñnen orqırp cıyırqan kuctyу sezım menen ırdaqan. Aqındın bul ırların uşul aзыr da tolqındavaj oquu qyjn. Oşol kezde aqındın bul ırların uqqan el, aqındı uşundaş avalıqa çetkırgen qanqorıordu qarqar, alarqa qarşy ıcterine өtө kuctyу kek tyjgen.

Qatuu qajıq, azar-tozoq çana qıvanıs Toqtoquıldu aqınnan şaştır, anı ajnytqan emes. Toqtoquıldun aqıy usta-radaş qurc, çana daana volqon. Qancalıq qıjnoodo cıyırgeñde da, өз vaşnyña qatuu çavırcılyq tyşır colpondoş balasınan, yı vıyöesynөн ajrıqanda da Toqtoqul murunqu aqıl-esinen, murunqu kyysynөн tanır qojqon emes. Qajta myndaş soqqlar aqındı sıjraitır, qajta anıñ ırların oqoveter qurc qıyqan.

Aqındın yı-vıyöesynөн ajrıqanıña on çıl volur, aqınynda aзыr-tozur elge qajta keigeninde anıñ murunqu qoroqçaş vuzulur, qonuşun qara byrgөн vaşqan.

Gyldyу qırqız çurtumdu
Köröt bekem degemın,
Kykygym curqar aldımдан
Keler beken degemın,
Kyjyttyн muñun cыqarır
Өler bekem degemın.—

der, aq—etkenden taq etip, aqsar kele çatqan Toqtoquıldun çalıqız ulu өlgөн, qarıqan enesı ulun çoqtor ıjar cıyırp өlvөгөн çanı qalat, qatın erge tijir ketken. On çıl aıdoodo cıyırp, eki çıl qacır çө çol vaşır kelgen aqındın vaşnyña tyşken bul qajıq,—adam көtөrgysyz qajıq volot. Oşondoş bolso da tunuq meelyu, qurc qajratuu aqın murunqu ojunan tanır qojboston, vaşnyña tyşken bul qaardı daqı көtөret. Birinciden aqındın kelışine qıvanır, ekinciden aqındın bul qajıqıny menen teñ ortaq volur, qarınny tytөgen elge oşol ele zamat aqın:

Kejtөjmin ketkenge,
Өkynөjmyн өlgөngө,
Men ыraazy volomun
El-çurtumdu көrgөngө.—

der, qajta elge özy qajrat ajtqan. Mynda da Toqtoqul өз vaşnyña tyşken tragedıjaqa majışır qojboston, көtөrylıp, eline çetip, elin көrgөndygynө ыraazy volot. Mynda da uluu aqındın eldi ceksız syjır, el menen ajrıvbastaj bir tutam volqonduqu qatuu sezilet. Al qana emes, өз vaşnyña tyşken qandaj qana qajıq volbosun, qandaj qana azar-tozoq volbosun anıñ vaarın qajışpaş көtөryp, eldin talavı, eldin qamı degende kyjır vaşır coq volqon.

Bul өз vaşnyñ qajıqıny aqındın sözynyn qoozduq kyсyn oqo veter arttır, qomuzın murunqusunan veter kyygө kelтіrgen. Aqındı qajıştıgyr qojvoj vardıq azar-tozoqton көz çumdururp өtkөrgөн çalıqız tilek,—aqın samaqan kelecektegi eldin ыrsqıny, erkindıgi volucu.

Toqtoquıldun qarınny çetışır, andan arı ölymdın bir qadam qalqandıqın aqın vajqajıt. Biroq al emi өlet ekemin der sarsanaa volur kejjibesten,—

Qajırp certci Toqtoqul
Qajran çaştı çoqtodum,
Qartajır ketip qajran çan
Qalqıman keter oqşodum.—

der, elinen ajrıların ojlor, kejjıt. Bir söz menen ajtqanda Toqtoqul özynyn ömyrynyn, özynyn vardıq tıricılıgın el ycın

der esepregen. Qatın, valasınan ajrılıqanda da, qancalıq qıjnoodo cırgenınde da qajıǵıǵı kejiwegen Toqtoqul elden tıwelykke ajrılıq ekemin degen oı anın esine kelgende, almaıǵıǵı kejiwen.

Əlumu ǵaqındar ǵalıqanına Toqtoquldun kəzi ǵetip, wıroq, ǵaǵıǵı—toqtooluq menen, aqılınan adaǵıǵı, ǵaǵıǵı qılbaı ǵezınun ıǵılın murunqu toluq kucı menen daqı elge ǵarata doǵtoǵo mındaıca ırdıqan:

Тоқтој бастан ǵан кетсе,
Тоқтоңур ǵайра келбесті,
Тоғуңдан кетсем аман бол
Тоқтоң ǵығыз ǵергесті.
ǵайран өмырт, гылдөј ǵаǵ.
ǵайғыр екі келбесті
ǵалыңдан кетсем аман бол
ǵалдаǵан ǵығыз ǵергесті.—

der, ǵығыз e'inin uluu aqılın ǵez elinin amanıǵıǵın tiler, dıjnəden ǵajıqan.

III

Toqtoqul altımıǵıstarǵa kelip tvorcestvoluq kucı eništeı waǵtaqanda uluu Oktjavr Revoljutsıjasıǵı ǵetip, aqılın esen ǵıldar azar-tozoqtı aralaj kecip, el ucın tilegen ıǵıstuu kunı tuulat. Uluu Oktjavr Revoljutsıjanın ǵeńiǵı ezilgen ǵығыз elinin waqı ucın tuılǵandıǵına aqılın kəzi ǵetip:

Бајақда ǵajnaldıң
Baj-manaptın tıǵıne,
ǵanter aıla tabıwaj,
ǵan ǵalıqansız icinde,
Mındaı zaman bolonun
Kərdıñ bele tuıǵınde?
Asıldı waqılın nuqara,
Arǵımaqtaj kucıldel.—

der, emi ǵın taalajǵa ǵetıǵın elin quttuqtar, alardı „arǵımaqtaj kucıldel“—der, ǵz taalajı ucın andan arı bolıuıcu kureǵke ındegen.

Ceksız qordıqta kelgen ǵығыз eli, anın taalajı ucın mındaı ǵarǵı kundın tuuların, aqılın ajıqandaı, tuıyndə da kə-

gen emes. Ezilgen ǵығыз kəktən izdegeni ǵerden tabılat. Eldin ǵıwanıǵı doıjnuna watraj, necen ǵıldar waj-manaptan alarǵa ǵtkən kegin alıǵı, kedeı-kembaqaldardıñ tar moqısu ǵanat. Aqılın ǵzi da anın necen ǵıldar waǵ kəterteı ǵıjnoodo alıǵı kelgen manaptardan ǵezınun tar kegin alǵandıǵına—

Kedeıler alıǵı wərdıner
Kerımbaıdan keginıdı,
Uıncalıq ǵırdatqan
Urmattajıǵız Lenındı—

der, ceksız ǵıwanıǵı, ezilgen elge waq bergen uluu Oktjavr Revoljutsıjasıǵın uluu ustat kəsemy Lenındı ǵығыз aqılınan ıwıncıǵı bolıǵı doǵur ırdıqan.

Toqtoqul Oktjavr Revoljutsıjasıǵın ilgeri mıǵajıqan eldin mıñun, tilegin mıñqana ırdasa, emi eldin ǵıwanıǵın, ıǵırdıǵın ǵandıu ǵıwanıǵı menen ırdajı. Toqtoqul murun eldin mıñun ǵancalıq ǵetip turqan qooz səzdın kucı menen ırdasa, emi oǵoncolıq ǵetip turqan qooz səzdın kucı menen eldin ǵıwanıǵın doǵur ırdıqan. Toqtoqul Lenındı doǵon ırdında ǵығız eli ǵezınun ıǵırdıǵı bolqon Oktjavr Revoljutsıjasıǵın ǵeńiǵın, al ǵeńiǵın ǵығız elinin arasıǵına kelip ǵetkendegi eldin ǵıwanıǵın eń ustatıǵı menen ırdıqan.

Ala-Toodon ǵerdegen ǵығыз elinin aqılın uluu Oktjavr Revoljutsıjasıǵın uluu ustat kəsemy bolqon Lenindeı ası adamı,— „ǵandaı ajal tuudu eken, Lenindeı uıldı“—der taqdana ırdıqan.

Tenclik door ǵırdanda
Terime watraj semirdim,
Tuǵalqan temir cıderden,
Boǵotqon wutun elimdin,
Atandaj waqqan aldeıler
Amanın tile Lenındı!—

der, ǵығыз elinin atınan Leninge alǵıǵı ajıǵı, anın uzun ǵezınun tilegen. Toqtoqul Lenin ǵonındegı ırdında oǵo kezdeı taalajǵa ǵetıǵın ǵығız elinin ǵıwanıǵın ǵetkire ajta alqan.

Toqtoqul murun tolıqon ǵaǵı ǵezınun ǵıjnoodo ǵtkergı, gıldəgen ǵaǵıǵı kicine kulduǵı doıwoı zarlanıǵı ǵırdı ǵtkendıgıne armanqılǵa, emi kutyysız ǵerden murunqu dor bolqondordun waqılın ǵadıǵar-ǵajnar tuılqan zamanda ǵaǵı bolwoı, ǵarǵı ketkendıgıne arman ǵılat:

ǵartajıǵı kettıñ ǵajran ǵan
ǵandaı ǵılam aj arman
Armandan ǵırdıǵı bul kezde

Çoluqur bizge bul zaman,
Eskirip ketti esil çan
Endi qantem ej arman,
Eseni çoq ыъьсқа
Eeliktirdi bul zaman.

Toqtoquldun qarыьыqъ çetişir, qъзыl tilli vulduraqtar, certken kuysy basandaј vaştasa da, „bul çыrqaaly eelikken zamanda eegim tyşse da elge ыrdar berejin“ — der, aqъn özynø dem ve- tir, murunqusundaј ele vasyqъn çazvaj ыrdaqan.

Enişedi vazarym
Estegende qaramyň
Eegim tyşse mejliç
Ermek volup çatamyň.

Aqъn murunqu kyc-qubattan ajryla vaştasa da aqъndъn aňsaqan zamanъ tuulur, aqъa al çaş saqъndaqъdaј ele tvorcestvoluq kyc берет. Мына oşonduqtan Toqtoquł Lenin çönynde çañe zaman çönynde qajtalavastaј sonun ыr ylgylöryn qal- тыrdъ.

IV

Toqtoquldun ыrlarъ qandaјdyr bir avstraksijalyq ideja negi- zine qurulbastan, eldin praktikalыq turmuşunun, aňn kyn көryşynyn negizinde ыrdalqan. Aňn mejli sajasij lirikasy vol- sun, mejli turmuş tiricilik—çönyndögy ыrlarъ volsun vardyqъ teң quuraqan eldin tiricilik turmuşunun muңu, al el aňsaqan ыъьstuu turmuşun kuysy volqon.

Eldin seksiz çavьrqaşыn, aňь mьndaј avalqа keltirgender kim ekendigin Toqtoquł tuura көryp, uşunun negizinde padьşa ökmötynø, çergiliktyy vaj-manaptarqа qarşь ыrdaqan, alar- dъn eige qalqandaqъ seksiz zulumduqun elge көrsөtkөн. Oşon- duqtan Toqtoquł eldin rajdasыna сыqraj, zыjanыna сыquucu var- dyqъ araketterge qarşь ыrdaqan. Qoço, moldo degende:

Aq seldeni көrgөnde
Acuum kelip tyjylom,—

der, Toqtoquldun özgөсө qujqasъ quruşur, qъçыry çajnaqan. Bulardъn aldamcъ ekendigine, alardъn duva, qurandarъnъn vaarъ eldi aldoonun qana bir amaly ekendigine Toqtoquldun кө- zy vaştatan ele çetken. Miң-Dөvөdögy eşender kolonijasylar- qa qarşь көtөrylyp сыqqan eldi adaşтырыp, teskeri çolqo sa-

ыр qъзыl qarqа vojoqondon kijin, Toqtoquł bulardъ quranyň көtөryp alyp, eң ele voorukersinip, eldin qojun-qoncuna kirgen aşыnqan zulum ekendigine qoş ojluu volvoj көzy çetet. Oşon- duqtan Toqtoquł bul din qъzmatkerlerinen tillin tartыр qojvos- ton, alardъn aram sanaa aldamcъ qъььqatъn асыр аjтыр, eldin aldynda alardъ avijirin ketire ыrdaqan.

Toqtoquł bul eşen, moldo, qoçolordun aldamcъьыqъn eң çet- ken ötkyr söz menen ajтыр, alardъn qarandъ momun eldi or- suz aldaqanъn şыldьndajт:

El icinde qъььrdan
Eşen volot decy ele,
Elden aldar alyasa
Kesel volot decy ele.
Eşen menen encileş
Qalpa volot decy ele.
Arqasыnda aşыnqan
Qalta volot decy ele.
Açalqа bervej vajlardъ
Qalqa volot decy ele.

Bul eşen-moldolordun işterinin ciriktigi, aldamcъьыqъ çönynde mьndan artыq elestyу qurc tyrdø, aňn icki сыryn аса аj- tuu qъььn. Bul bir nese çol ыъь menen moldo-eşenderdin kim ekendigin, aqъn çetkire mьnөzdögen. „Açal bervej vajlarqа, qalqa volot decy ele“—der, maselenin eң tereң сыryn асыр, bular kimge qъzmat qыldандьqъn аса аjтqan.

Toqtoquł bul ajtuu menen qana cektelvesten, al eşen mol- dolordun şarijat, qurandarъnъn tartыр kedejдин şoruna çyrgy- zylyucy qural ekendigin, özdöry ezyucylөrdyn biri ekendigin ajtat.

Toqtoquldun bul eşen-moldolorqо qarşь аjтqan ыъь, din qъzmatkerinin özdöry menen cektelip qalbastan, tupa-tuura dinge varыр tijet. Oşonduqtan Toqtoquł dindi çyrgyzyucylөrgө qarşь сыquu menen birge, dindin özynø qarşь сыqqan. Toqto- quldun mьndaј dinsizderce ыrdar сыqъşь, a da volso aqъndъn eldin talavyň көксөгөн araketinin negizinen kelip сыqat. Toq- toquldun özy aqъьqatъnda tartaqыр dinsiz volvoqonu menen, ыrlarъ taqыр dinsiz. Antkeni qooz sözdyn ustaly Toqtoquł tur- muşta volqon aqъьqattuu oqujany aqъьqat—realisttik menen ыrdaqan. Dyjnөгө aqъьqattuu көz qaraş, aqъьqatsыздыqъtь syrup taş- tar özynyn aqъьqattuu tyrkylygynø kelip çetken. Мына oşonduq-

tan Toqtoquidun ыъ dinsiz qana emes, tyvyndø dinge qarşy volup сыqqan.

Toqtoquidun poezijasъnъn dinsiz voluşu tireksiz emes. Toqtoquidun ыrlarъ qыrqыz elin salt-sanaasъ menen, qыrqыz elnin dynyjögø kez qaraşy menen tirelet. Toqtoquidun aqыndъn uluu oqutuucusu—el volqon. El anъn сыqarmasъna vaqıt bergen, dem bergen. Oşonduqtan Toqtoquidun ыrnъn dinsizdigi, bul qыrqыz elindegi volqon dindin tajqыlyqъ menen tirelet.

Qыrqыz eli qatuu dincil el volqon emes. Bul çönyndø qыrqыz elinin turmuşunan, eldin özy сыqarqan ooz adavijattarъnan seksiz көp misaldar keltirygø volot.

Din qыrqыz arasъna ancalyq tereç sinir, tamъnъn ken çaja alqan emes. Volqon din da vek ornoşo alvaj, en qoomaj turqan. Din qalyñ eldin tyrkyrynø sine alqan emes. Al din Ok-tjabr Revoljutsijasъnъn birinci soqqon serуyn çeli ajdar usurup, eldin qaragъqъ qatmarъnda azyraaq qalqalanъp qaldъ. Mъna oşonduqtan Toqtoquidun ыlarъ da dinsiz volup сыqqan. Antkeni, Toqtoquidun ыъ tura-tuura eldin sanaasъnan tuulup, aqыndъn ojunan vurmalanvastan işteliр сыqqan. Mъna uşul aştıqandъn vaarъ aqыndъn el menen deneleş çaqъn ekendigin daqъ dalildejt.

V

Qызы oqvos bolsocu.
Qыz vurnıbas bolsocu.
Kөгөгөнү сьп volso.
Gylder solvos bolsocu.
Өзөңгө elim tolsocu,
Өmyr өтпөс bolsocu.
Çaşqa açal kelbes bolsocu.
Çaşş adam ölvös bolsocu.

Mъndan artыq turmuşun көryktyylygyn, anъn qызыqсылыqъna poeziya çyzyndø көrsөtyy qыjnъ. Toqtoquidun qajsъ qana ыrnъn alvajъ, anъn ar bir çolunan turmuşun tamъnъ loquldaj daqъp turat. Toqtoquidun bul ыrlarъ gumanizm adamkerciliktin çetişip turqan çeri. Antkeni, aqъn bul ыrnъnda el usyn telegej ter-tegiz, tiricilik ыrsqasъ vulaq volup aqъp turqan zamana-nъ tilep, anъ aqыndъnъn ustattыqъ menen, poezijanъn çetiş-

ken көrkөmdygy menen ajta alqan. Bul gyldögөн çaşсылыq ky-pyrttөнvөj toluq gylыndø ötsyn, syjyşkөн çar tilegenine çetsin degen tilek volot.

Ac, çылаңac el erkindikti, çaqşy turmuştu anşaqan. Eriksiz eldin eriksiz çaştarъ gyldögөн çaşсылыqъ, eriksiz çarlar ten uquqtuu syjyuny tilegen. Toqtoquidun bul ыrlarъ oşol seksiz çavъrdaqan eldin bul tilegin aqыndъnъn ustattыqъ menen ыrdal-qan.

Kyrвөд, kyrвөд çygırtıp
Kylykty minсең bir qызыq.
Ajjalъndъ qubantъp
Asыldъ kişiseң bir qызыq.
Azamat erge tabılsa,
Ajnektej suluu çar qызыq.—

dep, turmuş qatqъra kylyp, qucaqъn çajqan Toqtoquidun ыrlarъ quuraqan eriksiz eldi, sözsyz ыrstuu turmuşqa çetiştiryu usyn kyreşke yndögөн. Toqtoquidun bul ыrlarъn uqqanda—ataqanat, ömyr qandaj sonun!—dedirip kişini tamşandъrat. Kişi icinen sezirp, biroq anъn emne ekendigin acыq vile alvaqan adamdъn tereç sezimderin Toqtoquidun ötkyr qooz söz menen çыjыndъqtuu tyrdø ajtъp, kişini tolqundandъrçan. Bul söz-syz genialdъqtъn belgisi.

Biroq, mъnda Toqtoquidun emgek etpej, көbөлөktej turmuşun ysty menen qalqъp usurp, usurqan gyldyn şiresin sorqon turmuştu ajtrajt. Toqtoquidun ыrdaqan mъndaj turmuş emgekten ke-lip сыqat.

Emgek etip çaşыndan
Elge çaqsaң en qызыq,
Eki qurvu vaş qoşurp
Erkeleşсең ten qызыq.—

dep, mъndaj qызыqtuu turmuşqa emgek menen qana çetişeerdi-gin ajtqan.

Toqtoquidun emgektin ijgiliginin negizinde, erkindiktin negizin-de mъndaj taalajлуу turmuşqa çetişyygø volot dep esepтер, er-kindikti, ijgiligi mъqtъ emgekti ыrdaqan.

Bul dynyje urqansыñ.
Kimgе vара qыlyqansыñ.
Azamat bolson iştep qal.
Bul dıjnødø çыrqajsыñ.
Өnөryn bolso örgө cap,

Qor qılbaı asıl çandı baq—
Erdin kerkı el menen
Emgegin menen elge çaq.—

dep, Toqtoqul çırqaldıu turmuştı emgekten açıratır, vөлvөjt. Oşonu menen birge çırqaldıu turmuştı çete turqan emgek el menen çana volordıuqun ar dajım „emgegin menen elge çaq“—dep qajtalap ajtat. Toqtoquldun bul ындаaqь asıl pikirdin çana biri „erdin kerkı el menen“—dep, el menen açıravastaj bir volur, eldin qamın qılqan er anьq er атаqqa qonordıuqun ajtqandьqь volot. Toqtoquldun mьndaj ыларь kerkөmдыk çaqьnan çana emes, anьn maanisinin terendigi, ajtqan ojunun tuuralьqь çaqьnan adavıjattьn eñ vijik çerinde turat. Çana Toqtoquldun oşol ubaqtaqь ыrdaqan bul ыларь uşul bizdin kynde da, kyny vygnykydej, kyckө ee volo alat. Oşonduqtan Toqtoquldun ыларь, sezsyz klassikalьqь adavıjat ylgylөryne kiret.

Çana Toqtoqul bul ында al zaman ec kimge vara qılbaı, eldin qılqan emgegi tekke çaqьr, eldin çoqculuqta kyn өtkөrgөndygyn kөrsөtet. Çoqculuqta çaşaqaan el dynyjөny vaalaj bilgen. Al zamanda tiricilik qyluu өtө qьjn volur, mal vaquu өtө qьmvat volucu. Çындьqьnda mal kişinin vaşьnan qьmvat volqon. Toqtoqul munu „Dynyjө“ degen ында:

Kelerinde dynyjө,
Toluqsur çыqqan ajdajьn.
Keterinde dynyjө,
Suu çыqpaqaan saıdajьn.
Kelerinde dynyjө,
Өzөngө vytkөn taldajьn.
Keterinde dynyjө
Өlymdөн veter aldajьn.
Kelerinde dynyjө
Bajgeden çыqqan attajьn.
Keterinde dynyjө
Mөmөsy tyşkөн şaqtajьn.—

dep, al zamandaqь tiriciliktin, turmuştun qьjnçылыqьn, vaqьtьn çoqtıuqun, çeke bir kişinin vaşьna qono qalqan vaqьtьn turuqsuzduqun ustattьqь menen ajtqan. Toqtoquldun bul ыnan bir çaqьnda çalqьqan döөlettyn, ekinci çaqьnda qaramanca volqon çoqculuqtun mьndaj teskej volur qarama-qarşь turqandьqь aсьq kөrynet. Bir çaqьnda tenirşigen döөlettuyler volso, ekinci çaqьnda ystynde yjrup salar kijimi çoq, tojoicer aşь çoq ac-çылаqactardьn volqonduqun ajtat.

Al zamanda dynyjөsy kelgenderdin turmuştı „toluqsuqaan ajdaj“, dynyjөsy ketkenderdin turmuştı „suu çыqpaqaan saıdaj“, dep Toqtoqul al zamandaqь tiriciliktegi qarama-qarşьlyqь çana anьn adamдын turmuştındaqь qьzьqçылыqьn өtө ustattьqь menen ыrdap kөrsөtkөн. Al zamanda çындьqьnda qoqusunan qono qalqan vaqьt qьryndaj çыlt etip, şoolalapьr kөrynur, oşol zamat ele oşol qьryndьn өmyryncөlyk vat өckөн.

Toqtoquldun „Dynyjөsynde“ kişini ac kөzdөndyryp, samaqaanь mal, vajьqь qьlyp alas urdurur, aqьrynda aram tamaq vajqa ajlandьrqaan dynyjөny qьzьqçылыqьn ajtrajt.

Azamat volson işter qal.

Bul dynyjөde çыraqajьn.—

dep, өз emgegi menen çetişken şajьr, çoomart gyldөp өtkөн turmuştı ajtat. Mьndaj ajtylqan pikir çalqьz kişinin vaşьna qoqusunan qono qalqan ыrsqь emes, bul өз emgegi menen çetişken çalьr emgekcı eldin ыrsqьşь.

Toqtoquldun ыrstuu turmuştı samaqaan bul ыларьn çetişpegen maisьz vesaqaanьn ыrstuu turmuştı çөnynde tilek qılqan armanь da emes. Bul ыlarda çalyньr-çalvaqьr ajtqan bir da tilektin yny çoq, qajta mьnda qatqьra kylyp, toluq qajrat menen dynyjөny өз qolu menen ojnотmoqcu volur, ыrstuu turmuştı kөzdөj umtulat. Mьna oşentip, Toqtoqul el ysyn voluucu ыrstuu turmuştı şajьrdana toluq qajrat menen ыrdap, anьn kyysyn certken.

Toqtoqul oşo kezdegi quuraqaan elinin kelecektegi ыrstuu kynyn çana tilebesten eldin kynymдыk tiriciligine da qamşьraj, tiricilik nasaatьn ajьr ыrdaqan.

Deniң soodo erinbej,
Bekerlikke vertıbej,
Erkin menen çumuş qıl
Ertınceek, çalqoo dedirbej.
Erdin kucy som temir,
Erityygө er kerek.
Ec oоqatьn volboso
Egin ajdoo çer kerek.
Er çigittin belgisi
Ercil volot termeler.—

dep, eldi emgekke yndөjt.

Bul ыларьnda Toqtoqul ec kimge көz qarandь volvoqon, tьd oоqattuu, vşьqь emgekcı dьjqaan-çarvalardь ylyy qьlyp kөrsөtet:

Egin ajdar, cəvyn cəp,
Emgegindən pəjdə tap.
Azamat bolson aq işter
Azdər-kərtür malın vaq.

Bul sɔjaqtuu ɔz aq emgegi menen kyn kɔrgen ooqatqa vɔşyq dɔjqan Toqtoquldun idejalɔ bolqon. Aram dɔɔlɔttuu vajlardɔ çektegenindej ɔz ooqatın qıla alvaqan çalqoolordu da çektejt. Oşonduqtan ɔz aq emgegi menen ooqat qılqandardɔ maqtar, alardɔ yıgı qılyr kɔrsetet. Bul tiricilik çənyndəgı ɔrlardɔ da aqındın ezyucylərgə qarşy negizgi idejasın çyrgyzet.

Oşonu menen birge, bul emgek çənyndəgı nasaat ɔrlarında aqın adamdın adamkerciliktyu sezimin çoqoru kəteryp, kişige anın adamdınq vaasın qatuu sezdiret:

Surar icken tamaqın,
Suu icken menen vaqavar,
Suq atanır ajlıca
Suuq bolvo çaş valdar.—

dep, birəgə kəz qarandɔ volur vasınvaqın dep, çaldırap birəəyn kəzyn qaravaj ɔzuncə termelər ooqat qılyşın nasaat qılqan.

Oşol ucırdaqə qırgıy elinin tuşnyugyndə vajlyq-dəɔlət aqca, ɔlyu mylk, çer volvoston, tɔrt tylyk mal volqon. Mındaj tuşnyuk oşol ucırdaqə qırgıy eli sɔjaqtuu mal carvalıq ɔkəgə taandıq. Bul tuşnyuk da Toqtoquldun ɔrınan vajqalat. Toqtoquldin kynumdyk tiriciligine qamsıraj:

Ec ooqatın volvoso
Egin ajdar, çer çıbit.—

dep, malın volvoso dɔjqancılyq qıl dejt. Bul ubaqta dɔjqancılyq qırgıy arasına keç siçə alqan emes. Qırgıy eli negizinen mal carvası el volur, dɔjqancılyq tɔmən çaqtan kedej-çataqçylar arasında ɔşə vaştaqan. Dɔjqancılyqtı kem emgek qararında esertər, dɔjqancılyq qılqan çataqçy kedejlerdi „ocular“ dep kemsintken. Toqtoquldin qajta kemvaqal eldi dɔjqancılyqqa uytıttər, bul sɔjaqtuu ezyucylər taravınan sɔqarılqan idejaqa qarşy sɔqır, el ucyn ilgeri tilektyu ideja çyrgyzgen.

Adamdın, er çigittin çaramduuluqun anın emgekke, tiricilikke çaramduuluqu menen ɔlcəjt. Toqtoquldin uurluqqa, qumarqa, qara işke kişligişpej aq ooqat qılqan çigitterdi—çaramduu çigitter dep esertejt. Antkeni al ubaqta vaj-manaptar, koloniasylar eldi seksiz çavıqtar, oşonu menen birge el arasın

da eldi vıldyrgen uuru-qaraqçy aşınır, tyrdıy el çegictər kəvəjy, el seksiz talanır turqanında, Toqtoquldin er çigittin çaramduuluqun, anın aq emgegi menen ooqat qılyşy volot dep esertər:

Çaqşy azamat tyrdənyr,
Çalvırttaqan çalındaj.
Əzyn ɔzy asırajt,
Uurluqqa malınvaj.—

dep, sɔrattaqan.

Biroq, Toqtoquldin erdiktin, mıqtı adamdın saratın çalaq ele ɔz ooqatına vɔşyqtıq menen qana ɔlcəvəjt. Mınu Toqtoquldin ooqat qılyu ɔtə qılyın volur, kee azamatlar ooqatın aşınan çə musarıp volur, çə vaj-manaptarqa satılır, çə uurluq-qaraqçylyq işke kişligişir, elden adaşır vaqa çatqan ucırda aştan. Toqtoquldin sındıqında er azamatın saratın er çoqoru esertegen. El vaqır, elge vel volqon azamatlardı Toqtoquldin anın azamat dep esertər:

Çaman adam belgisi
Əz qamı ucyn çygyret,
Çaqşy adamdın belgisi
El qamı ucyn kyjynət.—

dep, elge vel volqon, eldin qamın oşloqon azamatlardı maqtar ɔrdar, eldi çarır çegenderdi çektegen. Al ubaqtaqə „çaqşy“ atanır el vıjler sɔqqan vaj-manaptardın icinde el çevəj eldin qamın qılqan çaqşy volqon emes ekendigin ajtat.

Bulardın vaarə vaştan-ajaq eldi talar, eldin ɔrşqışın qarar alır, ɔz ɔrşqışına ɔrşqı qoşqonun Toqtoquldin:

Sıncı çaqşy kəvədyu
Sıqın alvaj el vaqan.—

dep, alardın kəz kərynə ɔldi qararqan ɔrdar, mındaj „çaqşylarqa“ anın eldin qamı ucyn çygyrgen mıqtı azamatlardı, anın çaqşylardı qarama qarşy qojur, alarqa çetkireşin elesin vengen. Oşonduqtan Toqtoquldin anın mıqtı azamatın saratın, anın el ucyn qılqan qamı, qızmatı menen ɔlcəgen.

Arşşy tulpar volvoqondo, eginsiz çer—kəryksyz volvoqondo, elsiz er çigit volvoqondo emes degen oşdu, ɔzynın er azamat çənyndə ɔrdan ɔrında vaştan ajaq çyrgyzgen.

Çana erdin qajratylyp, erdik qylyqyn mymkynsulygyn ço-
qoru eseplegen.

Агартмақ көркіу çalyнда,
Алманьн көркіу çақында,
Ақ çолборс кelse tartына
Алтын вағын вағында.—

dep, qandaј çana volvosun er azamat aman-soo kezinde erdik
qylyqyn bir çыqарыр qalyşь kerek degen. Bul taşqyn suunu
wөгөгөн анық erdin qajraty. Biroq, bul ақыдақан алаңазар
erdik emes. Er taş omqorso da анын erdigі eldin rajdasына
çықсын dep ыдақан, Toqtoqu. Oşonduqtan al erdik ақықа
çenelgen el usyn volqon erdik. Eger andaj er el usyn qurman
volso, al er анық erdik атаққа çonot degen Toqtoqu.

Er volo turup, al er—er menen tajmaşqanda oqusunan tajqy-
lyr çықылақанда çaltajlar, vaşyn çerge salvaj qarşыsyn çenyu
usyn qajta kyreşken turuqtuu erdi ыдақан.

Ошсон er çigitke eren volvojt,
Çolborston bir tajqylyr qalqan menen.—

dep, er erden çықыsa, er usyn eren emes ekendigin ыдақан.
El vaqan er azamat, erdik qylyqyn Toqtoqu el vijik ыdap,
alar çenynde өçpөstөj syn elesin qaltыrgan.

Oşonu menen birge, Toqtoqu kişige өtө tereң syn közy me-
nen qarar, adamдын vaarь taş çarqan er volo verwejt dep,
tyrduy sapattuu adamdar voloron ajtqan:

Çigitin vaarь birdej vaatyr volvojt,
Çooluqun көөдөsynөн vuuqan menen.—

dep, qolonan erdik qylyq kelweј turup ersingen көөдөktөrdy
şyldыndaқан.

Toqtoqu vaatyrдыqь, erdikti ыdoо menen birge, opsuz ço-
qoqtuqtu, uşaqь, vuziququqtu, men-mensigendiktі, maqta-
nyctьqь çordop ыдақан. Bular çenynde da Toqtoqu ustattyq
menen ыdap, alардын qylyqtarь birinciden çыдыqqa tuura kel-
wegendigi, ekinciden çiriktiktigin ajtyr, alar çenynde da өbөs-
tөj syn elesin qaltыrgan.

Kulyk minsen kyulönyр,
Eki çaqьq qaranna.
Kөjron atqa çonosun
Kөgyp qalqan adamqa.—

dep, Toqtoqu özynyn ыь menen oor salmaqтуu, bir myнөz-
duylykty yjretken. Oşentip, Toqtoqu adamдын асыл sapatyn
maqтар ыdap, adamqa çoqusunan өнөket volqon, adamдын

асыl sapatyn vulqaqan çamandyq sapattardь tereң асыр көр-
setyp, аны çордоқон.

Dunyjөnyн kycy ашылыр, el seksiz çaqьrdanьr, eldi vuzup çar-
qandar көвөjyp, el arasь ala volup turqan uvaqta—

Çardьlyq. vajlyq kimde çoq,
Çardьlyq dep kemitre.
Çamandaşыр er çigit
Birindi birin demitre.
Az ömyrdyn icinde
Amandaşqyn kynyge
Өbөгөngө tabulat
Azdyr-kөpтыr dnyjө—

dep, eldi ынтымаққа çaqьrgan. Kişі dnyjөny vijleweј, dnyjө—
kişini vijler vara çatqan zamanda, dnyjөny varqьzdanьra
ыdap, adamдын adamkerçilikty mamilesin çoqoru көtөryp, eң
çetip turqan boorukerdik-gumanizm çyrgyзgen.

VI

Toqtoqu өвеgejsiz көр ыдақан. Elaqьndan өzdөrynyн tile-
gin, өzdөrynyн арманьн uqqusu kelіşken. Aqьn el menen ыь
arqьlyu syjleşken. Toqtoqu kelgen çerde ылақандar sooronup,
munajqandar quvanqan. Toqtoqu quuraj tergen kelinder, çoј
qajtarqan çoјcular, taan çarmaqan valdar çenynde ыдақан.
Toqtoqu, көrgөн myнөzduy oqujalарьн oşol zamat ele eң ele
myнөzduy, көrkөm poezijaqa ajlandьrgan. Eger Toqtoquldun
ыдақан ылағылып vaarь çaqazqa çazylyr qalsa көр tomdoqon
kiter volor ele.

Br tyzyu çaqьnan Toqtoqu çetken sever ustat volqon. Aqьn-
дын zamandaştarьnyн ajtuuna qaracanda, Toqtoqu ыды elek-
tej elegen. Анын syjleşgen sördөry da çamaqtalyр, çooz ыг
volup çыqa vergen. Oşonduqtan ақыдыq severdik çaqьnan da
Toqtoqu çыqьz ақындарьнып ylgysy qatarьnda volqon.

Çыqьz adavijatynda ыг formasь өsur çyгyp oturup, volqon
çegine çetken. Br çыqьz adavijatynda negizgi занr qatarьnda
volqon. Qajьь bir uvaqta biz çөн syjleşönde maqtansaq, çы-
qьzдын el ақындарь kyrmөlyр çoјvoj, çamaq sözdy qara çam-
qьrдын өşөryndeј төkkөн. Çыqьz ақындарьнып алысavaq
ыдашууларында ыдын vertuezduq avalqa çetkiriłgendigi vajqa-
lat. Bul çenynde Toqtoquldun Eşmamvet, Qalyq, Alymqul çana
vaşqa ақындar menen ыдаşqанып ajtsaq al çetkileң tyrdө my-
нөzdeј alat.

Myндај ajtyş ылардын çalaң ele çamaqtaşqan formasь çana
emes, oşonçolucь daana, ustattyq menen tez çana tereң ajtyl-

қан маанисине таңданады. Қооздуқ ес кемір қойвоқон роезияның мыңсалық теңдік менен сьқарғылы арийне бул роезияның сьқарғылы ең мағырған авалқа четкентігі болот. Қыргыздың ел ақындары ең сонун ыр илгілерінің ұшундай шартта ырдап сьқарғыған.

Қыргыз елінің турмушы роезияға өте вај. Мына ошондуқтан қыргыз елінің дуньжөлік адабийат кенсіне кирген „Манасқа“ оқсоқон сонун роезия илгілері сьқар отурат. „Манас“ қыргыз ел адабийатының вақ илгілері, қана буқа оқсоқон қомоқтордун соң қана кичіне тилілері қыргыз елінде сексіз көр. Қыргыз елінің турмушының вардық усурі роезияға айландырылған. Тоқтоқул сьјақты, Тоқтоқулға самалаш, біроқ алардың ыларғы қыялыр тартителбеген ақындарымыз ең еле көр. Бір сөз менен айтқанда қыргыздың қерінің тоосу қансалық болсо, анын роезиясы да ошонсолуқ деп айтсақ ағырыр айтқандық болвојт.

Булбул болуп туулуп, тартоосуз ақ таңдай ақын болқон Тоқтоқулдун уллу оқутуусу—ушұл уллу қыргыз елі, анын көлдеј салқыған роезиясы болқон. Тоқтоқулдун ыларғының туркы булақы қыргыздың ел адабийатынан сьқат. Тоқтоқулдун ыларғы қайсы қақынан болсун, ел адабийатынан ес ағырвајт.

Ар замандың ар усуринда қыргыз елінің Тоқтоқулға оқсоқон уллу „ақ таңдай“ ақындар сьқар, өз усуринда қыргыз елінің роезиясын өз доорунға ылајықтай сегіне четкіре көтөргөн. Тоқтоқул болсо асыл тилін қомузы менен қошо сайратып қыргыздың ел адабийатын ең вијик көтөргөн. Ақындық қақынан Тоқтоқул жеткен сек, ошол усурдақы қыргыздың ел адабийатының сегі деп атасақ да болот.

Кеде қыргыздың ел адабийаты менен ақындардың сьқарған ыларғының ортосына сек қойу өте қыян. Анткені, биринсиден бул ел ақындарының ырдақандары вастан ајақ елдик мынөзде болсо, екінсиден ошол замат эле елдің мылқы болуп кеткен. Ошондуқтан Тоқтоқул қыргыз елінің роезиясын форма қақынан қоршор, өз усуринға қараға ақа қаң вақыт беріп, қайталавастај болқон көркітуу роезия илгісын қыргыздың адабийатына қосқон. Тоқтоқул өзуньн ыларғының вақытынан қаңылықы қақынан қыргыздың ел адабийатына өзунсе чеке бір қараан болуп кирет.

Тоқтоқулдун сьқармаларының мејлі мынөз қақынан болсун, мејлі форма қақынан болсун, анын ел адабийатынан ағыратуу қыян. Анын ыларғы вастан ајақ толуқ елдик мынөзде болуп елдің өз мылқын

Тоқтоқул өзуньн сьқармаларының бул менікі, тигі елдик деп сектеген емес. Өзы да ел адабийатынан—қомоқтордун бір қатарың ырдақан. Маселен: „Қаңы-Вајы“, „Кедејқан“, „Шьрдақык“, „Мөөг“, „Қурмантек“, „Шекер-Шекірет“ қана ұшу сьјақтыу толуқ қатқан бір далај қомоқторду ајтыр, ыларды ырдақан. Буларды Тоқтоқул елде қандај айтса ошол қана қалымы менен қалтыра вервестен, кеде булардың қөш қомоқ тилілерінің роезияға кесуіру, алардың геројлорунун еістерінің анықтар, мынөздөрун кысқартып, ырына сулуу көркі беріп ырдақан. Тоқтоқул айтқан қомоқтор, ылар емі дақы қооздуқ кысқө ее болуп, ошону менен бирге, елдің өз мылқы болуп қала берген. Маселен, Тоқтоқул „Кедејқанды“ кичінекеј қөш қомоқтон соң роемаға айландырыған. Ошондуқтан, қалы қыргыздың ел ақындарының сьқармаларының ел адабийатынан сектө өте қыян. Ел адабийатының вардық турьне өмыр беріп, анын қооздуқын арттырғандар Тоқтоқул сьјақтыу ақындар болқон, ошону менен бирге ал ақындардың адабийатын өстыру, алардың сьқармаларына илгі берген ел адабийаты болқон.

Тоқтоқулдун ыларғы вастан-ајақ елдик мынөзде болқон. Анын ырынан қыргыз елінің елдик мынөздөру ең асық көрунөт. Елдик мынөз дегенде, адабийаттан орун алқан қыргыздың турмушының, тирілігінің этнографиялық өзгөсіліктірун елдің мынөз, адаттарың ајтырвајы. Мында елдің таламының, салт-санаасының, анын адамкерсіліктуу асыл мамілерінің адабийаттан орун алышың ајтавыз.

Тоқтоқулдун ырындақы қері—елің бекем сылғендык елдик, адилеттік, адамгерсіліктуулықтың ваары қыргыз елінің бір асыл мынөзу. Ушұл сьјақтыу қыргыз елінің асыл мынөздөруньн ваары Тоқтоқулдун ырынан ајпырвастај болуп орун алқан.

Қыргыз елі ене, атаға соң сы, соң меерімдылық менен ман иле қылған. Тоқтоқулдун енесі, валасы қөрунөдөгу ырдақандары қыргыз елінің бул мынөзуньн асық ајқындајт. Ајдоодо қырген қерінен қасыр қөнеген ақын енесі қөрунөдө мындајса ырдақан:

Ајлымды көрдеј қол таритым
Ақ шумқар қыстај қақырыр.
Алы арқар қылды батқыса
Алы ајлапыр емізген,
Ајланапыр аркем
Ақ сытыңды сақырыр.

Енені мыңсалық ваалар, анын мыңсалық сылғен қыргыз елінің сезімінің роезияның четкен қооздуқ кысу менен Тоқтоқул ыр-

da] alqan. Qығыз eli eneni ǵalpy ǵoǵoru baalar, any ыяq qatarында esepтеjt.

Oǵonu menen birge qығыз eli balany da eneden kem baalar, kem syjǵon emes. Ǵalpy qығыздын adavijatyнда vala ығыsqynың velgisi qatarында volup ajtylat. Qығыздын eski maqaly „Balasъ ǵoqtun ығысъ ǵoq“ dep syjlejt. Qығыз elinin vala ǵonundygy vulasы sezimi da Toqtoquldun elǵon ǵalqыз valasyn qoǵqon qoǵoq ығында, ǵyryktyn tereңinen ыǵqqan sezim menen ajtylqan:

Bulbulum usur buruldu,
Сыǵарнај iten muǵumdu.
Qantejn tiryy kornodum
Qarqadaј ǵalqыз uulumdu.
Qajqьsyn tartьp kyn-tyny
Qartaјьp ǵorum qurudu.
Kykygym uctu elimden
Kylpetyu ketti ǵertmden.
Kozymden ыǵqqan qara ǵaǵ
Ǵamqьrdaј ǵerge tьgylǵon.
Kornody kozym balamdy
Konylym qaldy olymden.—

dep, ozy ajdoodon qajta kelgice olyp qalqan. ǵalqыз valasъ ǵonundy ыrdaqan. Toqtoqul valasyn qoǵur ыrdaqan bul tereң sezim, valaqа qalqandaqь adamgerciliktin eң tereң sezimi. Bul sezimdi Toqtoqul aqьndьqьyn ǵetip turqan ustattьqь menen ыrdar ыǵarqan.

Eldin mynөzy, eldin sezimi Toqtoquldun öz mynөzy, өз sezimi volqon. Antkeni ozy kьp eldin biri volup, turmuǵtu el qandaј sezse, Toqtoqul da taq oǵondoј sezgen. Oǵonduqtan, Toqtoquldun ығы vaǵtan ajaq toluq eldik mynөzge ee volqon.

Toqtoqul bir dalaj aǵьqьq-lirikalyq ыrlar ыrdaqan. Toqtoquldun qajь ығы volbosun, vaary teң sezimdin eң tereң ǵerinen ыrdalqan ыrlaryna eң kerektyy forma verip, qooz sөz menen kьrsөtө alqan. Toqtoquldun aǵьqьq, syjyy ǵonundygy ыrlar— ǵalpy qығыз elinin aǵьqьq ыrlarynың ylylyery qatarында. Any aǵьqьq ыrlar mejli any ыrtqa ыǵarqan icki sezimderi ǵaynyn volsun, any ығыnың quruluǵ-forma ǵaynyn volsun el-

dik mynөzdөn ec bir ajtylvaјt. Toqtoqul ǵigit kezinde ozy ǵaǵьsь kьrgөn Alymqaң degen bir qьzdy myndaјca qoǵur ыrdaqan:

Toqtoqul certken „Ǵaǵь qьjal“
Tyǵdasaq volo Alymqaң.
Aq ǵajь ǵooluq qolqо any
Bulqasaq volo Alymqaң.

Aǵьqьq ыrlarynың myndaј quruluǵu, myncalyq icki sezim menen ыrdalyсь qығыз elinin aǵьqьq ыrlarynың өзgөcөlygy volot.

Toqtoquldun ыrlarь vaǵtan-ajaq eldik mynөzdylygy menen ajqьndalat. Toqtoquldun ығыnan oǵol kezdegi ezilgen qығыз elinin talavь, any salt-sanaasь, eldin adamgerciliktyy asьl mynөzdөry asьq kьrynөt. Toqtoquldun bir ooz ығы da, qajьsь ǵaynyn volbosun elge ǵat emes. Toqtoquldun ыrlarь eldin ығы. Oǵonduqtan azyrь taalajlyu qығыз eli özynyn uluu aqьnың vekem syjyp, eң ǵoǵoru vaalajt.

Ө М У Р

At агъvas bolsocu,
Çaş qarъvas bolsocu,
Çaratqanь сьп bolso
Çaj-çajьna qojsocu.

Qъзы oңvos bolsocu,
Qъz vurulvas bolsocu,
Kөгөгөny сьп bolso
Cылдөр solvos bolsocu.

Çivек oңvos bolsocu,
Çigit өlvөs bolsocu,
Çigit menen qъz өlsө
Çerge көmbөs bolsocu.

Cөр quuravas bolsocu,
Kөz tunarvas bolsocu,
Qъзы çyzy vurulup
Qъz quavarvas bolsocu

Qartaң өmyr çьjьrma beş
Çaşqa varar bolsocu,
Qajran çandь qol menen
Çasap alar bolsocu.

☆
Өзөңгө elim tolsocu,
Өмүр өтпөс bolsocu.
Чаşқа ачал келбес bolsocu,
Чаşкъ адам өлбөс bolsocu.

☆
Балайықта гыл саярап
Баларан қуштај толорсуң,
Қайран өмүр өткөн сон
Қайғылып келбей қојорсун.

☆
Ағармақ болсоң нојорсун,
Ақ волот болсоң қојорсун,
Алтындај өмүр өткөн сон
Артыңа келбей қојорсун.

KERBEZ*

Төлқор тартқан қыл арқан
Тор қаşқа аттын кermesi,
Тор сында саяратқан
Тоқтоқулдун кербеzi,
Толқун қаşың өткөн сон
Толқонуп қайтыр келбеспи!

☆

Еки қават қыл арқан
Елик сурдун кermesi,
Ел иcинде саяратқан,
Есиз Тоқоң кербеzi,
Есил қаşың өткөн сон,
Estesen қайтыр келбеспи!

☆

Бүра тартқан ала арқан
Бүрүл аттын кermesi,
Муқам-муқам саяратқан
Бүлбүл Тоқоң кербеzi,
Бүл дүjnөден өткөн сон
Бүрүлүп қайтыр келбеспи!

☆

* Күнын аты.

Ajьpsьz qarmap sot qььp
Ajdaqanda kerbezim,
Ajnektej kəzum sacьrap
Çajnaqanda kerbezim.

Artьma qolum cьncьrlap
Bajlaqanda kerbezim,
Aman vol qьrəbz elim dep
Sajraqanda kerbezim.

Qatьn valam cьrəbьrap
Qalqandaqь kerbezim,
Qan zalim vaşqa qaranь
Salqandaqь kerbezim.
Qaptaqan selge qajran vaş
Barqandaqь kerbezim,

Alьsqa ajdap elimden
Belgəndəgy kerbezim,
Almadaj vaşьm azartь,
Kərgəndəgy kerbezim.
Açalьm çoq əlvəstən
Altь san qьrəbz kəp çurtqa
Kelgendegi kerbezim.

Çyrəgym kujур qьjnoodo
Çyrəndəgy kerbezim,
Tutqunqa tyşyp zarlaqan
Tyrmədəgy kerbezim.

Çьlanajaq çьlanvaş
Basqandaqь kerbezim,
Aqьl esten açьrap
Şaşqandaqь kerbezim.

Kəzumdyn çaşьn vurcaqtaj
Sacqandaqь kerbezim,
Qalьn qьrəbz eldi estep
Qacqandaqь kerbezim.

Qaraqaj qomuz vaitalap
Çarqandaqь kerbezim,
Qomuzuma temir zьm
Tarqandaqь kerbezim.

Qol vutum vajloo qorduqta
Çatqandaqь kerbezim,
Çergelyu qьrəbz qalqьmdь
Tarqandaqь kerbezim.

GYLDƏP AL!

Qara kirmə şajə kijip
 Bojloqula qəzdar aj,
 Qadər, kənyl var saqta
 Ojnoqula qəzdar aj,
 Qajrəyər kelbejt əmyruq
 Ojloqula qəzdar aj,
 Ojnoj əlvaj, kylə əlvaj,
 Ojnoqondu bile əlvaj,
 Qajran çəştə qartajtər
 Qojvoqula, qəzdar aj!...

Qəzyl kirmə şajə kijip
 Bojloqula qəzdar aj,
 Qəzuu kənyl var saqta
 Ojnoqula qəzdar aj,
 Qəlcəyər kelbejt əmyruq
 Ojloqula qəzdar aj,
 Ojnoj əlvaj, kylə əlvaj,
 Qəzəq kynuq ətkərup
 Qojvoqula qəzdar aj!...

Qajran əmyr varənda,
 Balələqtən saqənda,
 Kulqajərdaj gyləp al
 Kulgyn çəşən varənda,
 Qarəyək quup çetken son
 Qajran əmyr ətkən son,
 Qara sım vasər denəndi
 Qalarsən çerdin çajənda...

NASIJAT ԵՐ

Er çigit kyəşpəgyn valvan menen,
 Balvandə çəqə əlvajəyən calqan menen,
 «Oşonu bir çəqəpastan», çəqəyən dəp,
 Əmyruq ətyr ketet arman menen,
 Ojlosən er çigitke eren volbojt
 Çolborston bir tajqəyər qalqan menen.

Qarmatpajt əmyr cirkin quuqan menen,
 Atadan altoo volbojt tuuqan menen,
 Aqmaqtən qarəsə çəq turqan menen,
 Er çigit çoldəş volbo urqan menen,
 Çamanqə meenet beker qəlyqan menen,
 Uuru adam əlav volbojt çuuqan menen,
 Çigittin vaarə virdejt vaatər volbojt
 Çooluqun kəədəsynən vuuqan menen.

YLGU BRLAR

Dajranın kerkü kemedede,
Balanın kerkü enede,
Aqyl ajtsaң tıñsavajıt
Aqmaqın kerkü çemede

☆

Bısaqtın kerkü qıñnda,
Çıqıñın sññ qulunda,
Azamat bolsoñ er çigit
Ardaqtuu iştin qorunva.

☆

Şiberdın kerkü mal menen,
Çıqıñın kerkü çal menen,
Çıldızdaj çanqan qara kóz,
Çigittin kerkü çar menen.

☆

Saqaldın kerkü calda var,
Suluunın kerkü qalda var,
Suqtanır çırwaj ar kimge
Syjgönnydy tandap al.

☆

Tyn menen çojloj basqanda,
Tylkylör tyşet qarqanqa,
Tyn eken dep er çigit
Maqsatından çazqanva.

☆

Çaman adam belgisi
Öz qamı usyn çygyröt,
Çaqş adamdın belgisi
El qamı usyn kyjynöt.

☆

Eckinin kerkü töl menen,
Egindin kerkü çer menen,
Eliktin kerkü tör menen,
Er çigit kerkü el menen.

☆

Bulbuldun kerkü gylde var,
Bıcsın kerkü ynde var,
Aq şumqar ucsa asmanqa
Amanñ bolso yndep al!

☆

Çajloonun kerkü qıñızda,
Kişinin kerkü ırısta,
Namyş usyn çoo sajqan
Baatırdın kerkü uruşta.

☆

Ajazdın kerkü muzda var,
Alqırdın kerkü quşta var,
Tamaqtın kerkü tuzda var,
Saamajdın kerkü qızda var.

☆

Çamqırdın kerkü tumanda,
Bırkuttyn kerkü qıraanda,
Bajqavaj çırseñ qoqustan
Qor bolorsun çamanqa.

☆

Tıjqundun kerkü tılekte,
Baatırdın kerkü çırökte,
Balvandın kerkü bilekte,
Ördöktyn kerkü çırökte.

☆

Qulpunur tuurda taransa
Quştun kerkü tılekte.
Qoşamatç quulardı
Qondurva da tynötre.

☆

Qılyctın kerkü qırcunda,
Qunduzdun kerkü ırıtında,
Alşqan duşman çoo çense
Azamat kerkü çurtunda.

☆

Baq-daraq kerký gylýnde,
Baqşyn kerký çininde,
Muqam-muqam sajrasa
Bulbuldun kerký ynynde.

☆

Arqymaq kerký çalynda,
Almanyn kerký şaqynda,
Aq çolvors kelse tartynva
Altyn vaşyn varýnda.

☆

Myltyqtyn kerký oqunda,
Miltenin kerký soqunda,
Çajylyr malyn semirse
Çajyttyn kerký sonunda.

☆

Tujaqtyn kerký tulparða,
Qanattyn kerký şumqarda,

☆

Qulundun kerký çalynda,
Qaz qanattar el tursa
Aş-tojdun kerký ысыда.

☆

Temirdin kerký ögөөдө,
Çырақтың kerký мөмөдө.

☆

(Baatırdın kerký mandajda,
Cecendin kerký tañajda,
Bireer tyrkyn er çigit
Çetişpej çyröt ar qajda.

☆

Sыятын kerký qalamda,
Sығынды айтпа çamanqa,
Sыr алыр, сыр tyjgen
Sындағын kelet salamqa.

☆

Çавдықтың kerký çorqodo,
Çanaza, dooron moldodo,
Çaman adam сығылар
Çағын volot olçoqo,
Çавдыр çyrse çigitti
Çағысын деп qordovo.

Qozusu qoşo çajylsa
Qojdun kerký irikte,
Aqyly toluq azamat
Ajrylvas qurvu ilikte,
Tuluq mysö, tulpar syn
Duvandy vuzqan kylykte.

☆

Suluunyn kerký kelbette
Şurunyn kerký vermette,
Qolundan kelbes bir işke,
Qor volup, көңyl degdetpe.

☆

Ынтымақ volso qalqynda
Duşmanyn dan tartynva,
Ajvathy var çigittin
Ataqy qalat artyn da,
Kuçyrmen erdin kycy ö:öt
Kумыш менен altynqa,
Kысун varda er çigit,
Kумыш өңдүү çaltыл da.

☆

Eşendin көөny zikirde,
Uurunyn көөny pikirde,
Orozodo moldolor
Opuldaşat bitirge.

☆

Sopunun көөny azanda,
Sorqoqtun көөny qazanda,
Syn volso da çan kecti
Çыдаj veret qasamqa.

☆

Mergendin көzy miltede,
Opqoqtun көzy kылcөdө.

☆

Çaqşy attyn kerký çal menen,
Suluunyn kerký qal menen,
Bulbuldar tañşыр sajraşat
Buralqan qысын tal menen,

Çajloounun kërky acylat
Çajdarь çarьa mal menen,
Qarьsa da kempirler
Qalçaңdaşat cal menen.

☆

Çerdin kërky acylat
Çajqь çaşyl gyl menen,
Çaj сырать bir sonun
Çandьn vaarь dyrvөгөн.

☆

Dьjқandьn kërky çer menen
Kylykty savat ter menen
Qadьrлаş volso өlgөncө
Qatьndьn kërky er menen.

EMNE | QЪZYQ

Kyrвөң-kyrвөң çygyrтыр
Kylykty minsen bir qъzyq,
Ajdaьndь qubantьr
Asьldь kьjsen al qъzyq,
Azamat erge tavьlsa
Ajnektej suluu çar qъzyq.

☆

Çaqşь at minip qubantьr,
Çalьnduu çyrök сыңdalьr,
Çaraşьqtuu kijinip
Çaqaldantьr сыlantьr,
Çaşyl çivек şaj көjnөk
Çarooker suluu qъz syjsөн
Çaşьbьqьn bir qъzyq.

☆

Emgek etip çaşьndan
Elge çaqsaң en qъzyq
Eki qurьu vaş qoşur
Erkeleşen sen qъzyq,
Erikkence syjyşur
Elesteşen ten qъzyq,
El coqula kelgende
Elirişke men qъzyq.

☆

Kelin-qъzoqa çaraşqan
Kerenelyu şaj qъzyq,
Qarь kempir-caldarqa

Qant salqan qara caj qyzyq,
Ojnoo kezde baldarqa
Ooz çarma taj qyzyq.

Өmyryndyn icinde
Өlbөгөngө miң qyzyq,
Alqanbң çaqsy çar bolup
Ajqalyşыр uqıasaң
Aj çarbyq tyn qyzyq,
Kelin-qyzydın көrkynө
Ajt, ajbaş kyn qyzyq,
Qoço, moldo, eşenge
Orozo, namaz, din qyzyq.

QURDAŞTYN KÖӨNYN

BILIP ÖT

Attuuqa çөө çetalbajt,
Ekөөgө, birөө batalbajt,
Eki at mingen kec qalbajt,
Eldyy tylky ac qalbajt,
Er çigittin belgisi
Ec nersedен çazqanbajt.

Caң sozulat tamandan,
Çaqsylyq kelbejt çamandan,
Qylcajыр kelip bir tijip
Qyjaly oroj qamandan.

Orojluq belgi bolušta
Oquunun keni orušta,
Ojuң menen kyy calыр
Ojnoqto qolum, qomuzqa.

Azamat erdin çyryşy
Arqymaq attaj arыštajt,
Qol tajaqь bolso da
Qurbusunan qalyşrajt,
Çalqan, çazyq söz syjlep
Çamandyqqa varыşrajt.

Aq rejildyy azamat
Adamqa qylbajt qyjanat,
Bojqо çetken qyzqa oqşop
Bolumsuz işten ujatat,

Orqu-barqy syjlewej
Orunduu bolot azamat.

☆

Aqyly toluq azamat
Aldoo sözge bat kirbejt,
Asylyu bolso bir duşman
Amalyñ taap çeñkirbejt,
Çaman menen baş qoşson
Tan atpajt da, kec kirbejt.

☆

Aj tegerek sawy çoq,
Altı miñ çaldy çarqyrap
Ajaqtaj ajca taw çoq.

☆

Çarqanattyn çyny çoq,
Ajwan attyn tili çoq,
Mektepke atam bergen çoq.
Maanige tilim kelgen çoq.
Çaqşy adamda naaluu çoq,
Çalqoo naadan iştebej
Çatyp icet qaruu çoq,
Арғылыр, qalp ajtyr
Ala epke bolot ar çoq.

☆

Kee biröönyn uulu çoq,
Uulu çoqtun muunu çoq.

☆

Dýjqandardyn qardy toq
Soodagerde nisap çoq.

☆

Birdi tapsañ kijip et,
Birdi tapsañ minip et,
Çaş kynyndyn ыраатыñ
Çaştқында сырып et,
Qubаныşыр bir çyryp
Qurdaştyn көөнyn bilip et.

☆

Qary da bol, çaş da bol
Qadyrlaşqan tiryünde,
Qalat qo bir kyn altyn baş.
Qazylqan көrdyn tybynde...

NASIJAT BRLAR

Deniñ soodo erinbej
Bekerlikke verilbej,
Erkin menen çumuş qyl
„Erinceek, çalqoo“ dedirbej.

☆

Erdin kycy—som temir
Erityygө er kerek,
Ec oqatyn bolboso
Egin ajdoo çer kerek,
Er çigittin belgisi
Epcil bolot termelep,
Өz qolunda bolboso
«Өldym» desen kim beret?
Kycyn barda iştep көn,
Kylyp, çajnap er çigit,
Kynymdykty ojlovoj
Qulaq wajlap, çer çibit.

☆

Çaqşy azamat tyrdөnyр
Çalyrttaqan çalyndaj,
Өzyn özy asyrajt,
Uuruluqqa malynvaj.
Ujатыñ ojlop ar ubaq
Uşaq sözge çalyñvaj.

☆

Tyrynyp iştep er çigit
Tişin barda taş çajna,
Ireetindi tyzөtyp
Iştebesen mal qajda?

Сарым сомун бут қылат.
Увақында бергесен
Бижге салат тәтқылар,
Биж, волуштар ваһынан
Ағылвақан сүт қылат.

☆

Қиматын қазат қуш салқан,
Қымылдайт ісі қыз алқан,
Қијултур ырдар олтурсам.
Сөзүмдө барғы бір қалқан?

☆

Куну-туну тыңсы қоқ
Ашқа-тојқо ат сарқан,
Берекеси қоқ волот
Бекеринен мал тарқан.

☆

Сыңсы қақы көрвөдум.
Сырым албай ел ваққан,
Екі қолу тыңсывайт.
Ет вьсығыр, от қаққан,
Мергедиктин белгиси
Буқи, марал, теке атқан,
Үңкүжүр ујдө қатқанса
Ит ақытыр, сал қарқан.
Қуру қуудул, қурақ сөз
Қурсақын сылар тыңс қатқан,
Тамар даяр болқондо.
Ал урқан, кіріп кеет бір қақтан.

☆

Қардылық, вайлық кимде қоқ
„Қардысын“ деп демитре,
Қамандағыр ер қигит
Биринді бирін кемитре.

☆

Az ömyrdyn icinde
Amandaşqyn kunyge,
Öbögöngө tavlat
Azdyr, көртыр dynyje.

☆

Ала көөдөн ақмақтар,
Айтшықан сөзге туралбайт,
Ажылына баталбай,
Ақығы өзу бураңдайт.

☆

Қара неет адамдын
Қаадасы қалбайт қарқанса,
Өткөн өөну билінейт.
Өлер кунге барқанса.

☆

Брыс алды ынтмақ
Өлмөјүнсө қол қармаш,
Билімі бар азамат
Бір биріне қардамдас
Билінеј сүгүр бір куну
Мудурылет алтын ваһ...

☆

Өнөруң болсо өргө сар,
Қор қылај асыл қанды вақ,
Erdin көрky — ел менен
Emgegin менен елге қақ.

АЛЫМҚАНҚА*

Atqa salqan dildejsin,
 Асылған қызы гылдеjsyn,
 Bir kynу оору, bir kyn соо
 Алымқан, азавың тартса билеjsiң.

Betegelyy majdanьm,
 Bejli қақсь қаjдарьm!

Kөлөкөlyy majdanьm,
 Kөөny қақсь қаjдарьm!

Buқardьn toosu buruluş,
 Burulup ucат uluu quş,
 Burulup maқа kele ket,
 Алымқан, мундууқа салгаj қыjьн іш!...

Qaşqardьn toosu qajrьbьş,
 Qajrьbьp ucат uluu quş,
 Qajrьbьp maқа kele ket,
 Алымқан, қағьрқа салгаj қыjьн іш!...

* Тоғтоқұл ел ерн өзүнүн сүйгенуіне арнап ырдап. ушу! ырақ а
 „Қағ қыял“ деген күү сығарған.

Sar keşter tikken çooluқun,
 Sar sanaa қылат çоruқun,
 Kөk keşter tikken çooluқun,
 Kөp sanaa қылат çоruқun.

Toғтоқұл certken „Қағ қыял“
 Тыңдасаң volo Алымқан,
 Ақ şajь çooluқ қолқо алыр
 Bulқасаң volo Алымқан,
 Az kyncylyk өmyрдө
 Çығдасаң volo Алымқан!...

DYNYJE*

Kelerinde dynyje
Toluqşur cыqqan ajdajsın,
Keterinde dynyje,
Suu cыrwөгөн sajdajsın.

Kelerinde dynyje
Asmandaqь kundajsın,
Keterinde dynyje
Qajqьluu көңyl kirdejsin.

Kelerinde dynyje
Өzөngө vytкөн taldajsın,
Keterinde dynyje
Өlymdөн veter aldajsın.

Kelerinde dynyje
Mөmөlyy daraq şaqtajsın,
Keterinde dynyje
Suu cөtpegen qaqtajsın.

* Dynyje—Çaşcьыq, өmyr degen maanide.

Kelerinde dynyje
Almac өrkөc lөktajsın,
Keterinde dynyje
Tulpar minsen cөtpejsin.

Kelerinde dynyje
Arqьmaq minir ojnojsun,
Keterinde dynyje
Ajlanьp ucqan torqojsun.

Kelerinde dynyje
Adьrdan soqqon cөldejsin,
Keterinde dynyje
Qol cөtpes asqa veldejsin.

Kelerinde dynyje
Aj menen kundөj cагьqьsьn,
Keterinde dynyje
Tamань tyşkөн cагьqьsьn.

Kelerinde dynyje
Qoş tegirmen noodojsun,
Keterinde dynyje
Kөz cөtpes vijik zoodojsun.

Kelerinde dynyje
Altьn cаqoo quştajsьn,
Keterinde dynyje
Qьşqь cilde, muzdajsьn.

Kelerinde dynyje
Altьn taqa tulparsьn,
Keterinde dynyje
Artьnan quusa cөtkirwes
Ajlanьp ucqan şumqarsьn.

☆
Kelerinde dynyjə
Uruuda kylyk duldulsun,
Keterinde dynyjə
Ujasın buzqan bulbulsun.

☆
Kelerinde dynyjə
Taşqın dajra seldejsin,
Keterinde dynyjə
Qarmatpas boroon çeldejsin.

☆
Kelerinde dynyjə
Altın tutqa tyrkyksyn,
Keterinde dynyjə
Tuurdan qacqan byrkytsyn.

☆
Kelerinde dynyjə
Qajrattuu erdin mylkysyn,
Keterinde dynyjə
Qarqanqa tyşkən tylkysyn.

☆
Kelerinde dynyjə
Bajgeden cыqqan attajsyn,
Keterinde dynyjə
Mömösy tyşkən şaqtajsyn.

☆
Kelerinde dynyjə.
Könyln qursant volorsun,
Keterinde dynyjə
Kök şumqar alqan qojonsun.

☆
Kelerinde dynyjə
Qursuluu toodo ularsyn,
Keterinde dynyjə
Qujruqun çanqan cыlansyn.

☆
Kelerinde dynyjə.
Kök vclot şamşar qarçarsyn,
Keterinde dynyjə
Köksoo volqon caldajsyn.

☆
Kelerinde dynyjə
Çoo qacыqan erdejsin,
Keterinde dynyjə
Kejigen menen kelbejsin.

☆
Kelerinde dynyjə
Keryyde çajыq qonuşsun,
Keterinde dynyjə
Qarqaqь sьnqan qomuzsun.

☆
Kelerinde dynyjə
Cырма qalыn toqojun,
Keterinde dynyjə
Cытыlqan teri coqojun.

☆
Kelerinde dynyjə
Aq yjə salqan ajneksin,
Keterinde dynyjə
Tutqasь sьnqan cajnexsin.

☆
Kelerinde dynyjə
Ala qar çatqan vijiksin,
Keterinde dynyjə
Mergenden qacqan kijiksin.

☆
Kelerinde dynyjə
Kökölöp öskөн cыnarsyn,
Keterinde dynyjə
Şamaldan qacqan tumansyn.

☆
Kelerinde dynyjə
Tolquqan kəldəj şardajsyn,
Keterinde dynyjə
Tomuqu tyşkən tajdajsyn.

☆

Kelerinde dnyujə
Съьгма веş çəştajsьн,
Kelerinde dnyujə
Сьдьқан қара састajsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Qaranqь tamda сьгаqsьн,
Kelerinde dnyujə
Qarьqьr çegen ulaqsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
'Ajсьqь altьн tuudajsьн,
Kelerinde dnyujə
Soolqon quduq suudajsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Bulutsuz tijgen kyndəjsьн,
Çanaşа сьqьr ьgьalqan
Çazqь taldaј byrdəjsьн.
Kelerinde dnyujə
Bulut vasqan tyndəjsьн,
Qararь qalsa көnylyn
Qarماسа qolqo kirwejsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Tynkysyn çarьq ajdajsьн,
Adamьн көnyyn sergitken
Çaşь gьldyy çajdajsьн,
Kelerinde dnyujə
Qajььr qarar qojvoqon
Qajьь çoq vajdajsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Çajqalqan ьraң çөrtəjsьн,
Çaşьldanьr viruqsьн
Tuş-tuş çaqqa көktəjsьн.

Kelerinde dnyujə
Eşikten төгө өtrəjsьн,
Çardььqqa tajantьr
Çaqььndь өrttəjsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Bir tuuqandan ьnaqsьн,
Kyndyzy, tyndə çarq etken
Kavhar, çaqut сьгаqsьн,
Kelerinde dnyujə
Duşmanьmdan ьraaqsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Çaz byrdəgen tereksьн.
Çaqaldantьr көnyldy
Çaş-qarьqа kereksьн,
Kelerinde dnyujə
Tyvy tyşkөн celeksьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Byr alqan qьcsьн taldajsьн,
Tattuuluquң tamşantьr
Şeker menen valdajsьн,
Kelerinde dnyujə
Azьtqьdaj aldajsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Çasalqaluu yjdəjsьн,
Kelerinde dnyujə
Çaqььndь syjwəjsьн.

☆

Kelerinde dnyujə
Taşьr сьqqan vulaqsьн,
Kelerinde dnyujə
Çelsiz өскөн сьгаqsьн.

Kelme
Cajqan
Keterin
Çaşı

Kelme
Qarar
Keterin
Qarar

Kelme
Ajay
Keterin
Soolar

Kelme
Bulut
Çanaş
Çaqı
Keterin
Bulut
Qarar
Qarmaz

Kelme
Tynkysyn
Adamdan
Çaşıl
Keterin
Qajrlyp
Qajrly çaqı

Kelme
Çajqalqan
Çaşıldan
Tuş-tuş çaqı

B E Ş Q A M A N*

Aqmat, Dьjqan aldamь,
Ataqan, Minvaj çalqanь,
Egemberdi, Baqtьjar
El çegenge çardamь.

Qol quradь beş qaman
Murunqudaj çarmaqqa,
Qoroodoqu qoj turma
Qorqool berbejt çeti ata**

Çeti atanь taş varaң
Taş varaңqa vatraqan,
Çaar-talap, çep çyгyp
Buqaradan ajrьlqan
Rьsqulbeğin beş çaman.

Kerimvaj menen Murzaqan,
Kelseң qardьң çarьldь,
Tөrt min yjlyu çeti ata
Tөkrөj qojbojt qanьndь.

* Ketmen-Tөwөdө Aqmat, Dьjqanvaj, Murzaqan, Ataqan çana Minvaj beş manap boluşqan. Bular Rьsqulbek degen xandьn baldarь. Eldi ajanaş qorduq көrsөtyşken. Toqtoqul bul manaptarqa qarşь ьrdap, eldi Rьsqulbeğin baldarьna qarşь ьndөгөн.

** Çeti ata—Rьsqulbeğin baldarьna qarşь Sarttar çana Baqtьş degen qarşь ьqьşqan. Ar qajşь uruudan qoşulqandyqtan Toqtoquldar çaqı beş çeti ata*dep qojuşqan. Bir atadan taraqandyqtan Rьsqulbeğin baldarь taş-taş, „Bir a ta*dep qojuşqan.

Çedirmek turqaj çeti ata,
Aralatpajt Агымды *

Сьрым салыр ел çedin,
Сьрқыратыр çардынь
Çалқыз атын сен çedin.

Çақын көрдүн бајларды,
Çамбуқарағ бирікті**
Тавалвассың ајлаңды.
Буқарағын санаты
Кинегеңе сийildi,
Сияз қур деп çіверди
Болушун менен бијинди,
Тавалвасың веş қаман
Қорқолоғо іјинди.

Çetim çesir alsьzqa
Qaravadьn veş qaman,
Çetilsin dep çardьnь
Sanavadьn veş qaman,
Çep-ickenden vaşqanь
Qaalavadьn veş qaman.

On asьjqa bir сьқтың
Orozaalь qarьnь,
Bytyn eldin aқысь
Өmyryңdun çarьmь.

Kəraivajsьn çardьnьn
Çaқыь at таар mingenin,
Aqmat, Dьjqaң, Ataqaң,
Kərqooluqun vuj senin.

* Агым—çerdin-çalışoonun atь.
** Буқара—көрсyлык ел, кедejлер деген сөз.

Talap alьp tentittiң
Boromvajьnь, Sargьsьnь,
Kunde çejsin aјьrtap
Bytyn çurtun vaarьsьnь,
Сьқыр алдың Атақаң
Тојаальньн сальсьн,
Тоқтотту dalaj vesara
Toj menen aşqa varьsьnь.

Çetim menen çesirdin
Tьңdavadьn aғыньн,
Tьрмақың uу vьrkyttəj
Tuqumun qantip çarьsьnь!..

Өсөссөң Miңvaj, Ataqaң
Meni da сьқыр алarsьн,
Тоқтоқул деп keketsen
Тоқуз ајьр salarsьн,
Adatьndь qarmatsaң
Uj oоqatьm talarsьн,
Qanqorluqun qarmasa
Өltьgьr qanьm çalarsьн.

Uu tьрмаqtuu veş qanqor
Өltьrsen da çalьnvajm,
Eki қelvejьm çagalьp,
Өlgen soң qajta tavьlvajm...

EŞEN-QALPA

(Toqtoqul ajdala elekte, bir manapın ne bir top qalpalary menen eşen kelet, nar Toqtoquldu ırda dep bujurqanda toqul eşen-qalpalarqa arata ırdaşı):

El icinde qıbrıqan
Eşen volot decy ele,
Elden aldap albasa
Kesel volot decy ele.
Eşen menen encileş
Qalpa volot decy ele,
Arqasında asınqan
Qalta volot decy ele.
Açalqa verweş adamdy
Qalqa volot decy ele.

Aravızda azqırqan
Aldamş var decy ele,
Tuura sözdy bilbegen
Çalqanş var decy ele.
Quran asır qaraqan
Moldosu var decy ele,
Bjmam volup tenge alqan,
Tojbosu var decy ele.

Eşenderdin bejişte
Asır qojqon dajardap
Eşigi var decy ele,
On qaradan bir qara
Kesimi var decy ele,
Körüp kelgen bejişti
Çetigi var decy ele.

Aldıña kelip Toqtoqul
Qantip ajtpaj turamın,
Ar kimden alıp zeketti
Beker maldy quradın.

Aqıretti syjlögen
Aqılmandar uşuvı?
Bajqambarlar vaş ijir
Saqrqandar uşuvı?
Qara oqatqa qalp ajtır
Satıqandar uşuvı?
„Balaketter qajda“ dep
Baqrqandar uşuvı?

El sıjınqan qudajdın
Qurdaştar uşuvı?
Baarın körgen emedej
Sırdaştar uşuvı?

Ercildik menen eşender
Elden alıp çejt eken,
Çalqan sözdy arırtır
«Baarın vılem» dejt eken
Adamdın köönyn oqutqan
Aldamşın şerti eken.

AQYN BOLUP SЫQQA- MЫN

Aqyn bolup sыqqamyn,
 Atqa minip çasъman,
 Ajtър kerdym ar sөzdy
 Atqan oqtoj vaşъnan,
 Kelgen sөzdy ketirbejm
 Ajtър ыrdajm atъnan,
 Ыrdын keni özumdө
 Naq qыmъzdaj asъqan,
 Ajtsam altын sөzymdy
 Adam zaat çasъqan...

QOŞ, ELIM!

(Toqtoqul ajdalъp nara çatqanda el-
 ge ыrdaqanь):

Qalъn el keldin qalbastan,
 Kerimbaj balaa boldu qo
 Buqaraqa çarmaşqan,
 Uşundaj qorduq bolovu
 Ec bir qylqan kynөөm çoq
 Eriksiz meni ajdaşqan...

Kelipsin elim coqulup
 Buuluqur turat buqara
 Muñ ajtuudan qorunup,
 Aq selde eşen aldamъ
 Aq malъn alъp tьjunup
 Qara oоqatqa qalp ajtър
 Quzqundar çyret sorunup.

Qarşь sьqъp ajdatъp,
 Qara көzym çajnatъp,
 Çivermek boldu özymdy,
 Qancalыq zarlap ajtsam da
 Uqradъ menin sөzymdy,
 Uşundan kelsem qutulup
 Ojormun senin көzyңdy*
 Aman kelsem ajlanъp
 Alarmъn senden өcymdy.
 Butu, qolum kişende

* Bul ыр Toqtoquldu qarmatqan Kerimbaj boluşqa qarata ыrdalqan

Munajыр алыс кетемин,
Аман болсом алтын ваş
Ајланыр қажра çетемин.
Келтирег векеп çаратқан
Керимвајдын кезегин.

☆

Қалың Sarttar elimdi
Қарасам çаşым төгылды,
Қара воор залимден
Қантир алам кегимди?

☆

Көгүр турсун қалың ел
Күнөөсыз қолум вајланды,
Күкүгүр ел Төртоқул
Күн тижес çерге ајдалды.

☆

Қажығыр көрдік çарапы
Қавақты қудай асавы?
Ісеме қатар турамын
Қара тутын қарапы,
Қол қавыş қылыр қалың ел
Қор қыла қарыған араты.

☆

Бул қордуқты ојлосом
Оттој кужыр турамын,
Тігуулөј çетім қалавы
Торсивај çалқыз сығақты.
Кужунур çесір волову
Сујыşkөн Тотуј ылақты!

☆

Күпсулык çерге талвақан
Күлык елем елірген,
Артымда солдат шаşтырат
Уşынтыр, адаşамы елимден?

☆

Çесір қалды алағаным,
Çетім қалды валдағым,
Алдејлер мені өстыргөн
Аракет ыјлар зарладың

☆

Ајнектеј көзүп көрсөтсү.
Ардақты çалқыз валамын,
Артымда солдат қуçылдар
Ајдооқо кетір вағамын.

☆

Қалың ел келір çавылыр
Қажығыр мені қараşат,
Бул қордуқ туşты ваşыма
Муунум воşор вағатат...

☆

Көздүн çаşы қирқавај.
Қалдајқан қалың вуқара
Қалвады çарап көрөөгөн,
Елимден ајдар вөлгүдөј
Ер өлтыргөн мен ведем?

☆

Көлдөр ақыр турат қо,
Көңкү* Вақыş, көр Sarttar
Елден ақыр турат қо.

☆

Тужун елем қақылқан,
Тулпар елем савылқан,
Кетір вағам ајдалыр
Кішеңге бутум салынқан.

☆

Қоş аман вол елим ај,
Көңірсиген кенен сај
Кетмен-Төвө çерім ај,
Ајғылдылар вулбулдан
Ојнор-күлгөн теңім ај,
Қантир алар екемин
Керимвајдан кегимди ај,
Çоқсулуқтан вөксөрдү
Толқундақан демім ај,
Қор volo турған оқşоду
Сағь алтындај кевім ај,

* Көңкү—Көр, қалың деген мааніде.

Kərə alvaqıq vıqara
Dunyönün keçin aj,
Çaralırız qalıq çurt
Zulumdarın çemine aj.

Qoş aman vol tuuqandar,
Toqtoquı dep tomsorup
Amalsız qarap turqandar,
Aman-esen turqula
Köz çaqqa betti çuuqandar,
Kynöesyz varam ajdalır,
Gylınun şaqı sınıqandar...

Con İjri suu, keç Ağm
Çerim qalat oqşodun,
Barmaqtaıdan bir öskön
Tenim qalat oqşodun!

Sarttar, Baqış tuuşqan
Elim qalat oqşodun,
Sap çıjındı gyldeşken
Keçıl qalat oqşodun!...

QOŞ, ARAKE!

(Toqtoquı ajdalır vara çatqanda ene-
sine ırdaqanı):

Bozdoduñ ara bozdoduñ,
Qajqımdı qajra qozqodun,
Qajrat qılsañ volboıvu
Tıruymö çoqtoduñ...

İjladın ara İjladın
İjlava çaqıñ qırqasın,
Uvajım tartır İj-İjlar
Uulıñdu mıñduu qılvaqın!...

Ajlanajın aramsın
Ancaıq nege çaq aldın,
Ajdalır varam alısqa
Azavım tartır çatarsın.

Qaruñ ketet keçıve,
Qulaq sal menin keçıme,
Açalım çetir ölvösöm
Qarçıq qıştaj ajlanır
Kelermin qajra elime!

Ajlanajın arake
Balapandaj vaqqansın,
Aq sytuñdy emizip

Booruca vasır çatqansın,
Maqa oqşoqon çalqızdı,
Zarlar çugur vaqqansın.

Alpeştedin arake
Adam qıldıñ asırar,
Asılar beken qavaqım
Uşul işten asırar?!
☆

Kerimvaj qıldı kesirdi,
Kekenip maqa esirdi.
Çaş kezimden qarş elem
Çurtumdan ajdar ketirdi,
Başma tuştı körejün,
Açalım çetse ölejün,
Qajqırvaj ara yjgə var
Qantejin vağır kelejün.

Ajlanajın arake
Uqqun menin sözumdu,
Qartajqanda kör ıjlar
Aldırva muñqa közüñdu,
Açalım çetip ölvəsəm
Aqır bir kün alarımın
Kerimvajdan öcumdu.

AZAPQA TUŞTU ÖMÜRÜM

(Toqtuquldun ajdoodo vara çatqanda
çoldo ırdaqan ır.)

Oj dınyje çalqan
Qantır sıqat köñylden
Qarır volqon kör çurtum
Bozdor ıjlar qalqan,
Qaraqır tın qajqın
Quzqundar başqa salqan..

Quı dınyje çalqansın,
Buqarın vozdotur
Qajqın başqa salqansın,
Künöesy çoq adamdı
Kün körsötrej ajdajsın.

Künöesy tuştım vajlanır
Kerimvajdın qoluna,
Çөө vastım sandalır
At çetpegen çoluna,
Сын ele qorduq-emespi
Сынçыр saldı qoluma,
Til bilbegen soldattar
Tuşur qaldı sonuma,
Çaşavasın Kerimvaj
Сыqqan qo menin şıruma...

Şıldıratır butuma
Sıqarvaj kişen salıştı,
Qadır singen qalıñ el
Bulbul Toqom ketti dep
Burqurap ıjlar qalıştı,
Qajran çanıñ qor boldu
Qajdan tavar ekemin
Qadırlaşar taanıştı.
Pendelik tüsty vaşma
Acqadan çaaqıñ qarıştı,
Amalsızdan bet aldım
Çetpej turqan alıştı,
Ojuma alır çurımın
Ajlanır elge varıştı,
Tencilik qıñır kınadı,
Tekşergen çoq arızdı,
Elimden sıqqan Kerimvaj
Ezelden maqa çavıştı...

Eki qolum arqaqa
Qarıştıra vajladı,
Esil vaşım qor boldu
Elsiz çaqqa ajdadı,
Qomuzum çoq qolumda
Qor boldum öskөн çajdarı,
Tolquqan suudaj taşdı
Toqtoquldun armanı,
Adilettik qılvastan
Azapı vaşqa salqanı...

Çaaq menen qızıl til
Çanşar ırdar sajradım,
Quuquntuq көгүр duşmandan
Quruşur varat aj dalım,
Aşıratır erkimden
Alıs çaqqa ajdadıñ.

Arqamda soldat valdırар
Çajımdı ajtsam til biläjt,
Çezitte qolum vajlanuu
Çe tildebej tim çurıojt,
Qorqutur ajdajt teminir,
Butumdaqı kişendi
Sıqaruunu bir biläjt,
Qamсылar ajdajt qaşajır
Ajradı atqa mingin dep,
Куну-туну тәңсәтраjt
Şaşır turat çurgun dep.

Qajıqda ççurgөн qarırмыñ
Bilvedı zulım çajımdı,
Ulutunur uşkyrөm
Uqradı menin zarımdı,
Unutrasмыñ ömyrdө
Çonuma salqan taqıñdı...

Qarır volur qajran çan.
Kir vastı qızıl önymdı,
Azaptan vaşım qutulvaj
Acradım çarıq көnyldı,
Culduraqan soldattar
Biläjt qo menin çönymdı,
Azar menen ötkөrdym
Ajdalır çurgur ömyrdı,
Kөzymdyn çaş moncoqtor
Kөkyrөkkө төгылды.

Eki qolum tuşaluu,
Arvıvajt vasqan qadamıñ,
Çanımda çoq çardamıñ
Qajrılar tuuqan adamıñ.
Çurөгүм кужур өрт volur
Aсыvajt menin qavaqıñ.

Сылаңајлақ таş вастыр
Тамтықарь çоқ таманым,
Еки қолум кишнде
Аманым çоқ варагым...

Көзумдун çашы көл волур
Çаş валадая ыладым,
Агасы алыс çол екен
Çан тынымын қыладым,
Çагым кесе çармақа
Çајымды ајтыр ырдадым,
Ушунца тартыр қордуқты
Емне çазық қылағамын?

Сурадым елден çармань,
Тоқоңдун кетти дармань.
Қыжын екен мусарь
Тааньвақан адамдан
Татақ сурар варағань,
Ајтқан менен ағылвајт
Азартуунун армань,
Ајдоодо çуғур қор болду,
Елинде вилвуд çајдарь,
Есинен сырајт Тоқоңун
Елимдин алыс қалқань,
Азар көғур вилвудун
Арманьын ајтыр зарладь,
Сарь оору қылыр ајдақан
Soldattын тижейт çардамь...

Pende волур çол вастым
Qomuzum çоқ қолумда,
Armanduu көңуи асылвајт
Sivirdin алыс çолунда...

Ker sarь волур сақындым
Ketmen-Tөвө çerim ај,
Qaғьр boldu uқulвај
Qajran sonun kevim ај,

Qajda qaldьn адаşьр
Kujgөн ottoj demim ај,
Ajdoodo çуғур вөкçөјdy,
Ijilves menin belim ај.

Çазьқым çоқ қanteјin
Çazanь tartьр çүғөмyn,
Сьпçьр менен вайлаьр
Çара boldu vilegim,
Çatraј çуғур куну-тын
Çамандьqtan çyдөдym,
Çairь elimden адаşьр
Çальндар кyјет çүғөгym,
Çальнқаң менен тарадым
Çardatcьньн вүғөвyn.

Çaraluu vilek sьzdaдь,
Çalqanda çоқ vul qордуқ.
Çальnsam soldat uқрадь,
Çальnduu çүрөк муздадь...

AJLANQAN TOONUN BYRKUTY

Kyn tijves tamda çatamın
Kyc ketip, es oop, alsıgar,
Aldımdan ımduu sız etet
Ajlasız çatam çaldıgar,
Qozqolor mende dıgman çoq
Qol, butta kişen şaldıgar,
Tim çatsam dale savaşat
Til bilveş soldat valdıgar,
Aracaalar adam çoq
Ajavaj esten tandırat.

Ajlanqan toonun byrkyty
Aq çerden torqo salındım,
Qomuzdu kyuge keltirgen
Qoluma kişen salındım,
Ojlonup tyşke kirvegen
Kerqoolorqo vaqındım,
Ajlanajın tijve—der
Ajlasızdan çalındım,
Qyştalqandan ılsım dejm
Qymvatın qyşvajm çalındım,
Kyy certip erkin sajraçan,
Kyyuk elem naalındım,
Kuşymen tıvaj surçaçan
Kyyuk elem talındım,

Qor volvoj turqan altın vaş
Kyjytte çyğur qarındım,
Köz çaşın ester ic kyjet
Syjysur alqan çarındım,
On çaşar çalqyz valamdy
Ojlonup kynde saqındım,
Zarlanıy qojdu kyneesyz
Zamanaqa tarındım.

UŞUNDAJBÛ SURAQBÛ?

(Toqtoqul çatqan tyrmegə bir uluq kirgende, Toqtoqul ordunan tutur ırdap çıbergen):

Arbz ajtamın qulaq sal
Qalaan ıilgen uluqum,
Men bir tutqun musarbr
Aldına zarlap turumun,
Açbrar qaldı arqamda
Tiryuəj çetim qulunum.

Er eltyryp qun tartpaj
Elimden keldim ajdalbr,
Ecteme qylqan kynəəm çoq
Eki qolum vajlanbr,
Qıvulup kelip çatamın
Qur azarqa qarmalbr.

Qarmadı meni Kerimbaj
Qarşılıq menen qaralap,
Albstan keldim ajdalbr
Qara çoldon kəp elden
Qajbr surap aralap,
Qolu, butum vajlanqan
Ali çyry çaralap.

Menin ajtqan səzymdy
Uluqum uqsun qulaqın,
Azapta çyrgən adamdın.

Ojloson volo ıvalın,
Ajdalbr keldim necen çıl
Qaruum ketip turamın,
Arqama qolum vajlandı
Amal çoqton cıdadım,
Aq kişini ajdamaq
Alal çerden qarmamaq
Uşundajbı suraqın?

Uluq volson qaraqın
Maqa oqşoqon qarbrtı,
Adilet volson kərsətkyn
Tije turqan çarbrtı,
Tekşerip kərsəç volvojbu
Çalqan menen anbrtı.

TUTQUNDA ÇYRGƏNDƏ

(Toqtoqul tutqunda çyrgəndə mo-
doq balta menen qaraqajdan qomuz çä-
sär alıp, tutqundaqlardan könyüs
acqan):

Balta verdi qoluna
Basqın dep ajdar çelkelep,
Saldı toqoj çoluna,
Ajdar varıp toqojqo
Atır salat eken dep,
Ar nerse ketti ojuma,
Açalım çetken eken dep
Çyrəgım turvajt orduna.

Qazaq, qırqız, özbekten
Orus menen noqojdon,
Qarasam adam kör eken,
Qajqı tartıp men öndü
Qarmalıp varqan el eken,
Kynöölden başqa adam
Barvaj turqan çer eken.

Сын ajtsam kerke işenbej
Çalqan qıldı sözymdy,
Ajdoodo çyгyp саң vastı
Nurduu qızıl betimdi,
Aldıгp qojor vekemin
Kyjytke aqıl-esimdi...

Toqojdoj Toqon tınbastan
Toqojdon qazdım dymurdy,
Totu elem elge sajraqan
Toiqop certip kuyımdy,
Sandaqan qırqız qalın el
Saqlıqandır unımdy,
Azar menen ötkördüm
Ajdoodo çyгyp kuyımdy,
Өlvөj tiryy men varıp
Körör vekem yuyımdy,
Qajtarat soldat qadalıp
Alvajt menin tilimdi.

Qaraqaj kesem qaruu çoq,
Qara suu icem alım çoq,
Bozorqon suuq kın çaasa
Çyluu yjgө varuu çoq,
Men sьjaqtuu qarırty
Bir adam eske aluu çoq...
Qalın toqoj icinde
Dymurdy көөлөр qazatın,
Aqыл çoq ajvanca
Toqojdo çalqız çatamın,
Ajta versem tygөнvөjt
Kөгyp çyгgen azavım.

Qajsı kyny sьqarat
Kөkyrekte qarapın,
Alal çerden men tartıtım
Adam көvөs çarapın,
Saqlıp ыrdajm ar kyny
Kөтөгyp varqan aratım...

Toqojdon dymur çьjnađm,
Tovunda vulbul Toqtoqul
Toqoj çandı çьjnađm,
Adam varvas talaada
Çalqız çatıp ыrdadım,

Qaraqajdan qomuzdu
Balta menen qylqamьn,
Bulbul elem sajraqan
Qomuz çoq cьdap turvadьm,
Taqьp alьp certemin
Mandalindin zьmdarьn.

☆

Qьdьrьp cуgur qьjnaьp
Tamaьm çarьq cor voldu,
Beşeneden arьbas
Maqa vytkөн çor voldu.

☆

Ajdoodo vizdej qarьrtьn
Acyьlar kunu var beken?
Ajьna çetip qumarь
Çazьlar kunu var beken?
Azartan vaşьt qalqalar
Qacьgar kunu var beken?
Qaraqajdan baltalar
Qomuz capьm toqojdo,
Tyndө caap abvasam
Kyndyz qolum voşojvu...

☆

Ajdap çyrgөн soldattar
Adamьn çajьn vilevi,
Qomuz certpej qor volup
Toqondun tujlajt çyregь.

☆

Somdop alqan qomuzum
Qarqacь qalьn qaraqaj,
Çaьma çardam volor dep.
Certe verem ajavaj.

☆

Ajdap çyrgөн soldattar
Tamaşaca yjrendь,
Adamdan cьqqan çorqo dep
Baldrьraşьp syjledь.

☆

Qomuzum çaman syjlөvөjt
Balta menen capьm da,
Qьjnaр çyrgөн soldatqa
Qььq menen çaqьm da.

☆

Erigip çyrgөн necen çan
Ermek menen çyryşөt,
Ar uluttan var volcu
Angeme salsam kylyşөt,
Bulbulduqun Toqondun
Musarьp volup çyrsөm da
Tyrymөн taanьp vilışet.

☆

Çaqqaca capqan baladaj
Ojnottum qo qolumdu,
Tutqunda çyrgөн көp elge
Kөrsөttym qo sonundu,
Ajdoodon aman qutqarьp
Acar beken çolumdu?

☆

Kөryp çyrem көz menen
Men sьjaqtuu tutqundu,
Dalajь actan өlgөнyn
Өlykterdy, oooqo
Syjrөp varьp көmgөнyn,
Bilgen adam tyşynөt
Uşul iştin çөndөryn...

☆

Azavьn tartьp tutqundun
Aca alvadьm көnyldь,
Aq taңdaj elem sajraqan
Adam bilbejt çөnymdy,
Ajran volup qьjalьm
Alda necə vөlyndь,
Azap menen өtkөrdym
Ajdaj tolqon өmyrды.

☆
İştep çatat qanca adam
Acqalıqtan cıqılsır,
Apta sajn bir tere
Keryp ketet qıdır,
Qalqan eken qavarım
Al terege uqulur,
Bir kyny kelip tildedı
Cin tijgendej cıulunur.

☆
Qomuzdu alıp qoluman
Taşqa saap sındırđı,
Qatar saldı cır-calıqız
Qarañqı tamqa qurqurdu.
Qaraqajdan qomuzum
Qanca cıanım qıjnalsa
Qardırqır qalvajt dovuşum.

☆
Qomuzdu alıp ırđasam
Bılatamın mıñduunu,
Qıjnoodo cıgır qartajdı
Qırqızdıñ mendej bulbulu.

TUTQUNDAQ Bİ ARMAN

Tutqunqa vaşım qarılalıp
Qarañqı tamda çatamın,
Ölsöm da cıqrajt konyıdın
Oposuz kergön azavım.

☆
Kyny tyny cıqarvaj
Qatar saldı tamına,
Basıp kelbejt bir adam
Men qarırтын cıanına,
Qardım tojvoj qarırтым
Cenep vergen nanına.

☆
Tındı çatam astıma
Capanımdı tışınur,
Amalım cıq cıdajmın
Cıyregım oourıp özögur,
Eki cıjnam nan kelet
Ar bir kungö ölcönur.

☆
Suusun veret cıj cıq
Amalım cıq icemın.
Qoşur vergen nan cıq,
Kötögüm vıdum turalvaj
Bulbulundun al cıq.

Сылыраган ајнек чоқ
Qараңғы тамда қатамън,
Qajsъ куну қарғыгар
Qавақымдъ асамън?

Burulup varar vekemin
Munduу volqon arama,
Bul qorduqqa tuş qylyqan
Buzuqular çaşava!

Zarlanъp kergen qorduqum
Taşqyndajt menin icimde,
Sytten appaq çatamъn
Çazaluunun işinde.

Kujyt tartъp çatamъn
Kuny tyny zarғығыр,
Ec kynөөm чоқ ojlосom
Сьdaj albajm qamъғыр,
Aq şumqardaj talъnam
Ajbьmдъ saqъпыр.

Kynөөsyz çatam sot volup,
Kykyguç elden чоқ volup,
Qараңғы тамда qajғы çep
Ojlосom kujem ot volup,
Samaqan qьrғыz elimdi
Saqъnam көzym төrt volup.

Esten сьqрас qorduqtu
El qьdьғыр көrdym da,
Ajdoodon vaşьm voşovojt
Amalsьzdan көndym da,
Azapъ tartъp qajran çan
Alal çerden keldim da.

Qараңғы тамда qamady
Qaqsatъp qьjnar çanьmдъ,
Qajran etti çaralar
Nacarlattъ albьmдъ,
Taşьqan vulbul men elem
Tartъm çara çavьrdъ,
Aman esen men çetip
Kөгer vekem ajьldъ?
Uşul qorduq өзymө
Çazьqьm чоқ tavьldъ...

Сылтаған ајнек қоқ,
Қараңғы тамда қатамың,
Қайсы кұны қарғығар
Қауақтыңды асамың?

Бүгүлүр вағар бекемін
Мүңдүү болқон арама,
Бұл қордуққа туш қылаң
Бүзуқулар қашава!

Зарлаңыр көрген қордуқум
Таққындайт менін ісімде,
Сыттен арпақ қатамың
Қазалуунун ішінде.

Күжйт тартыр қатамың
Кұны тұны зарғығыр,
Ес күнөөм қоқ ојлосом
Сыдај алвајт қатығыр,
Ақ шұтқардај талрынам
Ајылыңды сақығыр.

Күнөөсыз қатам сот болуп,
Күкүгүң елден қоқ болуп,
Қараңғы тамда қайғыр шер
Ојлосом күжөм от болуп,
Сатақан қығқыз елімді
Сақынам көзүм төрт болуп.

Естен сықпас қордуқты
Ел қыдығыр көрдүм да,
Ајдоодон вағым вошовойт
Амалсыздан көндүм да,
Азарты тартыр қайран қан
Ала! қерден келдим да.

Қараңғы тамда қатады
Қақсатыр қынар қапынды,
Қайран етті қаралар
Насарлатты алынды,
Таңсықан бүлбүл мен елем
Тарттым қара қабынды,
Аман есен мен қетір
Көрер бекем ајылы?
Ушул қордуқ өзүмө
Қазықтың қоқ тавыды...

TUTQUN BRB

Çaraldım bele nasırsız?
Qarmalıp keldim çazıqsız,
Çorqo elem çoldon çaңıvas
Çortoq voldum vasıqsız.

Tuuldum bele nasırsız?
Tutulup keldim çazıqsız,
Duvandı vuzqan çorqo elem
Topor voldum vasıqsız.

Manaptar saqa ne çazdı?
Vasılıp elden adaştım,
Butumda kişen şaldırar
Musarıp volup çөө vastım,
Qor qıldıñ zalim qantejin
Qoşoqumdan adaştım.
Qarasqa tyrtyp iğgendej,
Qajsıñıñdı talaştım?

Çырма veş çыла kesilip,
Çыңыра vutum teşilip
Çыыламын basalvaj
Çыңajlaq taman kesilip,
Aman keter bekemin
Azattıq kyngө kezigip?!

Boluştan keldim kesilip,
Bozorup çyрөm ezilip,
Bozdotup urat vaspasam
Bytkөн voj terge teşilip,
Boşonor kynum var beken
Boştонduq kyngө kezigip?!

Uрадım eldin qavaгın,
Kymөndөr tiryu tavaгım,
Ajdalıp çyгyp men өlsөm
Kөmүlvөj çoldo qalamın,
Kyjytкө saldıñ zalimder
Kөryndy bele zalalım,
Kөzyp көрөг vekenmin
Kykyktөj çalqыз valamın!

Qarğаn enem şorduu eken,
Qantıp çyрөt völdu eken,
Aqa tuuqan qajrılса,
Al-avалың mol veken?

Çajытın çajsız volқонduр,
Çalqызым деп зығарар
Çajып çашың дьғарар
Qojnuңu qaptar tolқонduр.

Qығq miң soldat men çalqыз
Qысыldajт tilin bilbedim,
Qығqыз qalqым vaғындаj
Qыjaldanıp kылvөdym.

Otuz miң soldat men çalqыз
On ooz tilin bilbedim,
Otvudaqь tyгmөnyп
Ortosunda zildedim.

Murutum, сасым алыvaj,
Musарыг völdum momundaj,
Muңajыp çyрөm Sibirde
Boşonor kynum tavылvaj.

Başma tısty qarırtıq,
 Qara nan çer suu icip
 Qajran çan tarttı arıqtıq,
 Kөгөр kynum bar beken
 Sor arıbr çarıqtıq?!

Ajdaıbr elden adaşır,
 Al ketip etim көк çaşır,
 Qaraңqь tamqa qamalır
 Qanım qaldı bir çaşır.

Qarırtıq tartır qardım ac,
 Aqardı saqal, qara sac,
 Arılar kynum bar beken
 Armanduu közdөн аққан çaş,
 Zar ылатқан kynөөsyz
 Zalimderdin booru\taş,
 Qarmalır çyryp men өlsөm
 Qaj çerde qalat altın baş?

Kişen salqan atqa oqşor
 Сынçыр менен çөө başыр,
 Qыдыртыр ajdar kynuge
 Qыjnaldım qызы өң azыр,
 Сымьндај çаным qыjnaldı
 Сым оодарыр, çer qazыр,
 Ezilip qajqь şor tarttıм
 El-çurtumdan adaşыр.

Tyrmөdөн aman qutulup
 Tuuqandan tatsam tuz nasip,
 Aman-esen bar beken
 Arqamda qalqan bir qazыр?

Kyndyzyndө іştetip
 Kyugymdөн qamajıt daldaaqь,
 Tynynkysyn uqtatpaj

Tygөttü qandь qandala,
 Tyrmөdө çatыр şorduular
 Tyny\wөј tarttıq көр sanaa,
 Aman beken arqamda
 Tiryylөј çetim bir wala?

Musarыр менен munduudan
 Million çatat tyrmөdө,
 Bytkөн wöjun talatыр,
 Qandala менен ыргөгө.

Atыр өlүp ketyyge
 Qolqo wervejt çalqыз oq,
 Qaraңqь tamda şorduular
 Boşonup keter ajla çoq.

Qolqo tıstym kynөөsyz
 Qubardın qanduu qызы çyz,
 Taşqa tijip ketildi
 Dalaj wölot өtkyr miz.

Qarыр woldun qajran baş,
 Qacan toqtojt aqқан çaş?
 Qajratь bar çan elem
 Qawьlandan çaltanbas.

Munduу wolduq wiz çyдөp,
 Musarырlar bir tilek,
 Mendeј qarыр tutqunda
 Milliondөн көр çyрөt.

Politsija kelet waldырar,
 Basa\waj muunum dardырar,
 Bajloodo çyрөm kynөөsyz
 Panardaj көzym çaldырar.

Çamandьqьn ыrdajm dep
 Çazьqtuu woldum manarqь,
 Çazьqь çoq ecendi
 Manaptar çaptь qanatqь.

Armanıuu enem çyrgöndyr
Ardaqım dep çol qarar,
Çaldıratam közymdy
Çatsam, tursam көр sanar.
Qarşylaştıq manarqa
Өң buqara bir tarar,
Ajdatıp ijdi zalimder
Açalqa bizdi cın qalar.

Tiryu bolsom varqanım,
Tugöner bolso armanım,
Tuyıldum qo aсьrap
Tiryulej çesir alqanım.

Armanıñdı cec ene,
Aq sytyndy kec ene,
Aq kerinder aruu çuup,
Ardaqım көmsө decy ele.

Qalqımdan azdım көrynөөj,
Qajqı көр icten wөлүнөөj,
Qarьqan enem sen turmaq
Men daqь qalam көmylөөj.

Qalqıma bulsul bolqondo,
Qaruum çetip tolqondo,
Qamalıp çatam alsьrap
Qara temir qorqondo.

Qanatım bolso ucuuqa,
Qalqımb көzdөj sьzuuqa,
Qara temir qorqondu
Qaruum bolso suzuuqa!

KӨCӨDӨ ӨLCY KYNУMBY?

(Sınırdan çөө qacıp kele çatıp qar-
saqь acьp alsьrajt, Bir qalaaqa kelse 21
kim yjynө qondurıaj qojot. Oqondo
bir yjdyn terezesinın tywynde turup
brdaqanь):

Qalaanьn waarьn qьdьrdьm
Qondurıajt ec kim yjynө,
Qancalyq sajrар tursam da
Tyşynwөjt ajtqan tilime,
Tuulqan qarьp ekenmin
Qajqьluu kyndyn tynynө,
Bir tyny çatar çer tarraj
Paanalар tamdьn tywynө,
Qardьm acьqa, qaruu çoq
Qalavь çanьm tiryugө,
Qarmар wergen zalimdin
Çamanđьq qьldьm kimine?
Çaqşylар bizdi ajtrajt dep
Çazqatьn qьzyl tilime,
Aьmdь surar çan wabь
Ajnekyu tamqa kiryugө?
Qor wөлwөj elge çetyugө
Qolumda çoq dьnyjө,
Qajьr surар çan saqtар
Kele çatam kynynө.

Bir kyny çatıp ketejin
Ajnekyu senin tamьqa,

Soop volog qondursan
Bir cъmьndaj cъnъna,
Ce kişini taanъvajm
Çolotrojт ec kim cъnъna,
Men bir cъrgen musarъr
Ketip turat ađьm aa...

☆

Ajtqan sөzum uqsanъcъ,
Uqur yjdөн cъqsanъcъ,
Bir ele tyn cъatamъn
Maqa ьrađьm qьlsanъcъ?!

☆

Qursađьm ac qaruu cөq
Turamъn ajnek tyvynde,
Til vilbegen cъan eken
Olturat cъluu yjynde.

☆

Kөtөrum volqon cъlqьdaj
brdap turam qaltьrap,
Qurqur cъanъm keјidi
Qursađьm ac alsьrap.

☆

Ajdoodon aman kelemъi?
Ajьmde varъr көrөmъy?
Kөrkөmduy bulbul cъan elem
Kөcөde cъrur өlөmъy?
Elsizde cъrur qor qьldьm
Eelikken şirin өnөrdy...

☆

Uruqsat qьlsan bir kynce
Ulaqana cъatajьn,
Keјişke vaşьm tyşty ele
Kelip turam atajьn.

☆

Өnөrum var qolumda
Beşeneme cъaralqan,
Er өltyrur qun tartpaj,

Ajdalъp keldim alaldan,
Acqalъqtan ar cөrde
Kөz tunarъp qarajqan...

☆

At cөtpegen alьstь
Eki cъl vasъr cöl qьldьm,
Ardaqtuu altьn sөzymdu
Ar cөrge ajtъp qor qьldьm.

☆

Qaraqaj menin qomuzum
Kyugө kelbejt qoldurap,
Qardьm acqa, qaruu cөq
Qantsem meni qondurat?

☆

Ular elem sajraqan
Uqrajt adam ynymdy,
Uştar берip duşmanqa
Uvajьm tartqan kynymdy,
Ar cөrge barsam qondurbajt
Acqadan өlcy kynymъy?
Өz elime cөte albaj
Өlөр kynym yugynъy?

☆

Kөtөrup vaqqan Topcubaj
Kөp ester ьjlap cъrgөndyr,
Kөrөmъy senin tyryndy?
Kөk cъnarda sajraqan,
Kөrynөө bulbul cъan elem,
Kөcөde өlcy kynymъy?

☆

Kөzymdөн aqat mөndyrdeј
Ketkin dep qьştaq qondurbajt
Kim şьrьrat cъşьmde?
Kim bilet qursaқ acьmde?
Acqadan өlsөm көcөde
Ala qarqa coqubъy?
Altьndaj volqon vaşьmde.

Azarqa salıp sendeltti
Апық булбул асылды...
Бјлар сугур өткөрдүм
Бсқылуу өмыр чаşымды.

Qardym acqa, qaruu çoq
Qarşy qyldyň ölymdu,
Qajta көрөйт ekenmin,
Qadyrkes, qurdaş teñimdi?
Qajqy menen өткөрдүм
Qajran çaştyq өmyrdu,
Qaşaty aq qar tooloru
Qaıñ qyraqyz elimdi,
Qarqadaş bolqon Торсувај
Qajta көрөйт ekemin
Qaregim senin өnyndy?
Qajylyar tuuqan mende çoq
Qarmar bergен zalimden
Qantip alam kegimdi?
Qara көздөн aqqan çaş
Qar suundaj төgyldy!
Çan kyjot, izder tuuqan çoq
Çalqyzdyqym bilindi,
Çaraluu arqar kijikteј,
Çaldyraqan kynymby?

Adaştym aqy, çorqomdu,
Ajaqym tylөр çor boldu,
Adamdyň көөнyn eritken,
Acqamyn qursaқ qivat çoq
Aqyn Тоқоң qor boldu.
Aralar izder tappadym
Bir tyny çatar qorqondu!
Alym çetpejt qantemin
Ajdatqan zalim zorlordu,
Azartuu kyndy men көrdүм
Altъ ajlyq Sibir çoldordu,
Ar çerge barsam qondurbaјt.
Acqadan өlcy bolçolbu?
Kelerge izder vala çaş,

Ketpegen meenet çor boldu.
Aman көрөр bekemin,
Asqaluu çajloo toolordu.

Kykyk elem sajraqan,
Kylyk elem talbaqan,
Kylpöty volup duvandyn
Gyly elem eldin çajnaqan,
Kyldy zalim vuzuqtar
Kynөөsyz qarmar ajdaqan,
Kyy certcy qajran eki qol
Kyndө!өр bekem vajlanqan,
Kynөөsyz çattym tyrmөdө
Kyn көрөј közүм çajnaqan.

Qajqygyr bylar çyrgөndyr
Qarqadaş valam сыraqым,
Qalaaqa kelsem qondurbaјt
Qardym acqa, qivat çoq
Qajqygyr bylar turamyn,
Qalqy eritken qajran til,
Uruusu vaşqa qalaadan
Ujalvaj qajyr suradym
Ajdatqan zalim oңvosun,
Ajlasyn qandaj qylyamyn?!

Çылаңajlaq çol vasyр
Çarydy menin tamanym,
Kynge kyjyp ezildi
Kyzgydөј tunuq çamałym,
Uvajym tartыр çyrgөн kyn
Uquldu veken qavarym,
Acqalyqtyn zarynan
Ar çerde qyştaq yjlerdy
Birin qojvoj sanadym,
Uvajyn көрөј qalamyр
Urmatyn çalqyz valamyn?
Azavyn tarttym nesен çы
Vaj-manar qylyqan çalanyn,
Qalaaq kelsem qondurbaј
Qaj çerde өlyр qalamyр?

Ajlanьp өrdök usraçan
 Kөлgө vardьm qajran çan,
 Atam tuup көrvөгөн
 Çerge vardьm qajran çan,
 Aq quular usup çetregen,
 Cөлgө vardьm qajran çan,
 Ажьвь çoç qaptaçan
 Selge vardьn qajran çan.

Qajrьlp өrdök usraçan
 Kөлgө vardьn qajran çan,
 Qavaгьn uqur көrvөгөн,
 Çerge vardьn qajran çan,
 Qanattuu quştar çete alvas
 Cөлgө vardьn qajran çan...

QACьP KELE ÇATQANDA

(Içqoçul Sistrden kele çatqanda
 ьrdaçanь):

Tyndө көrvөj ujqunu
 Çyryp kele çatamьn,
 Çoldon cьqqan uь volso
 Surap icip tamaçьn
 Kirip kele çatamьn,
 Elge çetip qalçansьp
 Kөtөrylyp çyregym
 Kylyp kele çatamьn.

Qomuzumdun qulaçьn
 Burap kele çatamьn,
 Ar-namьсть oьlovoьj
 El qьдьгьp qajьгь
 Surap kele çatamьn.

Balta menen somdoçon
 Qomuzum oor qaraçaj,
 Al qaraçaj qomuzum
 Ooçatьma çaradь aj.
 Аьь volso kelemин

Ajavaj cert'p veremin,
Qыз-kelinder coqulsa
Qызьqan menin Өnөгүм.

Qavaqym asьp көпүлүм
Qatqьr Toqoң kyleмvу?
Arqamda qalqan valamдь
Aldьma аьp syjөmвy?

Qardьm asьp qajqьrdьm,
Qivatьmdan ajьldьm,
Alaldan ajdar qor qьldь,
Baj-manar saqa ne qьldьm,
Arqamda qalqan valamдь
Ajdoодо cyгyp saqьndьm.

QACQANDAQB ЫR

(Sibirден qасьp kele qatqanda Toq-
toqulduп ьrdaqanь):

Aşuusu vijik көгүпвөs
Belim аьs qaldь ele,
Ataqь сьqqan Farqana
Çerim аьs qaldь ele,
Sarttar, Baqьş көр Sajaq
Elim аьs qaldь ele,
Atanь arman kyn boldu
Al-qivatьm ketkende
Avalьm surar kim boldu?

Өzym çalqьz talaada
Өlsөm qajda qalamьn?
Kyugym kirip kyn vatsa
Qajdan çoldu tavamьn,
Aьstan voşor tutqundan
Adaşьp ketip varamьn.

Өлүр qalsam Toqtoquл,
Qol-qolumdan syjrөşyp
Qolotqo taştap qojot vejm,
Kөmүр qojor adam çoq,
Qarqa quzqun coquşup
Qara көzym ojot vejm.

Ajlymdy közdøj çol tarttym
 Aq şumqar quştaj qaçqyňr,
 Altý arqar çyldyz watqanca
 Altý ajlanýr emizgen
 Ajlanajýn arakem
 Aq sytyndy saçqyňr!

Ketmen-Tөwө çerime
 Kelip ölsөm arman çoq,
 Aqajýn tuuqan elimdi
 Kөgүp ölsөm arman çoq,
 Amandыq surap qolumdu
 Berip ölsөm arman çoq.

ÇERDI KӨRGӨNDӨ

(Toqtoqul Sairden çөw eki çylda keigen. Birinci Talas eline kelip, anan kijin Ketmen-Tөwөгө aşyp ketken. Talas eli Toqtoquldu qusanıctuu tozuşqan. Kөp el atıanışyp Toqtoquldu Beş Taş aşuusu menen Ketmen-Tөwөгө aşyryşqan. Aşuuqa сыqqanda çerim көгүp Toqtoqul uşul ыran ыrdaqan):

Ajlyma çetsem dep
 Eñsep ketip waramыn,
 Ketmen-Tөwө çerimdi
 Bettep ketip waramыn,
 Kerimwajdyň qylyqanыn
 Kektep ketip waramыn,
 Çetim, çesir qalqandy
 Estep ketip waramыn.

Elge wагъp ölsөm dep
 Tilep ketip waramыn,
 Qызы tilim sajrаtъp
 Bylөp ketip waramыn,
 Öncөj qarъp elderge
 Tynөp ketip waramыn,
 Aňp usup denemdi
 Syrөp ketip waramыn.

Ketmen-Tөwө, Kenen saј,
 Eñsegen көzge көгүndy,

Toqtoto alvaj vojumdu
Könylym necen völyndy,
Saqññan çerdi körgöngö
Közümdyn çaş tögyldy.

Talast közdöj men cыqьp
Saqññan elge ыdadьm,
Bulbul Toqom keldi dep
Qubanyşt qurvalьm,
Elime erte çetsem dep
Bir çerге bir kyn turvadьm,
Eñsep cыrgөн kezimde
Elimdin көrsөm cыraqьn

Beş Taştan aşьp çөнөdym
Ketmen-Tөвө çerime,
Butaqqa qonup sajrasam
Bolcu elem ermek elime,
Çorqo volup atalьp
Çoluqqam ыrdьn kenine.

Tynöryñky көryngөн
Tuuqan çerim qarань,
Erkeletip өrsөm dejm
Ermegim çalqьz valamь!

Uzun Aqmat ulusu,
Uruu el çerdep turuucu,
Uvajьmduu Toqondun
Kelgen kezi mьna uşu.

Sarь vulaq, Ajьqtьq,
Ici mөmө çarьqtьq
El-çurtumdu көrgөndө
Başьma тыştu qarьptьq.

Qoş ijri suu bizdin çer,
Qoj semirtcy Semiz vel,
Çatqan eken arqamda
Amanьm tilep qalьn el.

Arqasь Talas, Keç Arьm,
Ar çumanьn tynunde
Kujьp turqan panarьn,
Qorqon Ata, Mazarьn,
Qoldon cыqqan çan elem
Kөrdym Aq cij vazarьn.

Kөjtynde cыгьp Toqtoqu
Kөp tartьm zalim azavьn,
Astьnda aqqan valь var,
Ustynde salqan tamь var,
Kyndyzgydөj tynunde
Kujьp turqan şamь var,
Altь miñ төөгө cыktөsө
Ajaqtaj çeri ojulvas
Oodarma tunuq salь var
Kelip turam özyңө
Kenen çerim şamşьqal.

ENSEGEN ELIM AMANBY

(Toqtoqul ajdoodon kelgende uca-
raşuuqa kelgen elge ыrdaaqanb):

Ensegen elim amanby?
Eegimdegi saqalym
Elsizde cyrup aqardb,
Bulbulun elem sajraqa.
Munqanb ajtam salamdb!

☆

Çene-çelpi, qarındaş
Çergesi menen kelişti,
Çer saqynqan Toqoqo
Çetine alvaj syjynyp
Qucaqtaşb koryştı.

☆

Azavb tarttım valanb
Kerwodym altın çamalın,
Başqaqa tijip ketiptir
Başında syjup alqanım,
Azapta vaşım qor volup
Arıvadb armanım.

☆

Qajqylıu cyrek cer volup,
Közımden aqqan qara çaş
Toqtolvodu sei volup,
Çaralqan ekem çalıqanda
Kyjyttyu bulbul men volup.

☆

Kejibejin ketkenge,
Öksövöjyn ölgöngö,
Men ыразь volomun
El-çurtumdu kergöngöl

☆

Kelbej turqan emeni
Kejigen menen kelevi?
Ajnektej volqon balamdb
Alqan qudaj berevi?

☆

Ensep cyrgön aşrap,
Elim aman varsıñdb?
Eercip öskön çaşymdan
Teñim aman varsıñdb?
Qyzy qyrgaq tartynqan
Kelin aman varsıñdb?

☆

Men ketkende arqamdan
Cyqqan aman varsıñdb?
Qulaq salb ыrmdb
Uqqan aman varsıñdb?

☆

Qanca çyb kervögen
Qalqım aman varsıñdb?
Toqtoqul der qajqyrgan
Çalrın aman varsıñdb?

☆

Malaj volup çaldanb
Bjlaqandar amanby?
Qara ooqatqa çandarın,
Qyjnaqandar amanby?
Çan tynmın çalıqanda
Qybaqandar amanby?
Kök keltekke çyqylb
Qyjraqandar amanby?

☆

Qojuñ vaqır bajlardın
Qul bolqondor amanvı?
Bir ıyl aq bir kėjnėk
Pul bolqondor amanvı?
Çajı-qış çaanqa
Suu bolqondor amanvı?

☆

Kuc-quvatın bajlarqa
Sordurqandar amanvı?
Qan qacır alsırar
Baldurqandar amanvı?
Çılapajlaq too-taştı
Çol qılqandar amanvı?

☆

Sar samandaj sarqajır
Zarlaqandar amanvı?
Çıjın toptu aralar
Barbaqandar amanvı?!

☆

Qarşıbq menen qarmalıp
Qalqımdan kettim ajdalıp,
Qalıñ qırqız elime
Qajtadan keldim ajlanıp!

☆

Duşmanqa kettim vajlanıp,
Tuuqanıñ kėrvėj zarlanıp,
Tuřoolu tulpar ėndėnyp
Çyrgėmyn anda sarqajır.

☆

Kujır-kujır soq boldum,
Kujyttyy kungė toqtoldum,
Kukyktėj sajrap çyrgėñ çer
Gulymė qajttım oqşodum.

☆

Qajnar kujır soq boldum,
Qajqıluu kungė toqtoldum,
Qalıñ qırqız elime
Qajırbır kelgen oqşodum.

☆

Qarqařaluu zamandı,
Qajırbır kėrdym amaldı,
Qajırbır kelip turamın
Qadıрман çurtum amanvı?

☆

Manaptar maqa qas volup
Paşaanın tuştım toruna,
Bajquřtuq tartıp altın baş
Bajlandım azar çoluna,
Çandarma, tėrė, zalimder,
Çaralqan menin řoruma.

☆

Qanatı tuřkėn şumqardaj
Uca albadım Toqtoqul,
Qarqařaluu duşmandan
Əc albadım Toqtoqul.

☆

Zalimden qarmar kegidim
Ala albadım Toqtoqul,
Zar zamanda çajrıbıq
Tava albadım Toqtoqul.

☆

Ajdalıp çyğyp tutqunda
Arvıñ kettı alımın,
Arqımaqtaj çyğyrgėn,
Asıl elem talıdım,
Almadaj volqon qajrap vaş
Azartı tartıp qarıdım.

☆

Asqası vıjık davandın
Azavın tarttım zamandın,
Ajnektej kėzyp kėrvėdym
Arqamda çalqız valamdın.

☆

Kuñgėjy vıjık davandın
Kujytyn tarttım zamandın,
Kumıřtėj çyğyp kėrvėdym
Kukyktėj çalqız valamdın.

Aq şumqar altın mygymdy,
 Ajlanьp kɵrdym elimdi,
 Arman menen ɵtkɵrdym
 Avalqь җaştьq kynymdy,
 Ajьmdan kelip tarradьm
 Arqamda җalqьz inimdi *.

Basajьn desem muunum җoq,
 Oturar altın tuurum җoq,
 Ojumdan ketpes vul qorduq,
 Ojnotom desem uulum җoq.

* Toqtoqul ajdoodon kelgencе Eşaj degen җalqьz inisi da ɵlyp qalqь.

**АРАКЕМ АМАН
 BАРСЫНБЫ!**

(Toqtoqul ajdoodon kelgende enesi
 menen ucuraşьp ьrdaqanь).

Seksende enem sen elen,
 Sendelip ketken men elem,
 Aq sytyn menen соoьjtqon
 Aqьn dajra ken elen.

Altь arqar җьldьz batqanca
 Altь ajlanьp emizgen,
 Aньqь aqьn Toqtoqul
 Kimdin uulu degizgen.

Ғetigen җьldьz batqanca
 Ғeti ajlanьp emizgen,
 Ғergelyy җurtta saьraqan
 Kimdin uulu degizgen.

Ardaqtap meni tɵrɵgɵn,
 Aldejlep syjьp vɵlɵgɵn,
 Ajlanajьn enekem
 Ajdoodon aman keldim men.

Өlym menen ɵkymdyn,
 Ekɵɵnɵ, tɵn сьdadьn,
 Өldь degen balandь
 Qajta tuuqan ubaqьn.

Qoj eneke Ылава
Qadьgьндь suradьm,
Toqo tyşkən Toqtoqul,
Tolqonur kelip turamьn.

Ajlanьr keldim alьstan
Aqtooqo aq syt qarzьndь,
Aldejlep meni coqojtqon
Aракem aman varьndь?!

TUTQUNDAN KELGENDE

(Sivirden kelgende özynyn qarmal-
qanь-ajdalqanь çenynde top çььnda
Toqtoquldun ьrdaqanь):

Çeti kez qorqon rajduval,
Sarvaqьn qoşur ьrdajьn,
Çerimden ajdar Sibirge
Alqanьn qoşur ьrdajьn,
Çeңe-çelrim surqurap
Qalqanьn qoşur ьrdajьn,
Altьmьş kishi ajdalqan
Armanьn qoşur ьrdajьn,
Kynde qooqa, kynde uruş
Kөгvөdym çandьn çьrdaqьn.

Tutqunqa kettim qarmalьr,
Tuuqanьm kөгvөj zarlanьr,
Tурmөdөн voşor men keldim
Turumtaj quştaj ajlanьr.

Azarqa kettim qarmalьr,
Ajьmдь kөгvөj sandalьr,
Azaptan voşor men keldim
Aq şumqar quştaj ajlanьr.

Kynөөsy çoq, sotu çoq,
Ajdar ketken volucu,

Kykyktøj közym çaldьrap
Çajnap ketken volucu,
Governator-general
Qarmap ketken volucu.

Ajьmdan volup zalimder
Alьp ketken volucu,
Azaptuu kyndy vaşьma
Salьp ketken volucu,
Qьjamat tyşyp vaşьma
Toqon, qarьp ketken volucu.

Elimden ketken çan elem,
El көryygө zar elem,
Esiz vaşьm qor volqon,
Eneden çalqьz bala elem.

Ajьmdan ketken çan elem,
Ajьl көryygө zar elem,
Aziz vaşьm qor volqon,
Atadan çalqьz bala elem.

Qalqьmdan ketken çan elem,
Qalq көryygө zar elem,
Qajran vaşьm qor volqon,
Qarqadaј çalqьz bala elem.

Ajlanьp kelip şumqardaj.
Ajьmdь таар turamьn,
Aq çalpaqtuu көр qьrqьz
Amandьqьn suradьm.

Elirip kelip şumqardaj
Elimdi таар turamьn,
Ezelki tuuqan-aqajьn
Esendigin suradьm.

Qaruusu ketken tulpardaj
Arьp keldim Toqtoqul,
Qara çol Sibir ajdooqo
Barьp keldim Toqtoqul,
Qajran çaşь çoqotup
Qarьp keldim Toqtoqul.

Azaptuu kyndyn zorduqun
Kөryp keldim Toqtoqul,
Ar qьl qьjnoo turmuşqa
Kөnyп keldim Toqtoqul.

Elimdin çyzyn көryygө
Kөksөp keldim Toqtoqul,
Ecen şumduq qorduqtu
Tөpsep keldim Toqtoqul.

BUURUL BOLUP QARBDYM

(Ajdoodon kelgende elge ыгдақам).

Saǵynǵan menen boǵotroj,
Sary daraq ǵerimdi,
Saǵyndym ǵyǵyǵ elimdi,
Zalimder kesti demimdi.

☆

Qara daraq ǵerimdi
Qajylyp kersem decy elem
Qalyǵ ǵyǵyǵ elimdi,
Qajǵyrsam da boǵotroj
Qara ǵyrak zalimder
Qajyštaj kesti demimdi.

☆

Butumda kişen ǵaldyǵar,
Musary bolup ǵaldyǵar,
Politsija kelet valdyǵar,
Muštary oteso ǵelkege
Muunum qalat dardyǵar.

☆

Ǵez kişen butta ǵaldyǵar,
Ǵelkege qojot valdyǵar,
Ǵeti muštary, bir terse,
Qala verem turalvaj
Ǵetimdej kozym ǵaldyǵar.

☆

Butaǵqa qonup sajraǵan,
Bulbul elem vijerde,
Muǵumdu ajtyr qudajǵa
Musary boldum tijerde.

☆

Too vaşynda sajraǵan
Torqoj elem vijerde,
Top soldatqa tuş bolup
Tozoq tartym tijerde.

☆

Kyndø ǵyǵyǵ tanşyǵan
Kukuk elem vijerde,
Kynøesy ǵoq ajdalyr
Kujyttyu boldum tijerde.

☆

Torqoj elem tilim ǵoq,
Torqo tuskøn ekemin,
Tolqonup keter kynum ǵoq.
Bulbul elem tilim ǵoq,
Musary boldum zalimden,
Boşonup keter kynum ǵoq.

☆

Arzymdy uǵar zaman ǵoq,
Ajlanь tavar samam ǵoq,
Ajlanьr kelsem on ǵylda
Arqamda ǵalqyǵ valam ǵoq.

☆

Bişanь elem talьdym,
Bulbul elem vasyldym,
Bujruptur nasip elimden
Muǵumdan vьjьl asьldym.

☆

Torqoj elem vasyldym,
Tovurcaq elem vasyndym,
Tolqonup usar qanat ǵoq
Top ǵyldary ǵaşyndym,
Tovumdan nasip var eken
Tozoqton vьjьl asьldym.

Bulbul elem naaldym,
 Buudan elem talbdym,
 Musary bolup ötkördym
 Mygzalyq çastyñ çarğymn,
 Muñduu kundø kör çygyr
 Buurul bolup qarğdym.

Torqoj elem naaldym,
 Tovurcaq elem talbdym,
 Tozoq tartyp ötkördym
 Tolquqan çastyñ çarğymn
 Tomsorup çygyr Sibirde
 Toqolonur qarğdym.

Kykyk elem naaldym,
 Kylyk elem talbdym,
 Kyjyt menen ötkördym
 Kylygyn çastyñ çarğymn,
 Kerkym ketip usuntip
 Køk ala bolup qarğdym.

Basajyn desem tuunum çoq,
 Oturar altyn tuurum çoq,
 Ojundan ketpes bul qorduq,
 Ojnotom desem uulum çoq.

Tutulup kettim Sibirge
 Bilek kycym tolqondo,
 Men endəngən million,
 Qamalqan qara qorqonqo,
 Sygyrlyk qylam qıvanyr,
 Tuuruma qajta qonqonqo.

BALAM ÇOQ

Qarsyqaj çolun ördödym,
 Qadam çajyn körgönde
 Qaralanyp cöldödym,
 Qajqygyr uqtum yjymdøn
 Qaraldymdyn ölgöyn,
 „Erge tijir ketken“ dep
 Qatynymdyn çøn-çöyn.

Men ketkende tört çaşar
 Arqamda qalqan çyraqym,
 Ucup ketken bulbuldun
 Ordun syjrap turamyn.

Keltirip ajttym salamdy,
 Kelip kördym Eşmambet,
 Ketmen-Töwø qalaamdy,
 Kelsem da tiryy körvödym,
 Kereezim çalqyz balamdy.

Aqa-inige ajttym salamdy,
 Aralap keldim Eşmambet
 Aq sij, Arğm qalaamdy,
 Amannda körvödym
 Arqamda çalqyz balamdy.

«Ajdoodon atam keldi»—der,
 Amandyqyn belgiler,
 Aldymdan tosup delwiger
 Amandaşyr syqarım,
 Amalsızdan öyrtür,
 Arqamda çalqyz syraqım,
 Al çalqyzdan ajgılyr
 Amalsız kyndö turamın.

«Qarır atam keldi»—der,
 Qajıqanymdy belgiler,
 Qajgılyr tosup delwiger,
 Qanatın çajır syqarım,
 Qarañqılar ösyrtür,
 Qantejin çalqyz syraqım.

Çalqyzım valam ölyrtür,
 Çalır tuuqan könyrtür,
 Çalqyzınan ajgılyr,
 Çazyqqa enem könyrtür.

Qaraldım çalqyz ölyrtür,
 Qalın tuuqan könyrtür,
 Qaraldımdan ajgılyr,
 Qajqyqa enem könyrtür.

Qatnım erge tijiptir,
 Qarğınan enem kyjyrtür,
 Qaraldım keler beken der,
 Qajqıluu kyndö syryrtür.

EZILDIM ŞUMDUQ ZAMANDA

(Тоғтоқұл өзінүн аждодо сүргөндү-
 гу сөніндө Ешмамбет ысықа айтқан):

Qarınalır kettim Sibirge
 Qaruu-kucum tolıqondo,
 Qarğıtan mendej million
 Qatınalır çatqan qorqonqo,
 Qanımnet qılam qıvanır
 Qajgılyr tuuqqa qonqonqo.

Ajdar syqat qızmatqa
 Kişendyydön miñdetip,
 Acqa vojdon iştetet
 Kynı menen tyndetyp,
 Musarır munduu könyldy
 Qaar menen zildetip.

Kyndyz da wolso qarınqı
 Sınçarsız qojo berbese,
 Sıdavasqa al varvı
 Sıqarqa şajın kelbese?

Altımş qulac zım arqan
 Ajdalımdan vajlatır,
 Ajnektej közüm çajnatır,
 Aj tijbegen tujuqta,

Altınduu ynkır quduqta,
Aj baltanь kətörp
Altın ken qazır turqanda,
Ajaqtaj taştar qulanır
Ar kim öldy zındanda,
Amanat çandь qalqalar,
Asьrap çyrdym mьndan da.

☆

Ajdalır vardım aьsqa,
Çaşьmda ketken ekenmin
Bolup keldim aььsqa,

☆

Qamaьdım tujuq catьrqa,
Qalamdın çazqan işi eken
Qar boldum zaman aqrqa.

☆

Tutulup kettim tujuqqa,
Tuş boldum zalim uluqqa,
Tuşur ketken ekenmin,
Tiryu turquz quduqqa.

☆

Miң dövədə çanь eşen,
Buzulup cьqtь aq eşen,
Muңumdun vaarın ajtajın
Bu sözün çalqan debesen.

☆

Qasijeti çoq eken,
Uruşur cьqqan eşendin,
Olujamın dep çyurp,
Uvalın bilbej esendin.

☆

Qazanь özy qajnajt dep,
Bulıulu waqta sajrajt dep,
İşendik ele eşenge,
Bir sözynən tajvajt dep,
Ojubuzda çoq bolcu,
Mьncalır çorqo ajdajt—dep

☆

Qol verdik ele eşenge
Qorduqu tijdi ecenge,
Qor volosun menciler,
Qoçomun dese işenbe!

☆

Murut volso eşenge,
Murdaqьdaj işenbe,
Musarır qьler men öndy,
Butuna salat kişendi.

☆

Aq eşen acqan urušta
Altь çyz kişi atıldь,
Atuuqa vujruq qьlqanda
Aralar soldat qacьrdь,
Aqьn suunun orduna
Adamdın qanь casьldь,
Alaamat volup uşundaj
Açьdaar oozu acьldь.

☆

Oşondo kettim qarmaьp,
On cьь çyrdym sandalır,
Olujalır qurusun
Ojronun cьqat sarqajır...

☆

Çetimdej көzym çajnatır
Çer çarьqь tujuqta
Çez kenin qazır turqanda,
Çer çarьler, çar көsur,
Ar kim öldy zındanda,
Çetken açal çoq eken
Aman qaldım mьndan da.

☆

Elim mьnda, men anda
Ezildim şumduq zamanda,
Qaiqьm mьnda, men anda,
Qajqьrdьm şumduq zamanda
Qapasta antip çyrsөm da
Tilegim çalqьz valamda.

Tentip varьr men çattьm
 Temir torduu taş tamda,
 Teң basalvaj calьnr
 Teli volqon çыlqьdaj
 Tegerenip çatqanda,
 Degdejt menin көnylym
 Teңimdj izdep tarqanqa!

Qarmalьr varьr көp çattьm
 Qaalqaluu taş tamda,
 Qajqьlyu qarap çazыldь,
 Qajgьlyr eldi tarqanqa.

ТОҚТОҚУЛ СІБІРДЕН
 КЕЛГЕНДЕ ЕШМАНБЕТ
 ЫРСЫ МЕНЕН
 УСУРАШҚАНЪ

ЕШМАНБЕТ

Qunandьn oozun kergen vejm,
 Qudajьm cьndap vergen vejm,
 Qıjuqur elden adaşqan
 Qırqurum Toqom kelgen vejm,
 Qıvanьşьr bir öskөн
 Bulbulum Toqom kelgen vejm.

Aqьmaq oozun kergen vejm,
 Ajavaj qudaj vergen vejm,
 Ajdalьr ketken Sivirge
 Aqьn Toqom keigen vejm,
 Aqьndьqь qьgьzqa
 Maaqul Toqom kelgen vejm.

Tel kyraң oozun kergen vejm,
 Teңirim cьndap vergen vejm,
 Tentip Sibir ajdalqan,
 Terki çep qolu vajlanqan,
 Teң tuşum Toqom kelgen vejm.

Qaranьn oozun kergen vejm,
 Qarduу torqo qarmalqan,
 Qara çol Sibir ajdalqan,
 Qara çaaq, qajqь til
 Qajranьm Toqom kelgen vejm.

☆

Kylyktyñ oozun kergen bejm,
Kynadyr kelip qarmaqan,
Kyjyttyy kyndə zarlanqan,
Kymyş çaaq, kylyk til
Kykygym Toqom kelgen bejm

☆

Buuruldun oozun kergen bejm,
Bu qudajym bergen bejm,
Musary bolup ajdalqan,
Burulup qolu vajlanqan,
Bulbulum Toqom kelgen bejm,
Buruluşta carcavas,
Duldulum Toqom kelgen bejm.

☆

Torunun oozun kergen bejm,
Tolqonup qolu vajlanqan,
Top soldattar ajdaqan,
Torqojum Toqom kelgen bejm.

☆

Qara serken, qyjma ton
Kijgen Toqom kelgen bejm,
Qamaqta tutqun kəp çyb
Çyrgen Toqom kelgen bejm.

☆

Ot arava, maşına
Mingen Toqom kelgen bejm,
Zalimde tutqun kəp çyb
Çyrgen Toqom kelgen bejm.

☆

Zar qajqyda tyrmədə
Çatqan Toqom kelgen bejm,
Saavalər çar bolup
Baqqan Toqom kelgen bejm.

☆

Yrkittəgy tyrmədə
Çatqan Toqom kelgen bejm,
Ystyrten qudaj çar bolup
Baqqan Toqom kelgen bejm.

☆

Itke salqan canaqa
Tuşkən Toqom kelgen bejm,
Ickilikke qara çaj
Icken Toqom kelgen bejm.

☆

Qajnar, kyjyr soq bolqon,
Qajqyluu kyngə toqtolqon,
Qaarduu toqo çalyb
Qarmalyr qyjnoo sot bolqon.

☆

Kyjyr-çalyr soq bolqon,
Kyjyttyy kyngə toqtolqon,
Kykyktəj bolqon altyn vaş
Kynadyr surap sot bolqon,
Əckənym qajra əngən bejm,
Əldyvy desek, tynyisək,
Ənəroz Toqom kelgen bejm.

☆

Buquqa salqan canaqa
Tuşkən Toqom kelgen bejm,
Musary bolup qara çaj
Icken Toqom kelgen bejm

☆

Alt çyb pijada *
Basqan Toqom kelgen bejm,
Altındyn kenin talqalap
Qazqan Toqom kelgen bejm,
Aq padşa zalimge
Çazqan Toqom kelgen bejm.

☆

Çeti çyb pijada
Basqan Toqom kelgen bejm,
Çezdin kenin talqalap
Qazqan Toqom kelgen bejm,
Çergelyy qalyñ elinen
Azqan Toqom kelgen bejm,
Çeti çyb meenet-şor
Tartqan Toqom kelgen bejm.

* Pijada—özbekçe söz, qırqızca çөө degen.

Kyny-tyny pijada
 Basqan Toqom kelgen wejm,
 Kumyştyn kenin talqalar
 Qazqan Toqom kelgen wejm,
 Gubernator zalimge,
 Çazqan Toqom kelgen wejm.

Çajb-qyşş pijada
 Basqan Toqom kelgen wejm,
 Çambьльн kenin talqalar
 Qazqan Toqom kelgen wejm,
 Çarьm radьşa zalimge,
 Çazqan Toqom kelgen wejm.

Turmədə tɵktyn çaşьndь,
 Tuuqanqa tiryu çetkirdi
 Tutulup ketken vaşьndь.
 Ajdoodo tɵktyn çaşьndь,
 Asьrap tiryu çetkirdi
 Almadaj aziz vaşьndь.

Barьp keldin Maskɵɵgɵ,
 Tьrup keldin Yrkytkɵ*,
 Tutqun bolduң kɵp çьь
 Tumşuqu qanduu byrkytkɵ.

Qarmalyр kettin qar volup,
 Qalqьnа çetpej zar volup,
 Qajtyр keldin Toqtoquł
 Qapşьlaazam çar volup.

Yrkytte çyrdyn qar volup,
 Ujyңe çetpej zar volup,
 Qajryьp keldin Toqtoquł
 Ystyrтen qudaj çar volup

* Yrkyt—Irkutsk.

Qamaqqa tyştyn qarmalyр,
 Qalqьnа çetpej zarlanьp,
 Qajtyр keldin Toqtoquł
 Qarçьqа quştaj ajlanьp.

Turmədə çattьn vajlanьp,
 Tuuqanqa çetpej zarlanьp,
 Tuuruna qonduң Toqtoquł
 Turumtaj quştaj ajlanьp.

Çer tamda çattьn vajlanьp,
 Çerine çetpej zarlanьp,
 Çete keldin Toqtoquł
 Çetigendej ajlanьp.

Turmədə çyrdyn aldьrap,
 Tuuqanqa çetpej daivьrap,
 Tumşuqu çoq soldattar
 Tuura qььc kɵtɵrup
 Turup qadam vastьrvaj
 Tuşunda turdu valdьrap,
 Tutqunda çyrdyn Toqtoquł,
 Tujqundaj kɵzyn çaldьrap.

Çer tamda çattьn aldьrap,
 Çerine çetpej darьrap,
 Çerge kirgen soldattar
 Çeti qadam vastьrvaj
 Çez vajnek qььc kɵtɵrup
 Çelkenде turdu valdьrap,
 Çete albadьn eline
 Çetimdej kɵzyn çaldьrap.

Ajdoodo çyrdyn aldьrap,
 Aqa-ini kɵrvɵj darьrap
 Ajvaalydaj soldattar

Altı atar mılıtq köteryp
Altı qadam vastırbaj
Arqanda turdu valdırap,
Amalıñ çoq oşondo
Ajnektej közün çaldırap.

Aq qağazqa cıjilip
Sözün keldi Toqtoquı,
Aq panardaj çaltırap,
Közün keldi Toqtoquı,
Amanındı suracu
Kezim keldi Toqtoquı.

Aq qaraqaj dilgirem
Qajsı şaardan qaqtıñız?
Aq padışa zalimge
Qaj zakon menen qaqtıñız?
Avaldan işin aq eken
Aсылртыр vaqtıñız,
Aсылqandın belgisi,
Ajlanıp eldi tartıñız.

Boz şapke menen voz kemsel
Qazanadan kijdiniz,
Boğumduu elden aşırap,
Bozorup qajda çurdınyz?
Kök şapke menen kök kemsel,
Qazanadan kijdiniz,
Kerkemduy elden aşırap
Køjqapta qandaj çurdınyz?

Сылаңажақ, сылаң ваş
Basqanñ ajt Toqtoquı?
Сыты sasыq tamı yjge
Çatqanñ ajt Toqtoquı!
Altı saı varañ aq kelte
Atqanñ ajt Toqtoquı?
At boğunan qara qan

Сасқанñ ajt Toqtoquı?
Amanat çanñ salamat
Qajtqanñ ajt Toqtoquı.

Etegi çoq coloq ton
Kijgenin ajt Toqtoquı?
Erteli kec çөө vasır
Çyrgөнун ajt Toqtoquı?
Тоқуз сыл çattın tyrmөde
Bilgenin ajt Toqtoquı?
Kynөөsy çoq çalyñda
Kujgөнун ajt Toqtoquı?
Kөzyndy irmer uqtavas
Tyndөryn ajt Toqtoquı..

Itke arava, çanañ
Salqanñ ajt Toqtoquı?
Ildettyu kыngө çoluqur
Qalqanñ ajt Toqtoquı.

Atqa arava, çanañ
Salqanñ ajt Toqtoquı?
Azartuu kыngө çoluqur
Qalqanñ ajt Toqtoquı?
Alysta çyğur zarlanqan
Armanñ ajt Toqtoquı.

Maskөөdөgy tyrmөгө
Çatqanñ ajt Toqtoquı?
Valdıraşыр soldattar
Çarqanñ ajt Toqtoquı?
Varsa kelbes sapardan,
Qajtqanñ ajt Toqtoquı.

Qara vaşyl aq toqtu
Qarışqыр çese qojdo çoq,
Qarmalyр ketken zalimge
Qajrylat degen ojdo çoq.

Ketmen-Tөвө кең çerden,
Berekesi тең çerden,
Өзүң менен ајдалған
Өлымгө qолу вајланған,
Алтмышь еки кишинин,
Адатын ајтсь Тоqтоqул?
Амань qанса qалдь екен
Санатын ајтсь Тоqтоqул?
Тутулуп кеткен көр киши,
Адатын ајтсь Тоqтоqул?
Тiryysy qанса qалдь екен
Санатын ајтсь Тоqтоqул?

Саqызqандын ујасын
Салqанын ајтсь Тоqтоqул?
Самарда өлгөн мундуунун,
Qалqанын ајтqын Тоqтоqул?
Саламат келди өлымдөн,
Арманын ајтqын Тоqтоqул?

Көгyckөндyn ујасын
Салqанын ајтqын Тоqтоqул?
Көр мундуулар qыгылып
Qалqанын ајтqын Тоqтоqул?
Көзүң келди çытыrap
Арманын ајтqын Тоqтоqул?

Сарь алалуу qалың мал
Bajda qалдь Тоqтоqул,
Zarlandьрып zalimder
Aјdap алдь Тоqтоqул,
Zarlanьsqan мундуулар,
Qajda qалдь Тоqтоqул?

Көгyckөндyn ујасы,
Көидө qалдь Тоqтоqул,
Көк алалуу qалың мал

Bajda qалдь Тоqтоqул,
Көр soldattar имерип
Aјdap алдь Тоqтоqул,
Көр çoldosun ачыrap
Qajda qалдь Тоqтоqул?

Boor толqон qалың мал
Bajda qалдь Тоqтоqул,
Bozortup soldat ваарыңдь
Aјdap алдь Тоqтоqул,
Moldosan менен Qaravaş,
Qajda qалдь Тоqтоqул?

Qırwı толqон qалың мал
Bajda qалдь Тоqтоqул,
Quu soldattar имерип
Aјdap алдь Тоqтоqул,
Qıldanvaj, Mамьr, Qurama
Qajda qалдь Тоqтоqул?

Aјдыраалы ајдалqан
Tiryu beken Тоqтоqул?
Aman-esen көryşөр
Kyny beken Тоqтоqул?

Andaşтын еки balass
Supataj менен Сарь ele,
Supataj өldy деп uqtum
Saryşь tiryu бар vele?
Aqьrettik çan dosum
Aman beken adele?
Aman bolso senciler
Qacan keler саqь ele?

Биqаранын мыqтысь,
Bir tarapтын ьqtuusu,
Kөкyмвајдын Kөк çаль
Coq таqьja valдарь,

Kөрдүң бекең Тоқтоқул
Құрама менен Мамырды?
Құстай торқо туысты ел
Сұрағаным табиғи? *

☆

Бекеттерден ајдалған,
Бекіліп қолу байланған,
Баратаалы, Салванды
Көрдүң бекең Тоқтоқул?
Қыдыраалы балванды?
Уқтун бекең Тоқтоқул
Ушұлардан арманды

☆

Сағвақыстан бес кіші
Санаты менен ајдалған,
Залимдер қылыр бір қанса
Буқарадан байланған.

☆

Көрдүң бекең Тоқтоқул
Көк Артан кеткен Сыбылды?
Қынадыр келіп қармаған
Қымыс воолуу тұлқанду?

☆

Сетім бала, тұл қатын
Арзын айттыр даттады,
Ајдаһыр кеткен адамын
Емдігіңе тарады,
Қуттуу болсын Тоқтоқул
Қаныңды тірүү қайтқаны!...

☆

Тентуштардың өгіңде
Көрдүң бекең Тоқтоқул?
Терең көрүн кең қазыр
Көмдүң бекең Тоқтоқул?
Тентір қуғыр азарға
Көмдүң бекең Тоқтоқул?

* Табиғи—дүрүсү, қақылы деген сөз.

☆
Ақыдаарға арналған,
Ақ қарғанға қармалған,
Алтымыс екі азамат
Қай серде өлді Тоқтоқул?
Ал мұсапыр қарғыты
Кімдер көмді Тоқтоқул?

☆

Қара торсу војдо қоқ
Қармаһыр кеткен қуғқуғум
Қайғылат деген ојдо қоқ.
Қызы торсу војдо қоқ,
Қыпнооқо кеткен Тоқтоқул
Қысајат деген ојдо қоқ.

☆

Ақа-иніңе айттың саламды,
Аралар келдің Тоқтоқул
Аңсқан шаар қалаанды,
Аман көрдүң Тоқтоқул,
Арқанда қалқыз баланды.

☆

Келтіріп айттың саламды,
Келіп көрдүң Тоқтоқул
Кетмен-Төве қалаанды,
Келіп сүйдүң арман қоқ
Кереезін қалқыз баланды

☆

Құлпунтыр асыр вақыңды,
Қурсант қыды қаныңды,
Қыр дөһлетуң бар екен,
Қусақтадың қаныңды
Қол қармаһыр көрүстүм
Құрбулуғум тааныды.

☆

Асырар келдің саламат
Бір сымндай қаныңды,
Аман көрдүң Тоқтоқул
Алқаның Тотуј қаныңды,
Тенселішіп бір өскен
Тентуштуқуң тааныды

☆

Çeti suu menen Çerge tal
Çerine keldin Toqtoqul,
Çeti uruu Sajaq көр Sarttar*
Eline keldin Toqtoqul,
Çer saqьььр, ei samар
Demine keldin Toqtoqul.

☆

Qajььта менен кең Агььм
Çerine keldin Toqtoqul,
Qadimkidej qajььсьз
Demine keldin Toqtoqul,
Qajьь-zarььн suracuu
Eline keldin Toqtoqul.

☆

Imerilip turamьн,
Işene alvaj suradьм.
Toqtoqul seni көргөнүм
Өнүм beken, туşумбу?
Өлүмгө ketken кишимби
Сьн Toqtoqul sen болсоң
Өрттөвөј ајтқьн icimdi?

☆

Qadik qььр turamьн,
Qajta vaştan suradьм,
Qari'et көргөн туşумбу?
Qan soracuu zalimge
Qarmalьр ketken кишимби?
Сьн Toqtoqul sen болсоң
Qajььртпaj ајтсь icimdi?

☆

Аньқ болсоң Toqtoqul
Асьртьр qudaj çolundu,
Агььтқан eken şorundu,
Attan туşcy Toqtoqul
Bir qarmajьн çolundu.

* Saritar—Ketmen-Tөвөдөгү qььрçььдьн bir urucuu

☆

Attan туşcy көрөјүн,
Alqььмьндан өвөјүн.
Qojo verbej qarььşьр
Qojon-qo'ituaq aььşьр
Qucaqtaşьр turajьн,
Aman-esen keldinvi
Qujuqur ketken çuvaјьм?

☆

Al-avalyьн surajьн,
Ajqalyьşьр turajьн.
Aman-esen keldinvi,
Ajdayьр ketken çuvaјьм?

ТОҚТОҚУЛ

Amansьдьь қарақьм?
Aзьгаақ ајтқан сөзүңө
Alsьrap ketip varamьн,
Ec qavarьн alvarсьн,
Imerilip varvarсьн,
Өlgөndө turpaq salvarсьн,
Arqamda çalqьz valamdьн.

☆

Esensinvi qaraқьм?
Eldir-seldir сөзүңө
Ezilip ketip varamьн
Ec qavarьн alvarсьн,
Imerilip varvarсьн,
Ermegim çalqьz valamdьн.

☆

Tuulbasaң da Eşmamvet
Tutunqandaj vala eley,
Men tutulup ketkende
Tuurumda qalqan çan eley.

☆

Imerilip varvarсьн,
Eneңden qavar alvarсьн,
Iniңe turpaq salvarсьн.

☆
Men kettim qoldo tutulup,
Sen kelipsin Eşmamvet
Qojculuqtan qutulup,
Qomuz certip ar qajda
brdap çyrsyn quturup.

☆
Qalajyq-qalqym kylsyn dep
Qarastan kelgen Toqondun
Qajqy-zarın vilsin dep,
Köönynö alva Eşmamvet
Ajtyr ijdim arqyl ker.

☆
Qalq uqar qyzy tilimdi,
Qadygymdy suraqan,
Qara çaşy qulaqan,
Qara çaaq inimbi?
Başta çөнөкөj ысы ekensin
Emi, qadygyn көркө vilindi.

☆
El uqar qyzy tilimdi,
Esendigim suraqan
Eki көzden aqqan çaş
Eki betten qulaqan,
Eşmamvet kicyu inimbi?
Başta sen eldir-seldir ekensin
Emi, eline dajny vilindi.

☆
Çanymda birge çyrgөnsyp
Çazqanymdy suradyñ,
Çajy-qyşy rijada
Basqanymdy suradyñ,
Çamandyq menen çaqşylyq
Tartqanymdy suradyñ,
Çatvynyn kenin talqalar
Qazqanymdy suradyñ.

☆
Ajdoоqо birge varqansыр
Azqanymdy suradyñ,

Altъ çыы rijada
Basqanymdy suradyñ,
Azар menen meenet şor
Tartqanymdy suradyñ,
Altъndyn kenin talqalar
Qazqanymdy suradyñ.

☆
Qarталыр birge varqansыр
Azqanymdy suradyñ,
Qaraңqыda rijada
Basqanymdy suradyñ,
Qajqy menen meenet şor
Tartqanymdy suradyñ,
Qalajdyn kenin talqalar
Qazqanymdy suradyñ.

☆
Aq eşendin işinen,
Altъmyş eki kişinin,
Adatyn menden suradyñ,
Amanь qanca qaldы dep
Sanatyn menden suradyñ.

☆
Өzym menen ketkendin
Adatyn menden suradyñ,
Өlgөny qanca boldu dep
Sanatyn menden suradyñ.

☆
Saqызqандын ujasyn
Salqan çerin suradyñ,
Saparvaj menen Qырсаqvaj
Qalqan çerin suradyñ,
Salamat kelgen Toqondun
Barqan çerin suradyñ.

☆
Көгүскөндүн ujasyn
Salqan çerin suradyñ,
Көр муңдуунун қығыыр,

Qalqan çerin suradın,
Közy kelgen Toqondun
Barqan çerin suradın.

Altıмыш екі кішіден,
Ajdaqan eldin icinen,
Qutunaj, Baqaj, Qacqanaq,
Qacыр сыqqan baştaraaq.

Умөтааль, Мьрзавек
Мирун қасыр келди еле,
Арқасынан Quldanvaj
Qıva қасыр келди еле,
Ошонун ваарь zalimge,
Çazьq qьlqan el vele?

Умөтааль er ele,
Qas sanaqan duşmanqa 100
Oozun acqan vory ele.
Bu da qaldь tyrmөdө,
Musarьrlar qьrьlьp,
Çıda * qaldь tyrmөdө.

Moldosan menen Qaravaş
Ajdaьp vaarьp aralaş,
Çoldoştordon ajrьlьp
Betimdi çıudu qara çaş,
Munun vaarьn ajtrasam
Mındıuluqum çaravas,
Biz alьsqa varqanda,
Bular da өldy armanda.

Ajdьraаль tiryu keldi,
Өzym menen bir keldi,
Amandaşьp kelgin dep
Astьrtan meni çıberdi.

* Çıda—Andan degen maanide.

Al kişi da az kynde
Aralap көрөт silerdi,
Ajdoodo çyrgөн Toqondu
Aq inim tuzun imerdi.

Andaştьn uulu Sarь ele
Ajdaьp varqan adele,
Qolunan көөry төgылгөн
Ustaьqь var ele.

Cojun vaştь qujdu dep,
Najzaьlьq çьqac qьjдь dep
Uruşuuqa qamьlьp
Çaraqтьn vaarьn çьjдь dep,
Ajdatьp ijgen volucu
Becara usta Sarьlь
Sarь var tiryu Sibirde,
Men өndөнyp qarьdь,
Aльn da өтty qajqьda
Өmyrynyн çarьmь.

Sarь qaldь saqtanьp
Zalimden kyjgөн taptalьp,
Kelsem degen oju var
Padьşadan aqtalьp.

Qalьd toptun çartьsь
Qara darqa asьlqan,
Qalqan eldin vaarьsь
Çьjьrma veş çьldan çazьlqan.

Bıqara elden tьd сыqqan,
Bir taravьn tьncьtqan,
Qurama menen Mamьrdь
Saratyркө varqanda
Saldь өlym amьrdь,
Sarь ooru volup ajdoodo
Tartтьq dalaj çavьrdь.

☆
Beketterden ajdalqan,
Bekilip qolu vajlanqan,
Sen suradın Eşmamvet
Barataab, Salvandı,
Könyige alıp suradın
Kömylvöj çoldo qalqandı,
Bir soldattı ɵltırsə
Atıp ijgen volucu
Qıdıraabı balvandı,
Qızıl ɵrttöj zalimden
Qıvırgarqa al barabı?..

☆
Köjqarqa ketken qurqurdu
Köryp çurdyk ɵlgencə
Kök-Arttan barqan Sıjvıldı.
Ajdalıp ketip baratıp
Çoldo qaldı ɵlgendə
Çoru, quzqun çedi oqşojt,
Adam sıqraj kömgöngə.

☆
Adıgine ɵmyrbek,
Seksen bir çaqqa barırtıp,
Saqalında qara çoq
Quudaj volup qarırtıp.
Qarabı çastaj qıjlaqan
Padışa zalim tarırtıp
Altı çaşar baladaj
Aqılınan tanırtıp,
Anın da səögy kömylvöj
Ara çoldo qalırtıp.

☆
Teñtustarım ɵlgendə
Körgönym çoq Eşmamvet,
Tereñ köryn keñ qazıp
Kömgönym çoq Eşmamvet.

☆
Azamattar ɵlgendə
Körgönym çoq Eşmamvet,

Aq kepindep, aruu çuup
Ajrooc salıp, belin vuup,
Kömgönym çoq Eşmamvet.

☆
Kөрөjyn dep suransam
Kөrsөtpөdy көzymө,
Qulaq salvajt zalimder
Musarıp-muңduu sөzymө.

☆
Qajran erler ɵlgendə
Qandaj neme ɵldy dep
Qavaqqa sıjreп qojdu oqşojt,
Qarqa, quzqun, it, quştar
Tarıpın talap tojdu oqşojt,
Qatuu turmuş qurusun
Qaq uşundaj boldu oqşojt.

QORQOL ЁРСЬ
ТОҚТОҚУЛДУН
BALASЫNЫN ӨLGӨNҮN
UQUZQANDA

QORQOL

Turmədə turduñ zar volup,
Sarı ooru kesel dal volup,
Qajrıñыр elge kelgencе
Qajran çan qajqı qar volup.

☆

Çarasь munduu zamandь,
Çavьrqattь adamdь,
Sen alьstan kelgencе
Atqardьq çalqьz valandь...

☆

Ucuq Өpөs ijneden
Uuluñ çalqьz Topcubaj,
Ucurduq çalqan dyjnөdөн,
Çibek Өpөs ijneden
Çiberdik çalqan dyjnөdөн.

☆

Buulumdu kijip kirdetken,
Buuruldu minip terdetken,
Muñajva çaman adamca
Bulbuluñ çalqьz Topcubaj
Musarьr sapar çol ketken.

☆

Kylgyndy kijip kirdetken,
Kylkyty minip terdetken,
Kylgyñ çalqьz Topcubaj
Kyn tijbes sapar çol ketken...

ТОҚТОҚУЛ

Qarqьldar qazdar kөл saqtajt,
Qara Ыlaacьn cөл saqtajt,
Qarьr qalqan ataken
Qaj çaqqa varьr çan saqtajt.

☆

Qurquldar quular kөл saqtajt,
Quu Ыlaacьn cөл saqtajt,
Quurar qalqan ataken
Qujuqup qajda çan saqtajt.

☆

Tynyndө çarьq ranarьm,
Tuurumda qalqan qararьm,
Turmөdөн çanь kelgende
Kyjytyn tarttьm valanьn,
Tyn ujquмdu yc vөlsөm
Tujşөлүp cьqrajt qavarьñ.

☆

Qarmaqan çarьq ranarьm,
Qajrьlar çalqьz qararьm,
Qamoodon qajtьr kelgende
Qajqьsьn tarttьm valanьn,
Qajqьrьr Ыjlar tursam da
Qajrьльr cьqrajt qavarьñ...

☆

Bulbulum ucup vuruldu,
Cьqarvaj icten muñumdu,
Qantejin tiryy көrvөdүm
Qarqadañ çalqьz uulumdu,
Qajqьsьn tarttьr kyn-tyny
Qartajьr şorum qurudu.

☆

Kylgyym uctu elimden,
Kylpetim * ketti çerimden,
Kөzymdөн cьqqan qara çaş
Kөkyrөckө tögьyгөн.

* Kylpetim—Ermegim, көңyl :carım degen maanide.

Gyldy qyrqyz çurtumdu,
Kөгөг bekem degenmin,
Kykygum curqar aldьmdan
Keler beken degemin.
Kyjytyn muңun сыqарыр,
Өлөг bekem degemin.

Çamqыр tijbej qulanqan
Aq toruraq çar beken,
Arqamda çalqыз Торсивай,*
Açalqa tuuqan çan beken?...

Altьn ajdaj nur çyzyn
Kөгөг bekem degenmin,
Avaqtan qolum voşonur
Keler bekem degenmin,
Ajnegim сыqsa aldьmdan
Өвөг bekem degenmin,
Arman qьvaj dyjnөгө
Өлөг bekem degenmin...

Altьndan cider өгвөдүм
Avaqtan qolum voşonur
Aqajьn-çurtqa kelbedim,
Amandaşьr, көгүсүр,
Çalqызьm anan өlvөдүп...

* Торсивай—Тоғтоқұлдин баласы.

Muңu volot çalььzдып,
Muңu volot çalqыздып.

Gyly volot çalььzдып,
Kyjyту кустуу çalqыздып.

At агьтър çol kelse
Сьjлаагь volвоjt çalqыздып,
Açal çetip кун бутсө
Бjлаагь volвоjt çalqыздып...

ТОҚТОҚУЛ МЕНЕН
ЕШМAMBETTIN
УСУРАШҚАНЪ *

ЕШMAMBET

Qartaldın qumu eşilet,
Qajberendin izivi,
Qavıl qıldı özumdyn
Өgyny көргөн тышуму,
Qalp emes sөzüm сьп voldu
Qarmalыр ketken elimden,
Qadimki Toqom сызуvu,
Qajta көrdym qиваньр,
Qalqьmdan ketken kişimi.

Adьrdьn qumu eşilet,
Aq çolvorstun izivi,
Ajdalыр ketken elimden,
Aqьnьm Toqom сызуvu,
Aman көrdym arman çoq,
Ajьmdan ketken kişimi.

Kөgyp keldin Sibirdi,
Kөpkө ajтсь Toqo kevindi,
Kөrgөнyңө qиваньр,
Kөk adьr тоону eelegen

* Eki ьcьnьn usuraşqanьnьn bir variantь uşul. Al uvaqta Toqtoқul men Eşmambettin vaşь qoşulqan çerde ele usuraşqanьnardsь ьrdap berçeldep el suraşqan. Birinci usuraşqandaxь ьr çaqazqa çazьlьr qalmaqьnьn tan ar ьrdaçan saşьn vaşqaca variantta ьrdaşa berçen. Bul el ьrcalan yьn eç mьnezdyu nerse.

Kөp tuuqan çьrçьz elindi,
Kөrөmьvь dep çьrcь elem
Kөnyldөş sendej teңimdi.
Salamat көrdym tyryndь,
Samadьm ele Toqtoқul
Sajraçan bulbul tilindi,
Saçьlьr çьrgөн Toqomdu
Salamat көrgөн kьnytmьvь!...

Kylyktygьn vaşqaca
Kykyk, bulbul sen elen,
Munduу bolduң necen çьl
Bulbul quşqa teң elen,
Sajrap turqan kezinde
Zamandaş volup birge өsyp
Savaq alqan men elem,
Çatsam-tursam seni ojlop
Salamat көрсөm deer elem...

Ajtqanьm qavьl volduvu,
Adaşьr elden vөlyngөн
Aq bulbul saçqa qonduvu,
Ajtqanьң ordun çoqtotpoj,
Aqajьn tuuqan elinde
Arzьtqan çoqmun ordunu.

Talda bulbul ucqanda
Tappaj qaldьq izindi,
Өzuvь Toqom vaşqavь?
Aqa-ini tuuqan qaracь —
Өçym beken тышумьvь?

Elirip ьrdap turqanda
El tarqaçan qumardan,
Eşendin kesir zarьnan
El ermegi bulbulkөj
Ergip uctuң сьnardan,
Esen-aman qutulup

Kelipsin Toqo zыjandan,
Adamdan tulpar çorqo elen
Artыnda сапын vuralqan,
Aq sytyn vergen eneken
„Ajdoоqо valam ketti“ dep
Azавьн tartыр quvarqan,
Alqанын ыjлар qajqыгьр
Kөңylyn qajqы munь alqan,
Arqанда vala çaş ele
Artыndan izder сыqardan.

Kyndө sajrap talvaqan
Kykygy elen elimde,
Sanaavyzda tiledik
Toqom, salamat esen kelyygө.
Qыгq сыь kelbej qalsan da
Biz, seni qыjqan çoqruz ölymgө,
Qыjuun таар көрүstym,
Buuraqandyн belinde.

Qivanqan Sarttar elinin
Qurdaşym Toqom kelgenvi,
Qurcalqan torqо qыjqыгьр
Brdacu Toqom kelgenvi,
Talyqraj иqur qalyн çurt
Tыndacu Toqom kelgenvi?!

Asьыp tilek vergenvi,
Aq çerden qartmar ajdaqan
Aq tandaj tili sajraqan,
Aqын Toqom kelgenvi,
Ar bir sözy belgilyu
Naqы Toqom kelgenvi,
Atavyz vaşqa volso da
Aqajin volup virge өskөп
Çaqын Toqom kelgenvi?!..

Salqыn Arьm, Çucu suu
Çerden kettin Toqtoqul,
Sarttar, Baqыş көр Sajaq
Elden kettin Toqtoqul.

Qaz ajlanьp qоnвоqоn
Kөлgө kettin Toqtoqul,
Qar vorojlop tyn tьskөn,
Çerge kettin Toqtoqul,
Qanattuu quştar çetkisiz
Cөлgө kettin Toqtoqul,
Qaralanqan işin çoq
Selge kettin Toqtoqul.

Ajlanьp өrdөk qоnвоqоn
Kөлgө kettin Toqtoqul,
Ataң tuup көрөgөн
Çerge kettin Toqtoqul,
Aq qanat quştar çetkisiz
Cөлgө kettin Toqtoqul.

Bajlanьp Sibir aььsqa
Varqанын ajt Toqtoqul,
Paşaanьn tьşyp toruna
Qalqанын ajt Toqtoqul,
Başындan өtkөn көр qajqы
Armanьn ajt Toqtoqul.

Eki-ekiden көсөгө
Bөлgөнyn ajt Toqtoqul,
Asьы çанын азарть
Kөrgөнyn ajt Toqtoqul,
Eline çetpej necen çan
Өlgөнyn ajt Toqtoqul,
Esevin таар qutulup
Esen-aman elide
Kelgenin ajt Toqtoqul,

120 Esinen seni сығаргај
Estegen Sarttar, Вақысты
Kөргөнүң айт Тоқтақул.

☆

135 Сылаңајлақ, сылаң ваş
Basqаның айт Тоқтақул,
Сыты саық тырмөдө
Сатқаның айт Тоқтақул,
Салыр қығыз elindi
Тарқаның айт Тоқтақул,
Салдырар Ылар көз қаşын
130 Аққаның айт Тоқтақул.

☆

Қыдыр кeldiң сөө ваşыр
Қызы қар менен Semeјden,
Қылаş кetti сақа оқсор
Малы соқ қарды кedeјden.

☆

135 Ансыјан менен Alajdan
Ajdaыр ketken dalaj қан,
Aman keldiң Toқтақул
Aқalduu тырмө sarajdan!...

☆

140 Sanatqa ketken қан elen
Sarttar менен Вақыстан,
Сағажыр өлүң, сөө ваşыр
Salamat keldiң алыстан,
Сақыр сырғон мен elem
Salam айтър таанысқан,
145 Зағыр сырғур қurt тартың,
Sanaаңыз elge қалыстан.

☆

150 Qutqardyң şordon қапыды,
Qıvanыр көрдүң Ағынды,
Qırqurum aman тартыды
Qırdaşың алаң қағыды?
Esen-aman keldi деп
El qıvanыр қaidыды,
Erкең—қалғыз Торсывај
Alдыңдан сирқар вардыды?

☆

155 Qutqardyңды ваşыды,
Qırqatтыңды қаşыды,
Qıvanыр vugyn көрыстык
Qırdaşым sendej асыды,
Qısaqtaşыр өвуşур
Qımarым icten қазыды.

☆

160 Qarmalыр ваşың qamalды,
Qajқыр сасың ақарды,
Qalқыңдан esen көрдүңбу
Qarqadaј қалғыз балады,
Qara қаақ, қез тандај
165 Qajranым Toқom amanбы?!
Az da volso көртеј көр
Toқo, айтър турқан salamды,
Qıvanыс менен көрыстым
Qırdaşым sendej adamды.

☆

170 Sajratыр қызы tiliңdi,
Salamat көрдүң қeriңdi,
Salamыma alik al
Sajratыр қызы tiliңdi,
Mundanыр uқur turalық
Bulbuldaј muқam уnyңdy,
Eercitip сырғyn артыңан
Eşmamбет mendeј iniңdi.

ТОҚТОҚУЛ

Sajraқан bulbul tilimbi,
Zarlaқан dovuş unymbu,
Salamat айтър көрыскөн
Sajaқта қалқан inimbi?
Salvasын elim vaşqaқа
Zaғыр көргөн kynymdy.

☆

10 Eki eli қызы tilimbi,
Elirgen dovuş unymbu,
Esenbi деп көрыскөн
Eercip сырғур соқoјқон

Elimde qalqan inimbi?
Ec adamqa salvasyn
Elsizden kergon kynymdy.

☆

15 Qara çaaq tilimbi,
Qajqyrqan dovuş ynumby,
Qadyrım ajtyr keryşken
Qatar da qalqan inimbi?
Qadyrman inim surady
Qajqyrtyr kergon kynymdy,
20 Qarqadaş bolqon altyn vaş
Qalyñ elden syryldy,
Qalajyq tuuqan qalyñ çurt
Qajta kerdym tyryndy.

☆

25 Aq qarlıu toonu eelegen
Ata çurtum qyrqyz el,
Kindik kesip kir çuuqan
Kicinemde eskon çer,
Qalqym seni kerp ojlor
Qara közdön aqqan sel,
30 Ölsök dedik ökynup
Tavlyqan çoq qazqan kerp.

☆

Men Sibirge ketkende
Eşmamvet, eercip çyrgön vala elen,
Ataqyñ çyqyr eline
35 Aqyn volcu çan elen,
"Ermeksiz elim qalvajt" dep.
Esimde sen var elen.

☆

40 Ajtqanymdaj volupsun,
Ajlanyp şaqqa qonuspun.
Qaalaqandaj volupsun,
Qajnylyp şaqqa qonuspun.

☆

45 Men sajracu butaqa
Qonup qalqan ekensin,
Bajlanyp ketken Toqondoş
Bolup qalqan ekensin.

☆

Qara volot zulpuqar
Qurcu bolqon ekensin,
Qaldajqan topto sajraqan
Brcş bolqon ekensin.

☆

Ooluqqan eldin konylyn
Çazыр qalqan ekensin,
Men kergonden qanca ejde
Aşыр qalqan ekensin.

☆

Altyn çaaq, çez tañdaj
Brcş bolqon ekensin,
Andaj-mındaj ыгсьнь
Quucu bolqon ekensin,
Altyn uruu çyjn tor volso
Arqymaqtaj arıvay
35 Aşyl sözün cuvatyр
Turcu bolqon ekensin.

☆

60 Salamyñ alik alajyn,
Saqnylyşыр keryşken
Zamandaş elek aqajyn,
Öksöp ылар азарта
Ötkerdym ömyr dalajyn,
Aqyldan tanyp qalsam da
Altyn san qyrqyz çalyрна
Ali da bir söz tavajyn.

☆

70 Qamoodo çatyр eldi estep
Qajqyrtyр çyrek ezilgen,
Qara til sajrap turqanda
Qalq tanvaqan sözymbden,
Erkindep ыrdap çyрөm dep
El ycyn tyrmө kesilgem.

☆

Çamvaşymdan şyz ötyр
Çattym tyrmө qamald,

Çatsndaş tuuqan inim çoq
Çan kyjyp izdep bararqa,
Çardamdy bergen kişi çoq
Çaş qalqan çalqyz balamda,
Qalqan eken tuulup
Qajqylyu çaman zamanda,
Tuuqanym nasar kycy çoq
Duşmandan kegin alarqa,
Çyrdyň wele çyn ojlop
Çyrogyn menen sanaanda.

☆

Bajlap bergen manarqa
Bar wele qylyqan çazyqym?
Eşmambet ajtqan sözünö
Ezilip çyrok çaşydyň,
Elsizde çyryp ötkördüm
Ömyrdyn çaştyq asylyň.

☆

Qutulup kettim ajdalyp
Quscusu menen Arýmdan,
Qusat berse tuuşqan
Qutular bekem dep ojlop
Quzqundardyn zaarynan,
Çazyqy çoq ajdalyp
Çans kelgen qarap saz
Çardam surajm zaarynan,
Qarmap berse manaptar
Qalajyq saqa taarynam.

☆

Engirep tyrmö Siirge
Barqanym menden suradyň,
Eline çetpej qanca çan
Qalqanym menden suradyň.

☆

Köz kergys çerge ajdalyp
Barqanym menden suradyň,
Konylbej saagy talanda
Qalqanym menden suradyň.

Kör ыjlaqan özümdeј
Арманьн menden suradyň.

☆

Çan qurqur tattuu ölyyge,
Çarany tarttym ömyrdö,
Çaraqy wagy Toqondun,
Ölgöndy çerge kömyyge,
Ketmenim wagy qazarqa,
Keriniň wagy wýsarqa,
Qalyň qyrgyzy elime
Qanatym wagy uçarqa.

☆

Qarlyqas welem kelyyge,
Qalqyma qabar weryyge,
Çany qurqur көр tattuu
Çaradar wolwoj ölyyge,
Araş çaqyn çol emes
Tyrmeden qasyr kelyyge,
Turqanwyz közdөн qan aqyr
Tyrmenyn syzduu terynde,
Uçuraşyr көryştym
Bajqazy menen doşulup
Bastyr çyrgөн çerinde,
Kelgenim woldu bir dalaj
Ar qylylyw Eşmambet
Ajlymdan izdep kelyyge.

☆

Çatqanym tyrmö qaraňy
Çazyker qyly adamdy,
Qamatyr waşty qor qyly
Qylyqatym kimgе zalaldy?
Çatsam, tursam ojlodum
Çarqynym çalqyz balamdy,
Bir tuuqandaj көrcy elem
Bir sapar wagyr Eşmambet
Alwapsyň inim qawardy.

☆

Ajdalqam qyrgyzy ordomdon
Adaştym salqan çorqomdon,
Aq çerden ajdap zalimder
Aq bulbul Toqoň qor wolqon.
Alysa çurqar kycy çoq

150 Ajaqym aqsar cor bolqon,
Alamyn qantip kegimdi
Azartuu qylr qojqondon?
Artym sijki aqtalvaj
„Ajdalr keter bekem“ dep
155 Ar perseni ojlonom.

☆

160 Qaralaşyr zalimder
Qarmalyr elden ketkemin,
Kejişti tartyr qajran vaş
Kijdim kener serkenin,
Saalyqyr çanyñ qyjnalr
Sartym sojun ketmenin.
Keterdym temir samvalyn,
Kere alvaj eldi zarladym,
165 Qajqyrvaj qantip ajtajyn
Qoluma kişen salqanyn,
Elime kelsem aşynd
Ezilip çyrök armanym,
Başqaqa tijip ketiptir
170 Başynda syjyr alqanym,
Esine alsan Eşmamvet
Elime nege varvadyn?
Ujalvaj vygyn surajsyn
Uqraqansyr Eşmamvet
175 Uulumdun ölyp qalqanyn,
Qajqynñ qajta çanrtyr,
Uşuvu qylqan çardamyn?

☆

180 Qajqy adamdy ölyröt,
Qajqyrsa adam eskiret,
„Çalqyzyñ aman varvy“
Uçuraşyr suradyñ
Ujalvaj inim meltirep.

☆

185 Qajta meni şynajsyn,
Qarğy çerge bir varvaj
Qantip menden surajsyn?
190 Qajqyryr çyrgen Toqono
Qaj vetiñ menen ырdajsyn.

☆

Eki köz көрөөj tunaryr,
Ekinci qajqy mun alr,
Enem var yjde, balam çoq
Ezilip çyrgen munajyr.
„Qajran Toqom ajly“ dep
Qajrylyr inim kelbersin,
Qadyrmdy sen estep
Balamdyñ çyzyn көрөөrsyn,
Qarqadaj çalqyz öigende
Öz qoluñ menen көмөөrsyñ.

☆

Ajdooro ketpes saqymda
Aralaşyr bir çyrdyn,
Azarqa vaşym malynr
Ajdalr çoldo tyn çyrdym,
Aqajyn-tuuqan decy elem
Eşmamvet çonyñ bildirdin,
Çaqyn turup varbastan
„Çalqyzyñ aman varvy“ dep
Çaşyr qalqan çyrökty
Çanrtyr qajta byldyrdyn.

☆

Çalqyzym tiryu bolqondo
Qalvajt velem qubalyr,
Qazylqan vejit myrdösyn
Qalyrtyr qara cym alr.

☆

„Qaryr atan keldi“ dep
Esteter dyjne bolsocu,
Qazylqan көrdөн cыqaryr
Kөrsөter dyjne bolsocu.

☆

200 Kykyk elem sajraqan,
Kylyk elem talbaqan,
Gubernator zalimder
Kynөөsyz qarmap ajdaqan,
Kyn tijbes tamdyñ tyvyndö
220 Kyzgydöj közym çajnaqan.

☆

Aqbn elem sajraqan,
 Arqymaq elem talbaqan,
 Aq radbşa zalimder
 Aq çerden qarmar ajdaqan,
 Artymdan izder tuuqan çoq,
 Azapta şorum qajnaqan.

☆

Elsizde çurdym qajqygyr
 Elime kelsem balam çoq
 Ermegimden ajgylyr,
 Esine alsan Eşmamvet
 Een qalqan ajlyqa
 Bir varvarsyn qajgylyr.

☆

Kenylyn surar qojvorsun
 Kenyly muñduu enemim,
 Kөzy өtkөndө varvarsyn
 Kөtөgyp vaqqan velegim,
 Bir tuuqandaj көgcy elem
 Bilindi senin bөлөгyn.

☆

Azaptuu çoldo көр çyгyp
 Aq kirdi saqal murtuma,
 Açalym çoq qajgylyr
 Aman keldim çurtuma.

☆

Icimde qajqy zildi ajtam,
 Başymdan өtkөн kyndy ajtam,
 Balam өlsө varvarsyn
 Taarыңdan өркө kirdi ajtam,
 Aralaşqan qurvu eleң
 Saqa ajtpaj munu kimge ajtam.

☆

Арманым айтър ырдасам
 Ajdatqan zalim ailevi,
 Azaptuu çoldo көр çyгyp
 Ajnyqan Toqon çyгөgy,
 Qara volvo Eşmamvet
 Ojnop-kylyp çyгөly.

☆

Qajqymdy ajttym bir dalaj
 Qatarım eleң taarына,
 Qalyñ el qylyr çardamdy
 Qaitьrsanar çamynda,
 Qarqan kezde tentativej
 Qalsa eken söөгym Arımda.

**TOQTOQUL MENEN
ALMQUULDUN
UCURASQANB**

(Toqtoqul ajdoodon kelgende azyrqb ataq-tuu aqbn Almquul çanb ыrdap çyrgen bala bolot. Talasta Çanqoroz degendin aqba Toqtoqul Keimen-Tövöden azyr kelet. Almquul da uşul aşqa varıp qalat. Musa degen kişi „Toqtoqul menen taanyştırb qojojun“ der Almquuldu Toqtoqul qonqon yjge eercitip barat. Tyn. Toqtoqul ыrdap çatqan yjdy el ye qurcaqan, tuurduqtar sıjrylqan.

Musa Toqtoquuldun ыstıne kirip:—Toqo, bizdin Almquul degen çaş bala çanbdan ыrdajm der çyret, oşol balanb sizge kersetöjyn der keldim—dedi.

—Qana, eercitip kelgen balan,—der Toqtoqul eşik çaqtb qarady. Almquul ujalıp yjge kirveç turdu.—Sırdönvöç ele kire ber, deşip el curuldastı.

Almquuldun ujalqanbn bilip, anı yjge kirgizip, ыrn uquu ыsyn Toqtoqul qonqorodoj ыn menen ыrdap qojo berdi):

Qajqyda ötkön çaş ömyr
Qajta kelvejt vaşyma,
Qasyp çyrvöç daldaada
Kelseñci votom qaşyma,
Estegen sajbñ qajqyram
Eskirgen ömyr azybna,
Kerö elekte sırdönyp
Kerö ujalıp çaşva!...

Ular elem sajracaq
Uluu toqun vaqyba,
Ujalıp qasyp çyrgence

Ucıraş balam qaşna,
Uquqlan menip qavağm
Uquu qyryz vaşyma,
Kelseñci qasyp sırttavaj
Kelseñci balam çanbma,
Ketken çaqtbq balalyq
Kejijmin saqal aqyba,
Qavağmdı uqup kelipsin
Qartajsam da şağyma,
Ojryvartyp ec adam
Qamoodon qajtyp kelgence
Qalqanbm alqan çağyma,
Qarqadaç çalqyş var bolso *
Çyrvöjt vele çanbmda*.

Asmandap ucqan altı ördök
Ajlanıp qonor keli mında,
Aqandın sözün uqam der
Arzyp turqan el mında,
Ajdalıp çyryp ыjlaqan
Armanduu Toqoç men mında,
Atajbn keröm der kelip
Alıstar qasraj kel mında!...

Qalqydar ucqan ördök, qaz
Qajrybıp qonor keli mında,
Qadimki Toqom ыrdajt der
Qalajyq-tuuqan el mında,
Qartap berip qan zalim
Qajqynın otun kerdym da,
Qara көzum çylyrap
Qajtyp elge keldim da,
Qasyp çyrvöç daldaada.
Qarqadaç votom kel mında,
Çolovoj qasyp çyrgence
Çoruqumdu көrgyn da,
Alıp qal balam qartajdım.
Açalbm çetse öldym da,
Aq yjdyn qasraj sırtbna
Alđyma çaqbn kelgin da.

* Özy ajdoodon kelgence ölp qalqan balanb çenynde ыrdap çatat.

Salqın tərde daraqqa
Sajrap vubul qonvojbu,
Soldat çyrse artında
Sanaaça qajqıq tolvojbu,
Sajrap turqan Toqoqo
Salam versen volvojbu,
Kelip balam ırdacı
Kem çeri volso oqdojlu,
Kelinçe qacır ujalvaj,
Ketip qalam az kynde
Kevimdi uqsañ volvojbu!...

Aşır keldim çaqında
Aq qarluu Beş taş belindi,
Aralajın dep keldim
Altı san Saruu elindi,
Könülym vəkse baladan
Körsetcy votom lönünydy,
Kujyr çyryp ötközdy
Gyldögön çaştyq ömyrdy,
Kejiseñ da tilejmin
Kecinen ver dep ölymdu,
Kelip balam körsöncy
Ker sarı volqon önymdu.
Kemitrej tygöl alıp qal
Kerek volso kevimdi,
Köz körgyz çerge ketsem da
Kördym qırqyz elimdi,
Qurqatar dyjnə var veken
Közümdeñ aqqan selimdi,
Talartuu vala sen volson
Taapır qal menin çönymdu,
Taq qaltırvaj alıp qal
Taşyqan şirin kevimdi!...

Qarmap verip aq çerden,
Qajqıluu völdü çyrogym.
Aq valdaj şirin sözymdyn
Alıp qal balam tygölyn,
Eşikke qacraj kelseñci
Emessin menin kyjömyn,
Eercip çyryp vyt yjren
Eskirip ketti syjögym,
Qylystar kelbej qacasıñ
Qylymdın verbejm vıröövyn
Ucıraşır körbösten
Ujalıp mınca çydedyñ,
Balarda qalsa bul öner
Başnan uşul tilegim!...

Aq çorqo elem çulqunqan,
Aq talqa qonup sajraqan
Aq vubul elem qulrunqan,
Aqın Toqoq ırdasa
Ajal, erkek körem dep
Necen bir appaq yj çyrtılqan,
Ajyvy çoq qarmaşır.
Ajdatır quuqan çurtumdan,
Almadaj balam kelipsin
Atımdı uqur sırtımdan,
Qamoodo çyryp necen çy
Tygönyr keldim qurcumdan.

Kök çorqo elem çulqunqan,
Kök cınarda sajraqan
Kök vubul elem qulrunqan,
Körem dep valdar şyqaalar
Kör örgөөler çyrtılqan,
Körömyñ dep kelipsin
Körçylyk ajtır sırtımdan,
Azartuu çolqo ajdaqan
Açyratır çurtumdan,
Çылаңajlaq çөө vasyr
Moqodum qajrat, qurcumdan...

☆

Muqtaçmyn persent walaça
Musaryr woluwr necen çyl
Mun toldu menin sanaama,
Qarqadaç wotom kel weri
Qasçr çyrgewj talaada.

☆

Qajtyr elge kettkice
Qalsançy eercir awandç,
Qaşyma kelci şynajyn
Qançalyç oner çamançy.

☆

Agalar keldim towuñdu,
Aqyn Toqom keldi dep
Aqajyn tegiz soquldu,
Alçyma kelip keryşyur
Alsançy walam qolumdu,
Taanyr qalsan wolvoybu
Aqynçyç nusqa çolumdu.

Dep Toqtoquç ırdadı. El qandaj wala, kirşeyit, deşip çuıldaşta. Eşken
ujalçy, terdep, Alçmquç salam ajtyr kirip keldi. Toqtoquç Alçmquçduñ qe-
lin qojo weryş turup daçy ırdadı:

Ujaty wolut çaştyñ da,
Uçuraşpaj qactyñ da,
Ujalqandan pajda çoç
Uzatpaj ordum wawçyn da!...

☆

Çançma otur wewegym,
Çançasçy çonyñ keryşyn,
Çaş wolso ketti eskirip
Çaş walam saça weryşin.

☆

Aqynçyç wolso wilersin,
Ajtyqançym tygeliç ilersin,
„Aqyn Toqom sözy“ dep
Ajtyr ırdap çyrgersyn.

☆

Ujryngyn walam kyymdy,
Uçyçsyn uçur alçy qal
Ulardaj muçam tilimdi,
„Qara çaaç Toqom“ dep
Qawarym çurtqa wilingi,
Qaj armançym ajtajyn
Qamoodon keryşen kyymdy,
Qara çerden qarwalçy
Qajran waw elden syryldy,
Uçraqan qyrgyç el wawçy
Sajraqan wulwul çyymdy.

☆

Çertmegini çyl taçqan,
Çewer tildi sajratçy
Çuquçandaj çy tarçan,
Çonoço çarçan kylyktewj
Çomuzça qolun çurqatçan,
Dalaj çyçy, aqynçyç
Taalim weryp, şyn taçqan,
Çaqynçyç keldim weryşonur
Wajlaçan kendir wuryçatçan.

☆

Çomuzça qolun ojloçon,
Ulardaj sajrap oturçam
Uçqandar sözge tojwoçon,
Taasyn kylyk çan elem
Taşyçqar wutun çerywoçon,
Talaptuu çaştar alsa dep
Tilegim uşul ojloçon.

☆

Kyçgydeçyç wetti çançyç alçy,
Kyn tijwergen çuquçarda
Kynewşyç çattym çamalçyç,
Kyçyt menen keryşty
Kylyuçyç çaştyçyç walaçyç,
Tuulçan çorduu çan ekem
Qajçylyu kynde çaralçyç,

Eercip çyr balam, alыр qal
Ezilim Toqom sözy dep
Elde qalsın taralыр,
Qurqurdun sözyn alыр qal
Qursaqqa keter qamalыр.

Çandatrај сьqтм çarыстан,
Çаным esen qыьгар
Çақында keldim аlyстан,
Çағ eskirip ајрылдым
Çапырқан кyкyк давыстан,
Силуқан кyлyк сылыдай
Сулуқан саянар қарышқан.

Altъ ај vutyn çөө vасыр
Aqtalыр keldim Sivirden,
Qыlsајыр көрвөј қығызды
Qыjnаlyр көzym tynөргөн,
Musарығ çyгyp qutuldum
Butumda tuşoo ciderden,
Bulbuldu vөлyp çurtunan.
Buzuqtar ајdar çivergen,
Tурmөdө çатыр sarqajыр
Tujaq qurcum tygөngөн,
Qajығсы voldum bir kezde
Qardъ ycyn ооqat tilengen,
Qajтыр keldim voşonup
Qamalda noqtoo, çygөndөн,
Alыр qal balam ylgymdy
Ajavajmыn silerden!...

Ajdoodo çyrdym qor volup
Tizemden vatыр caң kesip
Ajаqым aqsар оғr volup,
Azар tartтыm necen çы
Adaşыр qaldъ çorqoluq,
Kөzymdөн aқыр qanduu çағ
Kөrgөнym meenet şor volup,

Çылапajлаq sarqajыр
Basqаныm qara çol volup,
Çазьқы çоq qajran vaş
Çatqаныm temir tor volup,
Ujalvaj balam şоq volqun
Ketersin tyvy оndolup,
Elirgen ömyr çаşтыqta
El icinde volvoduq.

Qalmырza ығсы, Najmanvaj
Eski ығсылar eldegi,
Qығыздан сыqqan aқындар
Qыjnы degen өrnөgy,
Qылыс moldo, Arstanbek
Çazcu eken çomoq терmeni,
Ataqь сыqqan Saqынvaj
Ajtcu eken Manas erlerdi,
Sartpaj menen Musavaj
Talasta Saruu eldegi,
Bular da qыjnы ығсы eken
Өzyncө сыnduu kelberi.
Aqьдан сыqqan Nur moldo
Başyna calыр aq mata
Sekcejtip qaza seldeni,
Tekilikce ыrdacu
Munun da qыjnы өrnөgy,
Talastan сыqqan Çeңi çоq
Talъ emes ele ыrdoodon
Oşondo ыrdып kenderi,
Ajдыraaly, Attoqur
Aқындып tantьq kelbegi,
Eşmamvet menen Toqtoqul
Bular da çurtun ermegi.
Almadaj volqon asыl vaş
Açal çоq eken ölvөdy,
Ajыrsыз Sivir ајdalыр
Azарты dалај көrgөny,
Ezilip tentip ketkenim
Eşendin kesir selderi,
Qalqты алдақан qalpalar
Oronup vөzdөн seldeni,

Oluja-eşen uşul dep
Ooqatın aldap el çedi,
Tolup çatat qajqılıu
Toqondun azap kergöny,
Tomuqtaj baştan çan ketse
Çoq eken qajta kelmegi.

☆

Ma varcın ajlansa
Aralajt tylky byrgöngö,
Arqımaq kylyk alcañdajt
Azemdep toqur mingende,
Aj dalyñ çyğar qıvanat
Aq kygөөkө kijgende,
Armanь çoq çigittin
Arzыр çetse syjgөngө,
Alyp qal balam sözymdy
Ajlynda mintip çyrgөndө,
Amandaşыр keviñdi ajt
Aqandan qасыр syrdөнвө,
Alyp qalsa dep çyгөm
Ar sözdyn varcın vilgenge.

☆

Ajdalыр kettim Arьmdan,
Açыраты vuzuqtar
Alqan qatın çarьmdan,
Qıvulur çyгyp ajыдыm
Qıvatым menen alymdan,
Elime qajтыр ketkice
Cьppaçын inим çаныmdan,
Tulpar elem tartaçы
Dıvanqa kyndө savыqan,
Turna möjun voto көz
Turcu ele ketpej çаныmdan,
Tıuqandan vөlyp vaşымды
Tutqun torqo çalyñqam,
Çorqodoj çolqo çalqanda
Çoq ele tilim çаныqan,
Qantip alam kegimdi
Qarmar bergen zalymdan,
Çoro, çoldoş, qırdaşым

Çorıqumdu saçыñqan,
Çаныdan ыгсь volıpsun
Çалы Talas, Sarıudan.

☆

Sarıudan cьqqan vөvөгym
Salam verip ыrdасы
Salaqанды көгөjyn,
Peşip çyгyp alyp qal
Inim saqa veregjin.

☆

Uçuraşыр ыrdасы
Ujандыqtan pajda çoq
Ujalыр balam turvasь,
Azapta çyrgөн necen çы
Aqандын çalqыз bir vaşы,
Aq yjgө kirvej qacqanca
Ajtqанымды тыңдасы!...

☆

Çaştыq қылыр qасырась.
Çалы el uqur sьnasын
Çаныма kelip vaşасы,
Teqtoquldun qolunda
Sөzdyn tyjyn aştасы.

☆

Ыгсь vol ыdam elirgen,
Ыdamdan qaşan cьqalvajt
Qamсы verip teminsen,
Qadimki kylyk men elem
Çajыrqan çerden vөlyngөн,
Salamat keldim alystan
Saqtalыр çаныm өlymdөн,
„Ee“ degizvej şoq ыrda
El qıvansын keviñden,
Aqандын alqын ylgysyn
Az kyndө ketem elinден.

Dep Toqtoqul ыгдақанда, Аһытқулдан салат беріп ыгдақаны:

Uqsu elem murun qavarǵn
Ucurap cūzūn kǵrsǵm dep
Uşul ele talavǵm,
Uqurtur bulbul Toqtoqul
Ucıraşqan salavǵm,
Urmattuu qǵrǵbz eline
Ular volup çaraldǵn.

Erteli-kec ojumda
Estecy elem ǵzynǵy,
Eldin ermek bulbulu
Esen kǵrdym kǵzynǵy,
Eercip cūrup uqsam dejm
Eldi eritken sǵzynǵy!...

Sajraçan bulbul tilinǵi,
Saçǵnǵr cūrgǵn Toqomsuǵ
Salamat kǵrdym tyruǵy,
Eñsep cūrgǵn elder kǵp
Bir uqsam dep ynuǵy,
Çaǵnda aǵr maşǵqtǵr
Çaǵn kǵrgǵn ininǵi.

Qarǵyldap ǵrdǵk, qaz çatqan
Qarajçan dajra kǵlby dep,
Qadimki bulbul Toqomsuǵ
Qavarǵn qǵrǵbz el vilet,
Aq çerden qarǵmar sot qǵnǵr
Ajdoodo cūrdyǵ telmirip,
Ajyldan uqur quvandǵq
Aman-esen keldi dep,
Eercişip cūrup ten ǵskǵn
Eşmamvet ыrsç şerigi dep,
Aqǵndardǵn artǵq
Ataqtuu Toqom belgi dep,
Qomuzun qoldo qǵnǵrǵr
Qoşulup tilin ten cūrot.

Kykyktǵj kyn-tyñ sajrasan
Kyulǵnyp qanat teminǵi.
Gyldǵtyp toptu qǵzǵtqan
Kylpeti sensin elimdin.

Qaçǵvas kylyk vuudansǵn
Qalǵn topto elirgen,
Suuǵan kylyk çorǵodoj
Suuluqun çajnar kemirgeç,
Eşikte cūrdym ujalǵp
Syrǵendym vasǵp kelyyǵdǵn,
Aǵp qalsam nusqanǵ
Ajtqan şirin kevinǵn,
Aqǵn volor bekenmin
Aman cūrsǵm ǵlymdǵn.

Aq çnarçda bulbuldaj
Qoñqon Toqom amanǵy?!
Aǵsqa çapsa talvaçan
Çorqom Toqom amanǵy?!
Aq qalraç qǵrǵbz ermǵgi
Bolqon Toqom amanǵy?!
Aq qaçaz kǵrvǵj syjǵgǵn
Moldom Toqom amanǵy?!
Altǵndaj sǵz icine
Tolqon Toqom amanǵy?!

Eki eli tilin bulbuldaj
Sajraçan Toqom amanǵy?
Elirip topqo çasçrap
Çajnaçan Toqom amanǵy?!
Emi kǵrdym çaǵndan
Eñsep cūrgǵn adamǵy,
Ergip tilin şajratsan
E!din çeri taraldǵ.

Qomuzun qoldo qǵnǵrǵr
Qoş dovuş çyçat şǵnǵrǵr,
Aqǵn ыrsç elde kǵp

Ar bir tyrlyy çoruqtu
Əzyndən başqa kim qylat?

Ijnine salıp imerip
Tańyrqatıp adamdǵ,
Tars dedire urup çiberip,
Qomuzun yny basylbajt,
Qolunuz cojun bilerik,
Qaraj berip kóz talıp
Qalat qo elin tynǵyp.

Ərnǵyn alıp maqtasam
Əzyndǵ çorqo adamdǵ,
Eercip çyryp ylgy alsam,
Elge ırdasam çaqamby?

Kylyk eleń adamdan,
Kyrdǵeılyy qırqyz kǵp eldin
Kylpetine çaralqan,
Kynǵeısyz elden ajdalıp
Kyjdyn dalaj qamaldan,
Kyrdǵeılyy qırqyz el kǵrdyn
Kyjytty çyqar sanaandan,
Ulardaj sajrap otursań
Uqqandǵn çeri taralqan,
Çyrǵym eńsep saqıńıp
Çyrgǵnsyn çyqraj sanaamdan,
Tartıp kǵrsǵm decy elem
Tanşyqan sizdej adamdan.

Bulbuldaj şaqqa tynǵdyn
Bir dalaj tartıń azavıń,
Buzıtan bolqon kynǵeısyn,
Bulbuldun çyzyn kǵrsǵm dep
Muruntan syjǵon çyrǵym,
Çarşy bolso qınardǵn
Çardam ber Toqo syrǵyn,
Ojumda kǵrsǵm decy elem
Orundaldı tilegim,
Ojnoqon çoruq qıjalıń

«Orunun qantıp bilemin?
«Qalsam bilip sǵzyndy
Qalqıma ırdap çyrǵmyn.

«Çańşasa tilin tańdajdan
Talıqraj elge sajraqan,
Çan eritken bulbuldu
Çaman kǵrgǵon qandaj çan?

«Qomuzun berbej qoluna
Ajrap ketti decy ele,
Qolun bekem şırtına
Bajlap ketti decy ele,
Qoş ajtyşyıp tuuqanqı
Sajrap ketti decy ele,
Eki kǵzy colpondoj,
Çajrap ketti decy ele,
Eerin alqan çorqodoj
Çajdaq ketti decy ele,
Eşendin kesir zarıpan
«Qarmap ketti decy ele,
El-çurtuna qoş ajtyp
Zarlap ketti decy ele.

Zarlaqan işten qutulup
Salamat esen kelipsin,
Saqıńqan Sarttar elinđi
Aman-esen kǵrypsyn.

«Qurcalqan topto sajrasań
Qıvanqan elin sǵzyndǵn,
Qutulup aman kelipsin
«Quulardan bolqon kesirden,
Çoro, çoldoş, tuuqanıń
Çol qarap kǵzy teşilgen,
«Çıdadıń dalaj azarqı
«Çyqarqıń Toqo esinden,
«Ujde çyrsǵm ojlodum

Ulgу alsam dep özүндөн,
Ақысын Тоқо сынақын
Амандашқан сөзүмдөн,
Bir көрсөм деп Тоқомду
Сықарғай сүрдүм esimден.

☆

Keldim Aqraj-Bavьrdan*,
Talьqraқan қорқосун
Dalaj торқо сабылап,
Сыртындан иқур көгө албай,
Сүрөгүм енсер сақынған,
Асыратты zalimder
Alқan қатып қарындан,
Qиваныр Тоқо сайғасы
Qutulupsun қалындан,
Qajғыльр elge ketkice
Ketpejin Тоқо қанындан,
Ucуraşsam decу elem
Uşundaj иқур қарындан,
Kөnylymdө көр оjlor
Kөгө elekte сақынған,
Altындаj воjуң aman-soo
Ajньварсын тавындан,
Qamalьсын ақ қерден
Сақым болуп залымдан.

☆

Qumar elem daңқыға
Qұstaj ucур аjлаьр
Bir kelipsin қалқыма,
Ataқын даjып, belgilyy
Aқ қалпақ қығыз қалқыға,
Eline Тоқо ketkice
Eercijin қалбай артыға,
Adaşraj тығар bekenmin,
Aқындьқтың салтыға.

☆

Qol ojnotup кyy certsen
Qomuzqa Тоқом ustасын,
Qошо сүгүр көрсөткүп
Aқындьқтың nusqасын.

Toqtoivoj ьrdap сүрөгүп,
Toqtoqul bolso ustатым!...

☆

Aқындан nusqa albasa
Ajtqанымды kim vildi,
Alsam degen tilek var
Aқын Тоқо ulgyнды!

☆

Kөk қорқосун құлқынған,
Kөр ojlondum көрсөм деп
Kөnylym енсер сыртындан,
Kelipsin Тоқо Aғымдан,
Kykyk, vulbul yndөnyр
Kylyksyn Тоқо сабылап,
Kyn-tyny ajtsa vьtrөгөн
Kyc аьр ynyң қапырған.

☆

Kyrөktөj тишiң қалтыдап
Kыrdөolyу торқо kelgende
Kyylөнөsyn қарқыдап,
Kyn-tyny ajtsa talbaқan
Yn seniki шаңқыдап.

☆

Qomuzun qoldo kyylөngөн,
Qol ojnotup certkende
Qoңquroo doбуş yndөngөн,
Aньq vulbul ekensin
Bu қалқанға bir kelgen,
Burdь certsen qomuzun
Bulbuldun yny tyrdөngөн,
El uquudan talбайт qо
Eercip sizdi сүргөндөн,
Өz elinде var beken
Өnөryn vьtyn yjрөngөн,
Erteden beri kire албай
Eşikte сүгүр syrdөngөm
El curuidap ajtsa da
Batьnbaj сүрдүм kirgenden,
A, desen qoldo шаңқыдап
Qomuzun qошо yn bergен.

* Talasta uruunun atь

Taňşyqan tilin şekerdej
 Darijadaj termelgen,
 Taldaq bulbul yndönyr
 Toqo, tamaşandy el körgön,
 Talaada çyrdym ujalыр
 Ustyne kirip kelgenden.

Aqyndyqyn başqaca
 Ajttyn dalaj sonundu,
 Qarqadaş balan sözy uşul
 Qajra ber Toqo qoluñdu!

Alajyn Toqo qoluñdu,
 Aman-esen kördynyz
 Alt san qyrgyş tobuñdu,
 Aqyn Toqom keldi dep
 Ajal, erkek soquldu,
 Talqaraj ыrdар çyryjyn
 Taanyыр ketkin çolundu
 Az da bolso көptөj көr
 Ajtqanым tamam bolundu.

Dep Almqul Toqtoqu'qa ucaraşыр salam berdi. Toqtoqu Almqul
 «qubanyр, qajta çoor qajyraqan»:

Quulur ketkem elimden,
 Quuqunda çyryр ajryldым
 Qurc balalyq ömyrdөн,
 Uqur көөнym qubandy
 Ucuraşqan көbinden,
 Alыр qal balam ylgymdy
 Ketkence Talas çerinden.

Өnөgym qalsa decy elem
 Özynө oqşoş çaştarda,
 „Aqyn Toqom sözy“ dep
 Ajtyр çyr sözdy baştaarda!...

Kem көrbөjm çalqyş balamdan,
 Kevin uqur inimdin
 Kejjigen cerim taralqan,
 Ketkence inim bir çyryр
 Kevin al mendej aqañdan,
 Açal çetip kyn bytyр
 Adaşsam көр el arañdan,
 Toqomdun ajtqan sözy dep
 Сыqarvaj çyryгyn sanaañdan!..

EKINCI AJDALARDA *

Ittin yny uqulsa
Eşikke sьqа cыgyrəm,
Igerki çoruq kelet dep,
Ici vuzuq bir duşman
Imerip qarmap beret dep,
Esiz çandan tuңyləm.

Sanaqan sajnь qьrқьzdь
Et cыrəgym zьrp etip,
Sanaaqa çetpej keј tyndə
Ələm qо dedim tьrp etip.

Çаньm tiryu, vaş esen
Çalındар cыrək degdetip,
Çarqьradь kənyulym
Tilegime men çetip,
Qoңur-Əgyz, Qoştuuluq,
Qusamat volup zalьmdan
Ajdaldьm ele men quulup,
Azар tartьp kəp çьbь
Aman keldim burulup.

* Aqьn nul ьrnь ekinci ajdalarьnьn aldьnda ьrdaqan. Toqtoquq Stairde çeti çəl syrgynde cыrup, qajra kelgende da manaptar anь ekinci qarmapьp tyrməgə salдыrған.

Altь atamdan ver çaqqa
Ağьmda əstym tuulup,
Araң çettim elime
Aram terden çuulup.

Men tattьm suun, tuzundu,
Qaraqьr, Keң-Qol, Nicke saј
Qadьrлаşqan el elen
Qalıң Beget, Qutunaj*.

Qutulup keldim kynəədən,
Qorduqtuunun biri men,
Qolqо tyşyp cыdəgən,
Qaraңqь tamda çatqanda
Qajrьbьp eldi kərsəm dep
Çarьqtьqtь tilegem.

Baj qurusun bitirejt,
Malajdьn aqьn vьt berbejt,
Manap alqь vuzuldu
Mal orduna kişi çejt.
Manap menen vajlarqа,
Mьndan kəənym işenbejt.
Buqaradan tьd cьqsa
Butu-qolun kişendejt.

* Qutunaj—Urusunun attary

SALAM BERDIM SAQYNYR

(Ajdoodon kelgende top qalyń
Toqtoquldun ыrdaqany):

Salam berdim saqynyr,
Sanaadar cyrəm çavьqыр,
Sary ooruqan emedej
Sanaa tartıym qamьqыр.

☆

Amandaştım saqynyr,
Armanda cyrəm çavьqыр,
Ajьqраqan oорudan
Alsьrajımyń qamьqыр.

☆

Çaşьnamıń kundyzde
Çań kelgen kelindej,
Çarq etip көркө көгүndym
Çazqь kelgen kelgindej,
Çata bersem bekinip
Qojvojt eken el vilbej,
Qalyń çurt saqa көгүndym.
«Qасыр cyrət» dedirbej*.

☆

Ajdaldım ele çaşьmda,
Aş ыstynde kelipmin
Arımdın çajьq sazьnda,
Amandaşьr turamьn

* Toqtoqul ajdoodon kelgende ańь manaptar çajьra çarmar berenz dep
quıquınuqqa ańьşqan. Toqtoqul qасыр, bekinip cыrgan. Aqьь Tojaańь aşı
aşında cьqьr qalyń eldin ortosunda ыrdaqan.

Aqajьn senin qaşьnda,
Tutuldu ele çaşьmda,
Tuman var menin vaşьmda,
Tolqonur kelip ыrdadım
Tojaańь vıjdin aşında,
Toqtono alvaj turamьn
Tolquqan el qaşьnda.

☆

Aman-esen boldınu
Aq qalpaq qьrğqьz qorqonım,
Ajlanьr kelgen volucu
Ańьsqь temir tordoqun,
Arьla alvaj tumandan
Azьr da çajьq çordomun.

☆

Aqьn elem quulanqan,
Ajьşsam ozqom duvandın,
Ajdalьr vardım Sıvirge
Aldım, çuttum quulardan,
Aq çerinen ajdatьr
Alar, qorqqon emes ıvaldan.

☆

Tumandan vaşьm arьlavaj,
Arьlar ajlam tavьlavaj,
Ata çurtum silerdı
Qantip cьdajm saqьnvaj...

☆

Qazaq menen qьrğqьzqa
Qazanat elem savьlqan,
Qalyń torto sajrasm
Qarqьldar elge taanьlqan.

☆

Qajta vaştan zalımgе
Qarmalam dep coocınam,
Qara tuman kyn ketip
Qaraqan ыmьrt tyn ketip
Qantkende elge qoşulam?...

Kykygy elem көр eldin,
Күнөөкөр болуп sendeldim,
Көгүнвөј сүгөм қорқолор,
Көнулымды асууға
Көвүнөргө мен кeldim.

Саман, қақы, қарды, вай
Салры қығқыз ваағына,
Салоогур қақыт көнулым
Қақы менен қарғына,
Санаға сүгөр бекемін
Салры құрт сенін сарғына.

Qarasta сүргөн Тоқоңо
Қажығын оту қақылаған,
Қалың Sarttar, көр Sajaq
Qауағ ал қажы зарымдан.

Butumda кішен салыңған
Musary elem сөө басқан,
Muunum sary suu алыр
Birulup қызы өң азқан,
Qoldo zoolu снсырған,
Şaldyrtatyr сег қазқан,
El-çurtum saqa соң namys
Emi da qajtyr адассам,
Elircy kylyk мен elem
Eki terdep таң ассам,
Esen qalar бекемін
El-çurtum maqa қарассан?
Sanaa tartyr Toqtoqul
Zavajkalda сөө басқан,
Soldattardan теркі сеп
Sary oogur, қызы өңу азқан,
Sarqajyr сүргөн Тоқоңо
Elim, çardam болор қарассан!

Qurcalqan qalyñ elim sen,
Qutqarat dep кішenden.

Qor қыбайт қо emi деп
Qurqurun Тоқоң ішген,
Tolqun suudaj көрсілік
Tolqusan tooqo kycyn ten...

Көр birikse көл болот,
Көл қартаса sel болот,
Көzymө қара қаş алыр
Көвүнө кeldim қорқолор,
Көвүнден çardam соқ болсо
Kykygyn Тоқоң қор болот.

Aşqa kelgen min kişi,
Ağasında sajrақан
Men, almadaj болқон bir kişi.
Arañarda сүгөјyn,
Alsyz boldum çardam bet.
Aqajyn kycyn vileјin.

Qajyqqa vaşym tyşkөnde
Qadyğandy el bilet,
Qalyñ elge arzymdy
Ajtyr turam belgiler,
Kөnylum kirden çuulup,
Kөvүnde сүрсөm delbirep...

Birgovor qaçqaz çazyñar,
Bir voluş mөөгyn vasyñar,
„Mejli ajdalsyn“ degideј
Men emes elim çasyñar.

Ant ickendeј sarqajdyñ
Albyrған қызы өнүм соқ,
Arañardan Toqtoqul
Adaşyr сүгөр сөнүм соқ.

Агъм ели бут волуп
Асъратър алат деп,
Адъбекет салат деп,
Ақа-ини senden көөнум тоқ.

Вулвul елем өөнү чоқ,
Қулааб қиуқан сьтсьқтаж
Қорқолор сьрөр сөнум чоқ,
Қайтара торқо салъвај
Қарқанға бутум савьвај,
Қутулам деп көөнум тоқ.

QUULUP ÇYRDUM KӨP ÇЫLB

(Тоқтоқул екinci ајдоодон келгенде
Қалық ытсь менен учурашқан):

QALЫQ

Тоқом, сақ-саламат келдиңи?
Senin, сақьньсьн еl bildi,
Men da samar saqьndьm
Sajracь vulbul belgindi!

Агъвај аман келдиңи?
Ақьп елең сөз bilgi,
Atamdan artьq saqьndьm
Toqo,ajtсь vulbul belgindi!

Saldьrsa kylyk чоқо елең
Саң сиррај сьққан дивандан,
Таңсьқан vulbul Тоқомдун
Tattuu сөзы уланқан.
Талътрај еldi kyldьrьp
Таң атқанса қууланқан.

Атьгьльр ьрдасаң
Аңијан, Арқа қуванқан,
Азьгаақ куну қармалды *
Аңдьсьр сьргөн қуулардан.

* Тоқтоқул екinci ајдалқанда Наманген шаарында төрт ај тырмедө чаып,
eldin talabь војунса вошонуп келген.

Dovulbehtin şarǵ urup
Politsija vasyr qarǵady,
Qara boor Qajnazar
Саһпа vasyr varǵady,
Itike, Sapar, Сьпааль,
Асыратыр алvady.

Ajǵǵraаль, Асыран
Сақа қылған қастық,
Boluş volup алысьыр
Pragavar çaza салысьыр
Çe, voluştuq mөөгyn vastьь?

Tuşyruyge қылған iş
Boluştuqtan Ёsaль,
Booru suuq manартьн
Çoq eken qo nisavь
Tyzdyk qьlsa Dovulbek
Toqo, turmuşuңdu vuzavь,
Tөrt ajqa çetpej vuzuldu,
Duşmandьn tartqan tuzaqь.

Edildin uulu Асыран
Boluştuqqa verildi,
Qudalaşьр Saparqa
Quru çelge semirdi,
Асыратыр тааньдьн
Çaman, çaqşь elindi.

Аль çetpej toqto!du
Ajǵь saqal Сьпааль,
Çoldoş völdu Saparqa
Aram çemсөө Turaаль,
Az kynу çatьр Toqomdun
Aman kelgen иvаqь.

Qutulup keldin Toqtoqul
Murunqu munđuu qajǵьdan,
Bir tyny kelip toqtoosuz
Qarǵap ketken ajǵьnan.

„Toqom aman сыqsa“ деп
Araket қылдым sen үсун,
Bij, voluşqa arьzdanьр
Tiledi qальn el vьtyn,
Uşu turqan aqa-inin,
Ajaqan çoq var kьcyn.

Ағыль Тоqo vаşьндan
Eski qajǵь çavьгьн,
Ezelden işin aqьnan
Toqo, eliңe өttу qadьгьñ,
Qивaльр tozdu çolundan,
Toqo, qurvu, qurdaş, tamьгьñ.

Alqan çarьñ Zejdimqan
Amandьqьn tiledi,
Toqsondoqu şorduu eneñ
Toqolonup çьdөdy.

Ajǵǵraаль, Асыран
Aman kelsen kvjvndy,
Qadьrлаş eleñ Toqtoqul,
Qazaqtan tartьр yjyldy.

Toqtoqul aman keldi деп,
Tozup сыqьр delvirep,
Qalq соқулup qurcadь,
Qarьр eneñ көзynөн
Qujulqan çaşь qurqadь.

☆
Qaqaz alıp uluqtan
Aqtalıp keldin tywelyk,
Qalyñ qyrgyız kɵp elge
Toqo, qatar ыrdap cyrɵlyk.

☆
Toqom, sen aqtalıp kelgenge
Cyrɵgym tolıqur ыrdadым,
Aralaşqan el menen
Aldыңdan tozqon qırдалым.

☆
Toqom, qamalqanыñ Namangen,
Qajırлыр bizge keldin sen,
Tırmədə bolup az kuny,
Tınylɵ tıystın elinden.

☆
Bala da bolsom waqым teñ,
Çaş da bolsom çanым teñ,
Çanaşa cyrup Toqtoqul
Çaqşылар alsam ylgыңdөн.

ТОҚТОҚУЛ ..

Quulup cyrdym kɵp çыb
Qoşular aldыñ çoқunan,
Qıwanыр kылkым сыqqan kez
Qutulqanqa şoruman.

☆
Мына vul çatqan tırmə emes
Murınqudan tazamьñ,
Musarыр bolup kɵp tartтым
Buzuqtardыñ azavьñ.

☆
Oşol pragavar wardь Kɵj tıngɵ
Bir voluştan çazылыр,
Andan çoop kelgence
Awaqta çattым çazылыр,
Өksyk menen kelatam,
Өmyгymcə vазылыр.

☆
Pragavar kelip yjözge
Aqtыqым tijdi qoluma,
Aзыгаақ surar qajtara
Işimdi saldь оңuna,
Bardыq şorum kuwыlyp
Başымды qoştım товuma.

☆
Pragavar keldi, qutuldum,
Cyzyn kɵrup tuz tattым
Cyrɵgym qyrgyız çırtumdun

☆
Bastығыр, tozur kelipsiñ
Balam Qalyñ çardamсым,
Bajqар tursañ Toqondun
Başыnan өtkөн arman сыñ.

☆
Ajanwadыñ men usyn
Çardam bolup er Qalyñ,
Aqыñ boldıñ çaşыңdan.
Balam, ar duwandь oodagyр,
Aqындыqыñ artылды
Aşa-tojdo top çagyр,
Aq qalpaqtuu qyrgyızda
Balam, ajтылуusıñ sen апық.

☆
Rajdañ tijdi bir qanca
Aqыñ Qalyñ wөwөгym,
Апық көзge көryndy
Ataңdan çaqыñ көrөгyn.

☆
Çaqşылықqa çaqşылық
Ar kişinin çumuşu,
Çamandықqa çaqşылық
Er kişinin qылыşь.

☆
Bu kelgeniñ qanimet
Balam bygyn qonup ket,
Mıñduunıñ mıñı çazылqan
Mыñdaj kyn eki kez kelbejt.

KYLYK ELEM TALBAQAN

(Тоқтотқұлдың екінші қатардан сығарыла елге ырдасағы):

Kylyk elem talbaj—
Kyrwəñ-kyrwəñ çygyrgən,
Kyküktəj bolqon qajran baş
Kərwəjm dep eiden tynylgən.
Baq-taalajym bar eken
Baarǵıńdǵ kərdym wugyn men!...

☆

Arǵymaq elem talbaj —
Arǵıstar sьqа çygyrgən,
Almadaj bolqon qajran baş
Ajdoodo elden tynylgən,
Awaqtan sьqыр waarǵına
Amandaştym wugyn men!...

☆

Armanym çoq icimde
Arǵıqanqa şoruman,
Adaşыр çyrdym el kərwəj
Amalymdın çoqunan...

☆

Qarmalarǵym bilinse
Dajar elem qasarqa,
Buzuqular qaraşpajt
Biz өңdөngөн nasarqa,
Buqara eldi manaptar
Qoşpojt eken qatarqa.

☆

Çaqşь attarqa çaman at
Çalı menen tenelet,
Baj adamqa çardylar
Baqь menen tenelet.
Өmyymcə zalimder
Өtmök boldu tebelep...
Alь çetpes bir işke
Asьla beriş ne kerek.
Baqtьluuqa waqtьsьz
Bajlaşsa qajdan tenelet.
Az birigip asьla
Kərcylyk qajdan kebelet...

☆

Çaş kynymdөн qarmalyр
Qutulwadym quuqandan,
Azamat elem wujuqur
Arǵьbaj çyrdym tumandan.

☆

Tyrmөdө çatsam qat wardь
Oqutur uqsam çaqşь kep:
Qat çyzynө çazьlqan
„Işindin çənyyn actь“ dep,
„Bir boluş el coqulur
Pragavar qaçaz çazdь“ dep.

☆

Qutula albaj quulur
Syrylyр çyrdym emgice,
Tөrt aj çattym tyrmөdө
Pragavarǵym kelgice,
Taқ qutulduм şoruman
Taқdьr çetip өlgycө.

SANAT BRLAR

Arqьmaqьь çaman dep,
Buudandь qajdan tavasьь,
Aqajindi çaman dep
Tuuqandь qajdan tavasьь.

Aq samandь çaman dep
Sөrtу qajdan tavasьь,
Az dyjnөny çaman dep
Kөrtу qajdan tavasьь,
Çarma, çajdь çaman dep
Etti qajdan tavasьь,
Aqьndardь çaman dep
Kepti qajdan tavasьь.

Aqarqan qarda көр çyrsөң
Kөzүң bir kyn qarьqat,
Aqajinden cet çyrsөң
Kөңүлүң bir kyn tarьqat,
Tuuqanьna vatraqan
Duşmanьna çalyнат,
Bolvos çaman aramza
Bolumsuz işke malьnat,
Kijinkisin ojlovoj
Kişinin көөny çalyнат,
Çaqьньna çaqraqan
Çat kişini çamyнат.

☆
Qandь qudaj urarda
Qalqьna çaman qas volot,
Bajdь qudaj urarda
Dөөлөtyнө mas volot,
Qьşть qudaj urarda
Kyn çььmdар çaz volot,
Erdi qudaj urarda
Elyyndө çaş volot.

Çalрь çьldьz coquisa
Çarьm şoola ajdaj çoq,
Toquz ulaq birikse
Baasь çalqьz tajdaj çoq,
Qarandaj çajdь көр icseң
Bir kesim qazь majdaj çoq,
Өңkөj vөzdyn sapatь
Bir kijimdik şajdaj çoq.

Вьсақ vөrsөң qьndар ver,
Qьndар vөrsөң cьndар ver,
Berekesiz vajlardan
Bejil menen qun keter,
Çumuş qьlsaң mudaa qьl
Işter ketpe ildeker,
Qara sanар virdi alsаң
Qoluңuzdan miң keter,
Cecilişip sьrdaşsaң
Kөkyrөktөн muң keter.

Vaарьң volsoң bir ooz
Duşmanьң qantip vьlq eter,
Bulut ketse asmandan
Kyn acььp çьlt eter,
Açalyң çetip, kyn vьtсө
Qajran vaşьң şьlq eter.

Aq vараңдың qundaqьn
Atalvasаң sunvaqьn,
Ermin desөң duşmandan

Eki көзүң сүмбөңү,
Өтүп кеткен иш үсүн
Өкүнүп балаң ирбөңү.

Көркөн чигит көр сүйлөйт,
Сечен чигит ер сүйлөйт,
Билбестерге сүйбүндө
Бир сүйлөөгө көр тийбөйт,
Сөн сүрөөгөн чигиттер
Көрүнгөндөн тепки сејт,
Ким көрүнгөн кекенип
„Ушунуку өтү“ дејт,
Көз карагың бузулса
Көргөн адам „көпты“ дејт..

Syt tavaqть çibitet,
Ajran tamsa iritet,
Pajdasъ çoq кер ајтѣѢ
Maпъз sözdy ciritet,
Kylө sүйлөp yjynө
Kyндө kirgen kyl icet,
Eki dylөј qoşulsa
Bir birine kylyşet.

Çindi menen çolqoşpo,
Suu qujbaqъn tolbosqo,
Aqmaq volup ketesin
Aciulanva volbosqo,
Ugyt ајтър сарсава
Ajtqan aqыл qonbosqo.

Çoldoş volsoң quu menen.
Өmyr өtөt doo menen,
Сьqмајьнца qасраqъn
Bettesip qalsaң çoo menen.

Suqtanbaqъn suluuqa
Ujat ајтра uluuqa.

Tamaşa ајtsan bilbeske
Tar çerde qatuu sündbrat,
Çamandardъn adeti
Çalqan sözdy cъn qblat,
Kөpты көргөн адамдар
Kөңylyңdy tъndbrat.

Bekerciden веze qac,
Uşaqcъdan көсө qac.

Qъzьqтьгьp qъjьqть
Qъjьn çerge çiberve,
Bilbesterdi qorqutup
Aldoo menen imerve,
Çaңşар turqan Toqoңdun
Nasijatъ silerge,
Caпъn menen aqыл ајт.
Çaqşь ајтqаnъn билerge,
Qolundаn kelbes çumuştu
Ojuң menen bytyrвө,
Alystan keler qonoqtun
Qavarъn uqraj kytyнвө.

Ajtalbaqan söz үсүн
Oozundu beker асраqъn,
Maqtaqanqa mart volup
Ooqatъndь сасраqъn,
Qoldon keler иш volso
Qorqup beker qасраqъn,
Murunqu çaman іşинdi
Kijinki çerde taştаqъn.

Çoldoş volbo qorqoq.ço.
Çyk artraqъn toгpо.çqo.
Iş qıldьrva corqoqo.

☆
Kylyk minen kyylönyp
Eki çaqyn qaranba,
Köjron atqa qonosun.
Köjüp qalqan adamqa.

☆
Surap icken tamaqyn
Suu icken menen barabar,
„Suu“ atanyr ajlyna
Suuq bolso çaş valdar.

☆
Kylyk menen çaryşpa,
Bilimdyu menen alyşpa,
Kejvir qylat vaşnydy
Kep salvaqyn mañzqa.

☆
Könyl qaldyq kep ajtra
Ooru menen qartañqa,
Çanyñ satat kee adam
Çarym çöjçök talqanqa.

☆
Buzuq menen mundaşpa,
Ujatsyz menen ымдаşpa,
Bolbos işke kijlikpe
Momunduq çöny bir vaşqa.

☆
Aly menen kyc kerek
Azyq ooqat tındaşqa,
Aqylsyzqa söz ajtyr
Aqmaq menen sındaşpa,
Ajalyndy çek köjüp
Çamandyqty ыvatpa,
El tirilik qylqanda
Esirip uqtar qur çatpa.

☆
Iş tarşyva çalqooqo.
Aqyl ajtra çalqooqo.

TERME ЫRLAR

En ele çyqal emespi
Dujnödön çyqar ötyuge,
Esiñ bolso çigitter,
Qara qylar tildewej
Qajryla çyr çetimge,
Ötүр ketken işindin
Artynan beker ökynө,
Kötörylyp көр syjлөр
Ucuraba kesirge,
Qurctuqundu majtarыр
Taş çarqandaj ketilbe,
Ar kim ojlojt çaqşylyq
Talaptuu işke çetyuge,
Tamaşa qylba çyrtandap
Eri ölgөн ajal çesirge,
Ujaty bar adamдын
Nuru bolot betinde,
Aldap ajtsa bir buzuc
Aldoosuna esirbe.
Qajrattuu volor çigittin,
Otu bolot közynde,
Ajtqan kevin orundap
Turuqu bolot sözynde.

Өлөндүү çерде саз волот,
Өлсөмү кенен дајрақа
Өрдөк менен қаз қонот,
Өткүрө сүјлөр кер ајтсаң
Өлгөңсө кектер унутрај
Өз тууқаның қас волот.

Ушақсы волқон çигиттин
Урматы воләојт еline,
Уурдап кепти таşықан
Ујаты сықат бетине,
Ушундај şымşык волсу деп
Çолотројт еldin четине.

Туура сүјлөр, тыз çырсаң
Қадьрың волот қалқына,
Çайдарь çигит волсу деп
брақмат ајтат артыңа,
Қыялың, ојуң тыз волсо
Қырық эмес қытайдан
Çетет қо балдар барқыңа.

Одоно сүјлөр кер ајтқан
Ову çоқ адам көр волот,
Orunsuz çерге көр кирип
Ошонсо çуртқа кер волот,
Туура çырәөј қыјсаңдап
Тууқандан алыс чет волот.

Қыз қыјалдуу қылыңдап
Çақсы ат қамсы салдырбайт,
Çақсы адамдың белгиси
Көңулуңды қалтырбайт.

Сыртыңдан тызөр кер ајтър
Duşmanqa сырың алдырбайт,
Çақсы көгүр çолдоşун
Çамандық işке бардырбайт.

Çақсы ајалдың белгиси
Çайдарь волот кишиге,
Қызматың ерте бытырөт
Баа çеткис қылқан işине,
Адамдың белли берилет
Ар куну кирип туşынө.

Қадьрың билес ајал бар
Қараңқы кундын тунуңдөј,
Қылыс қымбат çақсының
Қалтардың бермет çунуңдөј,
Қарақат көзы мөльтүрөп
Қадимки çаздың кунуңдөј.

Кылыктын волот белгиси
Вайgedен сықат сыротрөј,
Çақсы ајалдың белгиси
Қолдоқу şымқар тилөктөј
Ар мысөсы келиşкен
Тартър қојқон сыроттөј.

Алқаның çаман çолуқса
Қулақ салбайт кебине,
Тујуқ сојқон çанactaј
Туşынәөјт сөзdyn çөнынө,
Қувултур ајтър бөрејин
Қулақ сал балдар кебине,
Ајдoodon аман қутулур
Ајланьр келgem еlime.

Azamat wolson çigitter
Tuura syjle kewindi,
Аръ çoq işke varqanca
Артык көр андан олымды.

Bejli wuzuq kişige
Icki sьrьn ajtraqьn,
Altь sanьn soo wolso
Beker qarar çatraqьn,
Ataң çaman wolso da
Aqьln ojqo saqtaqьn,
Nasijatьm ьr menen
Terme qьlp ajtqanьm.

Kөjрөң wolson көmyldьn,
El көzynө çenildin.
Barqьn bilip Toqondun
Maanisin wajqa kewimdin

Kөtөrylyp көр syjлөр
Bolbos işke kywөгyn,
Alqan çarьn çaş wolso.
Aqьrьn ajтыр yndөгyn,
Aqьln çetse ar işke
Bilip turup syjлөгyn,
Ajdalqan bulbul Toqondođ
Aq çerinen kywөгyn,
Ajdoodon saqal aqarьp
Azawьn tartтыm dyjnөнyn,
bьqьlшu valdar umtulup
Bulbulum Toqom ьr der
Ajтыр çyrсын bilgenin.

Qarьqanda syjлөtyр
Alçьtrasьn adamь,
Qalasьn valdar zьjanqa
Çoldoş qьlsaң naadandь,
Aramьq menen azqьrьp

Buzup qojot sanaandь.
Ajьqтырwaj ьrбатat
Bolor wolbos çaraңdь,
Keltirwegin çanьna
Kesiri tijcy aramь,
Bөөssynyp sьrtьndan
Bajqap çyrөt samandь,
Andaj wuzuq adamdar
Aqajinden çat qьlp
Acьp qojot arandь,
Kөz qarasь wuzulup
Tyzyk ajtrajt salamь,
Ujyp qojot naşьna
Pajdasь çoq zalaldь.

Sөz ajtsaң çoop wөrwegen
Aramьqтын belgisi,
Qolunda dyjnө çoq wolso
Cavalьqтын belgisi,
Coqulqan topqo wargaqan
Çamandьqтын belgisi,
Oroj wolson tarqьldap
Naadandьqтын belgisi,
Ajalyң alsa wөtinden
Adamьn kelet ölgьsy.

Buudань сьqьp wajge alsa
Attьn eesi syjynөt,
Kylyktyktyn belgisi
Çer tandawaj çygyrөt,
Eki duşman wөttesse
Qorqoqtor çandan tynylөt,
Өkym qonoq qondursan
Ajьldьn waarь wylьnөt.

Çajloonun көrky acьlat
Çajьlp çatqan mal menen,
Bulbuldun көrky acьlat
Buralqan qьrcьn tal menen,

Çigittin kørky aсьlat
Ajnektej suluu çar menen,
Torqoj sajrajt uqtabaj
Aqarqan şoola taң menen,
Qarandaj adam іce albajt
Sajdьn kørky nan menen,
Salqьndьn tijet rajdasь
Saratan ьььq çaj menen
Qubalaşьp ojnosо
Balanьn kørky taj menen,
Çalama zooqо çaralqan
Ecki, teke, qajbergen,
Civaşьp vassa çaraşat
Tөөnyn kørky nar menen,
Cildenin kørky aсьlat
Aq qarduu suuq qar menen.

Ajьldьn kørky aсьlat
Kök şiber majdan saz menen,
Dajranьn kørky aсьlat
Ajlanqan өrdөk, qaz menen,
Qьjьn іş volvojт ojlosoң
Çalqьz, çarьm az menen
Keңeşregin vaş qoşur
Kem aqьl çaman vas menen

Kylyktyn kørky aсьlat
Suutup carqan ter menen,
Өtүр ketken өmyгүң
Ajlanьp qajra kelbegen,
Çaңьrtьp sözdy сьqarьp
Çaaq, tildi sermegem,
Artьmda qalsьn bir nusqa
Ajtajьn valdar termeden,
Aq qaқaz көгүр çat albaj
Altьn çaaq çez taңdaj
Aqьndar сьqat pendeden,
Qavaгьm uқur сьrtьmdan

Kөrvөгөн adam көр eken
Aq qalpaқ qьrқьz çergemden,
Qartajsam da valdarьm
Taң atьp kyndy сьqarьp
Baştajьn uzaq termemden,
Aman kelet albstan
Açalь çetip өlvөгөн,
Aqa-tuuqan qor qьlat
Ajtqan tilge көnvөгөн,
Aqьь var azamat
Çaman іştі çөndөгөн.

Qьzьldь kijse qьz-kelin
Qьzьqat eken tiryy adam,
bntьmaqьn volboso
Çene albajt çoonu bir adam,
Qaptasa duşman ala albajt
Tilekteş volso miң adam.

Kөptyk qььa çalqьzqa.
Kөр tijbegin vajquşqa.
Coңduq qььa çalqьzqa.
Coң syjөvө vajquşqa.

Qolundan kelse tartьnvaј
Qajььqьla qarьpqa,
Qarьrtьn tijet rajdasь
Сьqarsaң valdar çarьqqa,
Aqьь çoқ voz vala
Uuruluqqa ajlanat,
Tuura çolqо tyz çьrvөј
Aramdьq ішке çaldanat,
Beker etke qьzьqьp
Bejlinen таар qarmalat,
Qutulmaqqa aldastap

İşi qara bolso da
İle menen qarqanat,
Artınan сыqsa ајъвь
Qantip сыrup aqtalat,
Tezge salsa tyzelyp
Tetiri işten saqtanat.

Tentek сыrgөн çоq bolot.
Qajrattuu çigit şоq bolot.
Qaldajqan qalın top bolso
Qalıs syjler oqtolot.

Aramdyq qylqan kişinin
Ajaqь çipsiz vajlanat,
Qarmalqan uuru uşu dep
Qara malca ajdalat.

Çaqşь adamдын belgisi
Çaşьvaj ajtat vilgenin,
Bar tamaqyn ajavaj
Çaqьrь alat syjgөнyn,
Sala tojut volqonsup
Çaqьvas yjgө kirvegin,
Bolor çigit porumdap
Çasap qojot yjleryn,
Azamat volson çaşь baldar
Çamandyq işke kylvөгyn,
Çanşaqan çaaq, qьzьl til
Bulbuldaj muqam syjlөгyn,
Qьrğьz qalsьn bir nusqa
br menen qomuz kyylөrym.
Qьştьn kuny alysa
Qaşan attь minvegin,
Aj talaada ајьl çоq,
Azap tartьp сыrvөгyn,
Çetekke vaspaj tartьnrь

Çegizet azap kyndөryn,
Aramza çigit vuzuqtun
Aldoosuna kirvegin,
Al vuzuqtar көrө albajt
Aq maj cajnar сыrgөнyn.

Çatpaqьla voz baldar
Çaşь ubaqta bekerge,
Çоq çerden sözdөр tavьlat
Çanşaqan qьjьn cecenge,
Qaqşadьm ьrdap talьqraj
Qalq соqulqan necenge,
Çaştardьn çaqşь talavь
Çaqşьlyq işke çeterge...

Duşmanьndan çaitanьp
Qajra tartьp qorqoqun,
Qara neet adamь
Qatarьna qoşroqun.
Aq neettyu adamь
Kesir qьlrь tosproqun,
brdacu tilim qubultup
brдын kenin qozqoqun.

Çолово valdar zьjanqa,
Kynymdyk işke qubavьa,
Toqondun ajtqan nasaatьn
Esinerden сыqarvьa,
Çanьl bolso qamьnqьn,
Çazqьsьn emgek qьlarqьa,
Qьjuusu kelse sözyndyn,
Kezektyu kepten ujalva,
Çaşь kезinден er çigit
Çalaq volup suravьa,
Aqarьp saqaj qartajьm
Attanьp yjden сыqarqьa.

Beş tıjın verve mart volur
Bejli çaman vuzıqqa,
Beker tamaq icem der
Adam volson qızqra.

Tuura syjle tuuqanqa,
Çaqındağa çapna
Aqıy çoq urqanqa,
Qantip icin buq volbojt
Beker qarar turqanqa,
Eercigile erinvej
Alal neet qılqanqa,
Aqa-ini kəonun qaltıgva
Alağar kəzün qılajtır
Açal kelet bir çanqa.

Dalaj tyrkyn adam var
Tamaşa kepti syjvəgən,
Çamandıq sanar icinen
Çaqşılıq işke kylvəgən,
Ala kəədək andajlar
Adamın çajın bilbegen,
Çaman adam kəpkəndə
Çaqşılıq kəzgə ilbegen,
Səzgə qonoq vervesten
Öz bilgenin syjləgən,
Çaş kezimde talıqraj
Sajracu elem til menen,
Aqın Toqon ajdalır
Azar tartqan tyrmədən,
Aldamç eşen arbaqan
Pajdas çurtqa tijbegen.

Çalqanda işin oçolot
Çaqşılıq volso alqanın,
Adamda çırqal emespi
Atalar tursa valdarın,
Ajyldaş qonşu kişiçe

Çaqıgvasa varbaqın,
Qımarçıqqa qoşulır
Çataqına qalbaqın,
Bejli vuzıq adamdan
Beş tıjın qarız albaqın.

Azamat volson voz valdar
Açıq ajtır aq syjle,
Orundu kepti talaşır
Ontovoj səzdu vat syjle,
Bırde var da bırde çoq.
Oras çoq şum dıjnə.
Almadaj volqon vaşındı
Alır tınat quu dıjnə.

Tuuqanındı çamandar
Duşmanıña qasraqın,
Çoldoşundu çamandar
Avijirin asraqın.
Ajdalır Toqon Sibirde
Azavın tartqan aqanın,
Adam volson tuura çır
Qıl etip qıjşır vasraqın,
Artında qalsın bir nusqa
Çaştarım saqa taştadı.
Ajtışır qalqan çerinden
Aqılıq volso qasraqın,
Aq qalraq qırqız qalqıma
Altındaj səzüm sacqamın,
Kökürəktə ırmdın
Aqşın vıgar aqamın,
Erikkende elime
Ermektegen dastanım,
Alal volso vejilin,
Aram işti taştıqın.

Ekəgə birə batalbajt
Attuuqa çə çetalbajt,
Tuura çırğən azamat

Tuuqandan alys ketelwajt
Qajrattuunun aldъnan
Qarşь duşman öte alwajt.

Uurular çyret tyn qatъr
Mekender elsiz talaanъ,
Beker malqa qъzъqъr
Acyъr ketet araanъ,
Top çъjъnda sajraçan
Torqojdoj Toqoç savaçъ
Qara myrtöz adamdъn
Qarğъ tyşet qawaçъ,
Andajlarqa qoşroçun
Çaqşь cъqar walaanъ,
Uuruluqqa cъqъlat
Tiri adamdъn çamanъ,
Çaqşьbьqqa wet alçan
Uzarat çaştyн qadamъ.

Kykyk-Zejner saçъrat
Birin biri tawalwaj,
Kekenip çyrgen adam көр
Duşmandan kegin alalwaj,
Qajratsъz adam qorçunçaaç
Qastaşçan çooço waralwaj.
Tyry wolot naadandъn
Toodoçu çapan çamandaj.

Aqъsъz adam көр cъqat
Ötkөн işin kektegen,
Artъnan uşaq көр ajtъr
Aqъъna çetpegen.

Çaman cъqsa ajalъn
Buluttuu kyndөj surdanъr
Byrkөлyp turat qawaçъn,
Qarandaj qarap oturup

Qaldъratat tawaçъn,
Eptep kytyp alalwajt
Ujyne kelgen adamъn,
Özynyn wılwejt waşъnda
Kөrynyp turçan çamanъn.

Asmandan walqъr kyn tijse
Şoolasъ çerge төgylet,
Açal kelse ar kynu
Almadaj wolçon qajran waş
Aqa-iniden wөлynөt,
Tawъna kelgen wuudandar
Suuluçun çajnap kemiret,
Qaldajçan qalъn top wolso
Qartajçan Toqoç talъqraj
Bulbuldaj wolup eliret.
Uçuruç salbas azoo'or
Çygөndөp minsө çөnygөt,
Belsenip çumuş qъlçandan
Aqъsъz adam erinet,
Qъzъqra waldar bekerge
Sarçajъr adam zeriget.

Birinder wulut wөлynө
Kyndyn көzy acъlat,
Asmandan çamçъr төgylse
Çөptyн gyly acъlat,
Dъjçancъbьq ajdasaç
Çeröin gyly acъlat,
Aqъndar sajrap ыrdasa
Eldin gyly acъlat,
Kezektyy sözgө teң wolwoj
Çaman adam wasъnat,
Qonom dep warsaç andajça
Çajъm çoç dep çer qarap
Cekesin sъjrap çaşъnat,
Bejilin wuzup mejmandan
Bar tamaçъn çaşъrat.

Мунушкөр салат буркытун,
 Ақытыр қошо тайқанын,
 Қуыр сөнөйт артынан
 Көремун дер алқанын,
 Қызығыр саар vajқавajt
 Атынын сарсар қалқанын,
 Қызық қыян буркыттын
 Қатсы қыыр valдақын,
 Тарқа келбес буркытты
 Қалқыз сықыр салбақын,
 Асиусу келсе қасырат
 Арманда волур қалбақын,
 Ат устүнөн алдығыр.
 Ақылындан тапбақын,
 Көрунгөнгө мақтапыр
 Көтөгулур қалбақын,
 Қыз алқан сарды сатман дер
 Ақылы волсо сапбақын,
 Оң қолундун асиусун
 Сол қолун менен қартақып,
 Ақ қайрақ қызық еlime
 Адашрай тилим сайрақын.

АҚЫН БОЛСОН АЈТҚАНДА

Пене оқубай қат болбоjt,
 Минбей буудан ат болбоjt.
 Қијқасыз вашта сас болбоjt.
 Ісрей мамил сая болбоjt,
 Ақ буудан васпай саң болбоjt,
 Кіјбей қызыл шай болбоjt,
 Минуусыз қорғо тай болбоjt,
 Асылынан адашрай
 Адамзаат маң болбоjt.
 Асмандан тілбей ај болбоjt.
 Азар тыспөј адамқа
 Қараңқылуу тын болбоjt.
 Қорғону мingen қолдо өсет,
 Күлыкты мingen күнде өсет.
 Душманнан қордуқ көргенде
 (Ујқуң келбейт қатқанда,
 Ар санатты келтиріп,
 Ақын болсон ајтқанда.)

QARЫLBQ

Kөмүрсунун атындай
Qыясаң болқон kezegim,
Kөp өmyrym өtkөp
Şыpаn болқон kezegim.

Araba basqan tor attaj
Oor болқон kezegim,
Omurtqamdan cыrtылып
Coor болқон kezegim.

Arqаны cоq, civi cоq
Tuşajt eken qarыlbq,
Qoldu, buttu qan qыlawaj
Bьcat eken qarыlbq.

Kyryctөj болқон тишинди
Caqat eken qarыlbq,
Qaran тынды ваşына
Salat eken qarыlbq.

Sajraqan bulbul tilinди
Buujt eken qarыlbq,
Sajqaqtaj bolup өmyrды
Quujt eken qarыlbq.

Qartajыр kettim Toqtoqul,
Qara cасыm aq bolup

Qajran cаştь cоqtodum,
Qanattuu quştaj balalyq.
Qajрылып kelbejt oqşodun.

Eskirip kettim Toqtoqul,
Eegimde saqal aq bolup
Esiz cаştь cоqtodum,
Itelgi quştaj balalyq
Eңsesem kelbejt oqşodun.

Qartajыр kettin qajran vaş,
Qajрылып kelbes arman cаş,
Qatarымdan qaltырды
Qарыlbqqa barqan cаş.

Eskirip kettin esiz vaş
Eңsesem kelbes arman cаş,
El көзыне cөniттin!
Elyy beşke barqan cаş.

Ajaqtaj vulcun et ketti
Anardan qызы bet ketti,
Altымызда cаqындар
Aжы-ujdөн cettetti.

Kөpynөj cықыp qarыlbq,
Kөzymдын qurcu cаşыды,
Kөргөnymдын vaарыын
Kөkyрөкке taşыды.

Beldi enkejtip, kycty alди
Bermettej appaq tişti ald
Buzulup, urap qoroosu
Buldurttap qызы til qald

„Kykygym Toqom qajda“
Kysocy ele qatarым,
Kөnyлдyn otu өckөngө
Kyjyt menen qarамын.

☆
Qarş keldi qarğylyq,
Qalyñ torqo varalvaj
Qalamьны загыр?

☆
Aqardь menin saqalyñ,
Armanьm ajtyr çatamьn,
Aqyn Toqom qajda der
Arzьcu ele qataryñ.

☆
Andaqьdaj çaşym çoq
Añ ojlosom qaramьn,
Altymьşqa men сыр
Aldьma keldi sararyñ.

☆
Eñiştedi vazaryñ,
Estegende qaramьn
Eegim tyşse mejlici
Ermek volup çatamьn.

☆
✓ Bir kezekte vajqasam
Keride çalqьz tal elem,
Kelin-qьzдын çанында
Ker syjлөcy vala elem,
Kec kirgende qadimki
Kujьp turcu şam elem,
Kerektyu kьctyn varьnda
Keltirgen bulbul çan elem.

☆
Bul kezekte vajqasam
Kerige ottop mal voldum,
Kezegim ketip vaşьmdan
Kevimdi tappaj dal voldum,
Kelin-qьz tygyl bu kezde
Kempirime zar voldum,
Kerilgen çaştan ajrylyp
Kevimdi tappaj dal voldum.

☆
Añ-kьctөн асырар
Ağьr qalqan kezegim,
Arraq volup saqalyñ
Qarğьr qalqan kezegim,
Altymьş асыр, çetimiş
Baryp qalqan kezegim,
Çol çorqomdon bul kezde
Tanyр qalqan kezegim,
Çаныр kelbes volso da
Çaşьqьmьdь sezemin,
Çoqolsom çalqan dyñnөden
Çoruqum ajtyñ öz elim...

☆
Qara çaaq, qьzy! til
Qarmasam qolqo qomuzdu,
Qalyñ eldin icinde
Qaqşatcu elem dovuştu.

☆
Qaruu, kьc ketti çonumdan,
Qajran çaş ketti qolumdan,
Qartajьp Toqoñ völyndy
Qajran çaştyñ tovinan.

☆
Bьsqь ketti qojnumdun,
Qьzyqь ketti ojnumdun,
Altymьşqa сыqqanda
Ajlasьz çaşty qojdurdun.

☆
Keriden taşty көtөргөн
Ketti qajran balvan kez,
Kelin-qьzдын çанында
Keltirip qomuz çalqan kez...

☆
Atanь arman qarğylyq,
Altymьş çaşar qarğьdyq,
Qaqşansam qajra çaşarvajm
Qapaluu kenyl tarğьr.

☆
Qajran çaş kelbejt qajrybь,
Qalqanьm çaştan ajrybь,
Kelinderge men qaldьm
Kep ajtьştan ajbьqьpь.

☆
Kyndө yc ubaq maj берip
Sьjlasaң kelbejt çaşcьbьqь,
Kyndө arman kyy certip
Bjlasaң kelbejt çaşcьbьqь.

☆
Kyndө meenet tartqьzьpь
Qьjnasaң ketpejt qarьbьqь,
Bojuna tutaş captalqan
Tujlasaң ketpejt qarьbьqь.

☆
Kyndө munduu kyy certip
Саqьrsaң kelbejt çaşcьbьqь,
Kyrөk menen kymuştу
Sapьrsaң kelbejt çaşcьbьqь.

☆
Baқşь volup qьjқьгьpь
Baқьrsaң ketpejt qarьbьqь,
Muştumundu etine
Batьrsaң ketpejt qarьbьqь.

☆
Kyndө yc ubaq telmirip
Çalьnsaң kelbejt çaşcьbьqь,
Bytyn denөң altьnqа
Malьnsaң kelbejt çaşcьbьqь.

☆
Arьstandaj qacьгьpь
Samьnsaң ketpejt qarьbьqь,
Arbaқ urqan şymşyk dep
Taarьnsaң ketpejt qarьbьqь.

☆
Altьn çavuu yrtyktөp
At versөң kelbejt çaşcьbьqь,
Armanьң çazьpь, muңajьpь
Qat versөң kelbejt çaşcьbьqь.

☆
Sojomun dep соң vьsaқ
Arkelseң ketpejt qarьbьqь,
Соң vaқandь көтөгүpь
Tap versөң ketpejt qarьbьqь.

☆
Elden murun enkejtip
Belimdi aldь qarьbьqь,
Kөkyrөkty көтөrtкөп
Çelimdi aldь qarьbьqь,
Oozumdaқь şekerdej
Kevimdi aldь qarьbьqь.

☆
Tik vastьgьvaj vөksөjtүp
Tizeңdi aldь qarьbьqь,
Eki buttu çьldьgьvaj
Kişen salдь qarьbьqь.

☆
Qadam vassaң arьvvas
Tuşoo salдь qarьbьqь,
Qara temir cьпçьrдап
Qurcoo salдь qarьbьqь.

☆
Ysty-ystynө yşkyrtүp
Kycyңdy aldь qarьbьqь,
Dal ortomdu vьkcyjtүp
Mycөmды aldь qarьbьqь.

☆
Şalьbratьpь terimdi
Etimdi aldь qarьbьqь,
Ajдаj tunuқ tastajqan
Betimdi aldь qarьbьqь.

☆

Emi bilsen onвоқур
Өсуң қандь қарғық,
Қарайлать тунарть
Көзүмды алды қарғық.

☆

Baldan tattь, ооздон
Сөзүмды алды қарғық,
Усынтур сугур ақыр
Өзүмды алды қарғық.

☆

Ajtqan sözdy uqalvaj
Qulaqtь aldy qarğyq,
Çaştyqtьn soqqon duvalь
Urap qaldь qarğyq.

☆

Çetimişke varqanьm,
Çetkirip ajtqan armanьm,
Çemirilgen çarqa oqşor
Ketti menin darmanьm.

☆

Çaş kezekte çavьqьr
Çьrqał kərwəj zarladьm,
Çetimiş çaşqa tuş qььr
Armanduu dyjne aldadьn.

☆

Ezip qajra Toqtoquł
Erkin bir çaşty çoqtoqun,
Ezil өmyr, gyldej çaş
Eki kelbes oqşodun.

☆

Qajrьp certci Toqtoquł,
Qajran çan qajrььp kelbejt oqşodun,
Qartajьp belim bykcyjdy
Qalqьmdan keter oqşodum.

☆

Ajtyр certci Toqtoquł,
Altьndaj çaşty çoqtoqun,
Asyl өmyr, gyldej çaş,
Ajlanьp kelbes oqşodun.

☆

Burup certci Toqtoquł,
Bulbul çan burulup kelbejt oqşodun
Buurul bolsom mejlici
Buralqan çaşty çoqtoqun.

☆

Tolqoj tartqan qyl arqan
Tor qaşqa attьn kermesi,
Toodoqu bulbul yndəngən
Toqtoqułdun kerbezi.
Torqojdoj baştan çan ketse
Tolqonup qajra kelbesi,
Tovunđan ketsem aman bol
Tolqon qьrğyз çergesi.

☆

Qaptalqa tartqan qyl arqan
Qara kerdin kermesi,
Qaqşanьp bulbul yndəngən,
Qartajqan Toqoq kerbezi,
Qajran өmyr, gyldej çaş
Qajrььp eki kelbesi,
Qalqьndan ketsem aman bol
Qaldajqan qьrğyз çergesi!

270

TOQTOQUL MENEN EŞMAMBETTİN AJTÏŞQANÏ

Toqtoqul menen Eşmamvet көр айтқан. Біроқ олардың айтқань, кее бир ысылардыңндай самандашуу емес, танаşалар, еиди көпүлүн асуу усун айтқан.

Toqtoqul Stairden kelgenden kicin Eşmamvet ekөө dajьma бир сүгүшкөн. 1915-жылы Ketmen-Tөвөдөгү Qonur-Өгүз деген жерде той болот. Tojқо Bazar-Qorqondoqu Arstanvar Carvaqtan Baltavaj деген балсан даар барған. Арым чақтаарь Sarttar urusunan Seftbek деген Baltavaj менен елшір ченілір қалат. Eşmamvet „Senin Sarttar urusunan түйкөн балсан ченілі” деп Toqtoquldu танаşалар ырдаят. Toqtoqul Eşmambettin сақалын ырдар екөө айтса.

EŞMAMBET

Arstanvar, Carvaqtan kelgen
Baltavaj

Balvandьqьn ajtam aj,
Alьn bilvej еңішір
Арымдан бир Sarttar*
Асылыр сүгөт қалтадај.

TOQTOQUL

Eşmamvet ырдар турасын
Ec nerseni vajqavaj,
Elirip topqo maqtanva
Eegindegi saqalьn
Qoolar ketken arpadaj.

EŞMAMBET

Өлемын деп санавај,
Өз альна қаравај,
Arqasьnda бир Sarttar
Sujrelyp сүгөт maladaј.

TOQTOQUL

Qьjьqьrasьn Eşmamvet
Qьlcajьp artьn қаравај,
Qьjuun таар сьтсьsam
Qalarsьn ішке қаравај,
Eegindegi көр saqal
Een qojduq taravaj.

EŞMAMBET

Toiquansьp keldi ele
Toqtoquldu qaracь,
Tomrojup attan сьqьldь
Eңішке түйкөн balasь,
Qaruu çoq Sarttardьn
Ujalqalьn qaracь.
Eңіšten Toqom сьqьлр
Esinen tajьp turqanda
Eşmamvet boldu aracь,
Muruntan qajьp көр tartьp,
Muңdanьp сүргөн sanaasь.

TOQTOQUL

Acqalьnvь Eşmamvet
Muңdanьp сүргөн sanaamь,
Balvanьn сьqьp qojdu деп
Samandajsьn valamь,
Eegin tutaş qьl vasqan
Eşmamvet, esi çoq eleң aramь.

EŞMAMBET

Qajtaran çoop munuңa,
Eңішкен балаң сьqьлр
Toqom, qajьqьqьnsьp turuda,
Ajььsa turqan ысьdaj.
Asьldьnvь Toqtoqul
Alьqьmda saqal qьlьma.

* Sarttar—Qьr дьздын атақтуу urusu. Alaj çaqta, Nooqat rajonunda çana Ketmen-Tөвөдө Sarttar urusu var. Toqtoqul uşul Sarttar urusunan.

TOQTOQUL

Сьқыр қалса еңістен
Самандадьн инимди,
Көнулым сууқ ојлоду
Ешмамбет сенін тилиңди,
Көкүрөгүң тутаş қал
Көтөгулүр ыдајсың
Ешмамбет, көрөөјсүң ошол тыгынды.

ЕШМAMBET

Адьрқа буткөн çekensin,
Ајтышқанда netesin,
Алдастава қуу көсөө
Алқымыңда сақал чоқ
Араңа оқшоş ekensin.

TOQTOQUL

Қара eckinin terisin,
Қартар алқан ekensin,
Қайра-қайра çelimдеp
Сартар алқан ekensin,
Eki воо қылың қудайды
Еrcildikten Ешмамбет
Мақтар алқан ekensin.

ЕШMAMBET

Авалы surар қудайдан
Бғылы алқан ekensin,
Андан соң ооз бергин деп
Murun алқан ekensin,
Еnemдеј болқон қуу көсөө
Eeginde bir қыл чоқ
Quru қалқан ekensin,
Өgyncөpөөк көргөnde
Beş-altı қыл бар ele
Апы да çулуп алқан ekensin.

TOQTOQUL

Eki воо қара сақалқа
Tunup қалқан ekensin,
Сақал çақтан вайgeden
Сьқыр қалқан ekensin,

Igeri varaқ el volot decy ele:
Tula vojун tyk басқан
Bir deci,
Аnda-мында bit басқан,
Eki deci,
Өзүн соң төөдеј çyk басқан
Ус deci,
Ошол varaқ elderden
Çalқыз өзүн çайқалыр,
Ешмамбет, уруқ қалқан ekensin.

Toqtoқul mintip ыдақанда Ешмамбет кyлyр:—Toqtoқul emne vol-
qonsun, çesir qатынca қарқар ыдајсыңды,—dedi.

Аnda TOQTOQUL—Seniki çaqқыы, eki воо қылыңа мақтаныр edireң-
deјsin—деp адақы kылды.

ЕШMAMBET—Андај воlсо қарар тур!

TOQTOQUL—Қарар турса қарар турајын.

ЕШMAMBET

Qudaj degen kişinin
Алқымы сақал tyk volot,
Апын қылқан тоовосу
Bir қудайқа бут volot,
Көсөөны қудай көрсөтpe
Ваарысы cунаңдақан çurt volot,
Таңда мақсаар болқондо
Qudaj dosu Muxambet
Көсөөлер çанына барвай сырт volot.

TOQTOQUL

Ақылы чоқ kişinin
Алқымы сақал tyk volot,
Асырар вақыр çyгвөсө
Арасы sirke, bit volot
Ешиги вејиш тар degen

Evin taap kire alvaj,
Eki воо қыһа çyk volot,
Çuup qojqon kijimdej
Kësөөнун ваарьсь сыраа çurt volot.

EŞMAMBET

Qudaj degen kişinin
Tyk volot tygөл betteri,
Авалъ murun çannatqa
Şarapatъ saqaldың
Adamdan murun çetmegi,
Ar birinen berişte
Alat eken bir-birden,
Авалъ murun bejişke
Saqaldың bul qо ketkeni.

TOQTOQUL

Qudaj degen kişinin
Tyk volot beken betteri,
Qaj şarijattan eşittin
Saqaldың bejiş çetkeni,
Ajtqan sözün сьп volso,
Ala topuran kyn volso
Ar qыһындан berişte
Bejişti közdөj syjreşө
Başqanь mындаj qоjo tur.
Bolorsun qызыq көkrөgy.

EŞMAMBET

Tyvy sajың berişte
Kynygө birden tynөsyn,
Saqalduunun çоq deşet
Şarijatta kynөsyn,
Eki qы tappaј eltөndөp
Eneme oqşoş quu көsөө
Esinden таһьр çyгөsyn,
Qulçundava көsөкө
Qudajqa çaqrajt mynөsyn.

TOQTOQUL

(Alaqanь çajыр bata berip):
Tyvy sajың berişte
Birden emes Eşmamбет

Ekiden kelip tynөsyn,
Qыһна qыгq ekiden çaza көr
Qudaj Eşmamбетtin kynөsyn,
Eşigi tar bejişke
Evin taap men kirem
Eki воо қыһа ваарьнда
Qарьqan teke keptenip
Qaңqыjыр сытта çyгөsyn.
Arvajqandan — sarvajat,
Ar bir çerin bir saјat
Saqal emes buta qо
Bul saqalың ваарьнда
Qantip çaqat mynөsyn.

EŞMAMBET

Tyvy sajың berişte
Tynөp çyrgөн kezi uşul,
Bir qы tappaј көsөкөн
Çyдөp çyrgөн kezi uşul.

TOQTOQUL

Tyvy sajың berişte
Tynөp çyrgөн turvajы,
Kөptygynөн vaqalvaj
Qanteer ajla tabalvaj,
Bul saqaldan Eşmamбет
Çyдөp çyrgөн turvajы,
Qaraqandan qalyң qо
Berişte emes, qыһна,
Qarqalar ucup tynөsyn.

(bata berip):

Menden alqan batan şul
Çazqь vaar көktөmdө,
Çer сьтьгар көrkөndө,
El çajlooqо көckөndө,
Qыһындың biri qalbastan
Qыр-qызы volup tyлөsyn,
Qызыды көrsө birge ucat,
Altымьş qarqa—saqьzqan
Ajdoondo çyгөsyn,
Tyvy oşondoј volmoqcu,
Eşmamбет senin mynөsyn.

EŞMAMBET

Sыjra saqal, kert murut,
Sыlasam kelet qoluma,
Zыrғыраjсың көсөкө
Bir қылыңдын қоқуна,
Сақалың қоқ көсөөны
Сапар уруп келтектер
Қолотројт дејт соқууға.

ТОҚТОҚУЛ

Sыjda saqal, kert murut
Sыlasaң kelet qoluña,
Sыртыңды сапыр мақтанға
Bir воо қылың товина,
Қағығанда узағыр
Қағууң ketip çyk volot
Bejiş tursun Eşmamvet
Baralvajсың соқууға.
Kylky қылат көргөн ел,
Kursyldep қыла мақтанған,
Eşmamvettin kevin көр
Qumar volson saqalqa
Qusaqyң tolot bir çylda,
Qula coloq vajtaldың,
Qujruqun қығыр қојо ве.

EŞMAMBET

Baltavaj тыşkөн енішке
Ваары çurttun кеңеши,
Eeginde bir қылың қоқ,
Сақалың көр деп асылат,
Sarttardың тоқолоңқон емеси.*

ТОҚТОҚУЛ

Toqolonsom özüm var,
Tolquqañ topqo keigende
Toqtoјdoј şirin sözüm var,
Top қылыңда мақтанға
Tolquvaqyң Eşmamvet
Toroј calar kezim var.

EŞMAMBET

Coloq saar çылығдај,
Cortondoqon nemesin,
Coocuqansыр ыгдақан
Qortondoqon nemesin,
Acuuma көр tijve
Birdemeni көрөsyn,
Ar ceңgelim beş qadaq
Ajavaj turup muştasam
Ajlyña çetpeј өлөsyn.

ТОҚТОҚУЛ

Çalduu qara aјqыrdaj *
Çalryldaқан емесin,
Aravanь көргөnde
Taryldaқан емесin,
Eki vatman çyk artsa
Өөдөdeñ сығыр tartalvaj.
Tizesinen temtender
Eesinen keltek çep
Sen, urqañ talryldaқан емесin.

EŞMAMBET

Ajdadyң maldы сывырға
Arzыр kelip qalyрсың
Alysta çatqañ uruуға,
Alysqa ketip temtender
Ajlyñdyң қоқ, kynөөñ қоқ
Aq çerinen keltek çep,
Ajdalыq kettin şыvьrda **

ТОҚТОҚУЛ

Aqlyñ tarqañ çan kelet
Altı ajlyq aly, şыvьrdañ
Qavar alvaj qarşы ыгдаp
Qara saqal Eşmamvet,
Qajqyda çyrgөн munumdan,
Qoro açы qoјun qajtarыp

* Çalduu qara aјqыrdaj—деp Toqtoқul Eşmamvetti tamaşalar ыгдақан.
Eşmamvet albettyy, saqalduu kishi bolqon.

** Şыvьr—Sivir degen söz.

* „Sarttardың тоқолоңқон емеси“—деp Eşmamvet Toqtoқuldu aјтыр çatq.
Toqtoқul çarçы kishi bolqon. Oşonduqan anь „Toqolonyon“—деp Eşmamvet
tamaşalar ыгдақан.

Qoluña tijse bir ecki *
Qorçondop qactъn sen nege,
Qonuşuñ Qalwa** cъvьrdan,
Qarmaqan çoq bir soldat
Qacъp keldin sen nege
Qalъn Talas uruudan?

EŞMAMBET

Qaқazdъ bildin qartъnan,
Qarmaıьp kettin Şьvьrqa
Qaj kynəənyñ zagrъnan?
Eki soldat, bir dezur
Ajdar ketken artъnan,
El qьdьrьp ar çerden
Surap çedin çartъ nan

TOQTOQUL

Qarmaıьp kettim qalqъman,
Azaptuu çoldo qamcъlar,
Ajdadъ soldat artъman,
Qarmaıьp ketken men elem
Qas duşmandьn zagrъnan,
Qajrьbьp kelip el kərdym
Bar eken tuzum çalrъdan,
Əiət velem aқqadan,
bras, surap çedim çartъ nan,
Eki qolpoc *** urvastan,
Ec adam doo qьvbastan
Qorçondop qactъn sen nege,
Qonuşuñ Talas qalqъnan?
Beş-altъ qolpoc qarma dep
Quudu vele artъnan.

* „Qoluña tijse bir ecki“ degenin mañntsi mьndaj: Eşmamnet özy Talastaq Qorçondop açь degenin qojcusu bolqon. Toodo çyğur açьnъn bir ecktsin sojup keçirgen.
** Qalwa—Talastaqь çerdin atь.
*** Qolpoc—Talastaqь qьrğazdardьn bir urusu.

EŞMAMBET MENEN TOQTOQULDUN EŞENGE ЪRDAQANЪ

(Toqtoqul menen Eşmamnet Talasqa kelip bir ajьlda turuşsa, qalpalaryn eercitip eşen kele çatqan. Eşendi oşol ajьldьn najsь tozur cъqqan. Bajdьn naşь qaltьldaқ eken. Oşondo ekəə Ъrdap qojo berişken):

EŞMAMBET

Qonuşu şiber kəp-kək çəp
Kelişken eken çergesi,
El coqulsa Ъrdaqan
Eşmamnettin termesi,
Teetigi elyudən aşqan aq topu
Eminə ucyn çьjмьldap
Qozqolup qalqan keldesi?

TOQTOQUL

Tolqoj tartqan aq arqan,
Tor qaşqa attьn kermesi,
Top çьjьndь gyldətkən
Toqtoquldun kervezi,
Kyny-tyny uqtavaj,
Tyn termetip çyrem dep
Oşonun, toqtovoj qalqan keldesi.

EŞMAMBET

Qьzьtьp eldi gyldətkən
Qьzьl tildin termesi,
Qьjvat çanьd ətkəndə

Qысајыр qajta kelbesi,
Qызықо Тоқо qaracъ
Qыгда турған ақ көjnөк,
Qыжымдаp турат keldesi.

ТОҚТОҚУЛ

Al acъq көjnөк, аq seide
Eşendin ыjлаjt kevine,
Qoluna берip qadыр şart,
Eşen-sopu qыqандын
Oşentip, keldesi turvajt çөnyne.

ЕŞMAMBET

Aq sandъ eken topusu
Eşen берse qadыр şart,
Ajлынын eken sopusu,
Qыjamat çolun көздөгөң
Qығызда sopu qalpaпын
Anda, Тоқо qыжымдаjыъ соquсу?

ТОҚТОҚУЛ

Qaracъ арpaq topusu,
Erteler kel деп namazqa
Elinin ваарын qыjқыр
Tyn терметip uқтаvaj
Oşentip, erkinder qalqan соquсу.

(Eşen keleçatqanda aldыnan cыqыр Toqtoququl menen Eşmambettin ыда-
qandaғы):

ЕŞMAMBET

Ajal, erkek cuuldap
'Artыnan qalvaj çyr oşo,
Aq caranduу, аq selde
Tee aldындаqъ qojqojqon
Aq voz at mingen kim oşo?

ТОҚТОҚУЛ

Erkek, ajal cuuldap
Eercip qalvaj çyr oşo,
Aldыna kelse cыjлаqan,
'Ajқыr, qocqor cыjnaqan,
Aldaqanъ volboso
Aqыretke varqanda

Erkectej çoldu baştaqan
Mыna eşen degen pir oşo,
Çannattын qulpu mende деп
Çalпынъ aldap çyr oşo.

ЕŞMAMBET

Ajal, erkek çyrsyn деп
Atы-çөnyн surajыq
Aq seldeden kimsiң деп?
Өz aldыnan вақыр
Tuş-tuşta kele çatыр dejt
Divana volup kyrsyldөp,
Tergegen kişi çoq eken
Eminege çyrsyn деп?

ТОҚТОҚУЛ

Al, qol tapşырqan eşeni
Tuş-tuş çaqta tujlaqan.
Eercip qalvaj artыnan
Et, maj çecyу көzөly
Qolun çajыр syn dese
„Ajыqqan qalqтын keseli“
Tee, аq eşendin qolunda
Kim веjişi, kim tozoq,
Oşonun acқыс, esevi.
Men, uşul taқыр pirdin zaғыnan
Dalaj cыl ketkem ajdalыр
Dartымды ырдap qalajын
Taқырдын keldi kezegi.

ЕŞMAMBET

Tuş-tuşunda вақыр,
Divana volup kyryldөp,
Qarылағы ыjлаşat
Qapilet dyjne cirkin деп,
Aq seldecen andan көp,
Baştarында sylkyldөp,
Sағы calbar bir kişi
Ada, ыjlap kelet vylkyldөp.

ТОҚТОҚУЛ

Tuş-tuş çaqta kyryldөp,
Divanalар ыjлаqan,
'Ajқыr, qocqor mal берip
Ata eşen деп cыjлаqan,

Arqasında qalpalар
Bekerge çanın qajnaqan,
Aqьrettin qarьzn
Aqьlduu ešen pir oşol,
Uşu baştan çajnaqan.

EŞMAMBET

Erkek, ajal qalbastan
Eercip çyret çarь çan,
Elyu qocqor, qьr q ajqьr
Ajdar ketet artьnan,
El vervej qojvojt eken qo
Eşendin көrsө varqьnan,
El bergen dyjnө көр oqşojt
Eercisek qantet artьnan?!

TOQTOQUL

Eşmamбет sen elirve
Eşen eercitpejt qo artьnan,
Eşendin tyrkylygyn surasam
Alaqan çajьr «syv» dese
„Ajьqat“ deşet dartьnan
Olujа ešen eken dep,
Ajdalьp varqan volcumun
Tetigi aq seldecen eşendin
Orunsuz qьlqan qarьnan.

EŞMAMBET

Qol tarььr qan eldenbi,
Qojqojqon ešen aq selde
Çe qoço söök çerdenbi,
Qantip ešen sьjdyrat
Qalq coqultup bergendi,
Bu qalaada çatqan kişi eken
Çe qalq saqььr kelgenbi,
Şarijatta aram dep
Moldolor syjlep çyrçy ele
Өzyncө surap kelgendi.

TOQTOQUL

Qиваньp ešen qalqandьr
Mal coqultup bergenge,
Acuum kelip tyjylөm

Uşundaj aq seldeni көrgөndө
Aralap kelip mal çajnajt
Aq qalpaq qьr qьz elderden,
Aq seldecen eşenden
Azap, muңdu men көrgөm
Ajqьr, qocqor çajnaqan
Avijirsiz şermendem!

(Eşendin yjgө kelip tyşyp ыrcыларға topu bergen çeri)

EŞMAMBET

Bu taqsьr eesi eken kьnөөнyn,
Aşьpraqьn Toqtoqul
Ajqьrdьn берer viгөөвyn,
Ešen bergen ajqьrdь
El aralap minemin,
Eşendi көzum көrgөndө
En qивандь çyгөгym,
Bejlin ešen qьspasa
Berer maldьn viгөөвyn.

TOQTOQUL

Ajqьrdьn vervejт viгөөвyn,
Alda qacan tьnylgөн
Aq eşenden çyгөгym,
Kөnylym şunca qalьrtьr
Kөгym kelvej çyгөmyn.
Kөpcylyk bergen maldardьn
Berse volo viгөөвyn,
Eşendin kesir saattьnan
Elsizge necen tьnөdym,
Bizdi ajdatqan ešen pir volcu,
Alalvaj kegim çyгөmyn.

EŞMAMBET

Ešen verdin topunu,
Sьjladьn vizdej totunu,
Totular kijip topunu
Taqsьr, ešen, qoldo dep,
Tyşөrsyn sen da qolqo dep,
Qarqaaqan da var çьqar
Qantelik ešen ođbo dep..

ÇAŞAQYN KENEŞ ӨКМӨТ

Bozdop, ыjlar tyrmөdө
Çatqan wolcu Toqtoqul,
Boz toqoloq byrgө etin,
Caqqan wolcu Toqtoqul,
Bozorup çygyр qыrqызdы
Tarqan wolcu Toqtoqul.

Qajqыrqanmыn bir kezde
Qaraluu qorqon turmuşqa,
Qanca çыl çygyр talaada
Qajтыр kelgem qыrqызqa
Ajdalыр çyrdym Sibirde
Azaptuu çaman turmuşta,
Açalyм çоq өlwөstөн
Aman kelgem qыrqызqa
Çaşaqyn keneş өkmөt,
Çalaa qыlqan wuzuqtu *
Çatqanьnan turquzba,
Erktyu emgek, çanь çurt
Ergisin waqьn çыldызqa!
Eskirip kettim qоşulbaj,
Emki sonun turmuşqa!

* „Çalaa qыlqan wuzuqtu“ dep aqьn өзyn kynөөsyз ajdatqan baj-manar-
tar çөnyndө ajтыр çatat.

ZAMANA

(Eski zaman menen çanь zaman çө-
nyndө):

Dalajlardы qor qыль
Zarlatqansың zamana,
Kedejlerdi bajlarqa
Qarmatqansың zamana,
Açьdaardaj zalimge
Arbatqansың zamana,
Çelmoquzdaj bajlarqa
Çalmatqansың zamana,
Kedejlerge şor wolup
Çarmaşqansың zamana.

Ac byrkytkө tylkydөj
Aldыrqansың zamana,
Uu тырмаqты kedejge
Maldыrqansың zamana,
Açьратыр aqьldan
Maң qыlqansың zamana,
Ataqanat dyjnө dep
Taң qыlqansың zamana,
Carcь wөzгө çetkirbej
Zar qыlqansың zamana,
Birөөгө çоq, birөөгө
Bar qыlqansың zamana,
Bajlarqa keң, kedejge
Tar wolqonsuң zamana,
Kedejge qьmbat, bajqa arzan

Mal bolqonsun zamana,
Qara çarma kedejge
Bal bolqonsun zamana,
Bajqa vuudaj, kedejge
Çar bolqonsun zamana,
Kedejge tujuq, vajlarqa
Şar bolqonsun zamana.

Bajın syjör kedejdi
Tumcuqturqan zamana,
Kedejge vajdı qyjqrtyr
Uncuqturqan zamana,
Bij, starcın, voluşun
Qurcutturqan zamana,
Kedejdi tylky, vajlardı
Byrkyt qyqan zamana,
Bajdı cınar, kedejdi
Cıgrıq qyqan zamana.
Bajdı çanı, kedejdi
Çırtıq qyqan zamana.

Bajdı vöry, kedejdi
Qoj qyqansın zamana,
Çoq qymaqqa kedejdi
Oj qyqansın zamana,
Bir-birine vajlardı
Toj qyqansın zamana,
Çalqız malın kedejdin
Sojdurqansın zamana,
Qara çerdi kedejge
Ojdurqansın zamana.

Kedejlerdin yjyndö
Çivin alqan zamana,
Tavalbaqan kedejdin
Ujyn alqan zamana,
Qanca maıqa cuu tyşyr,
Kujyr qalqan zamana,

Bööde qajqı kedejge
Kujyt qyqan zamana,
Kedejdi çarıs, vajlardı
Bijik qyqan zamana,
Bajdı mergen, kedejdi
Kijik qyqan zamana.
Tavalbaqan vulbul men elem,
Sajrajn tıvaj qalqıma,
Zamanın keldi ajlanır
Çarqıda kedej, çarqıda.

QANDAJ AJAL TUUDU EKEN LENINDEJ UULDU

Турку атавыз ырғыздан,
Зарфьнь көрдык турмустан,
Айтқанда сөзүм җар-җарық,
Асманда кыжгөн җылдыздан,
Он җетинци җылында
Николаж тақтан җылымьҗан.
Кенеҗти қуруп Ленин
Кедејге устум турғузған!

Басыр җеген қалқымды
Баж—манартар қуилду,
Аты кедеј валдары
Артындан җоруң җуилду,
Николаж напын җегендер
Амалын тарај туилду,
Рапардај җаныр воҗтоһдуқ
Вақтывьзға туилду,
Қандај ажал тууду екен
Лениндеј уилду!

Он җетинци җылында
Өктөвурдын тапы атты
Ғарқылдаған воҗсевик,
Ғақшы заман җаратты,
Мусапырлар қуваныр,
Муңдууларға җол асты.

Көр җылдар аққан тыҗылај
Көздүн җапын қурықатты!

Ғетигин Ленин қутқарды
Ғезиттин җаққан отунан,
Ғетилип кедеј қуилдун,
Ғелмоқуздын оозунан,
Ғелпитип тууну көтөрдүн
Ғергелуу ырғыз тоосунан.

Бажарды җајналды,
Баж-манартын тышынды,
Қантеер ајла тавалај
Қан җутқанын ичинды,
Мындај заман волорун
Көрдүн веле тышынды?
Асыды вақың вуқара
Ағармақтай куҗылды!

Ал кезекте менады
Ајдоодо җуруп ылақат,
Алырар җатыр тутқунда
Ајымды самар ыдақат,
Қыноону тартыр алтын ваҗ
Қығ қавығат қыҗраған,
Брысқа вуткөн Ленин
Брынды васты қыјладан...

Өмурунун вардығын
Кедеј усун зарр қылаған,
Езилген қалың қалқты
Еркелетип варр қылаған,
Рапаражын елдин асууға
Вапынан Ленин ант қылаған.

Көзүм варда ајтайын
Көргөнүмды қалқыма,
Сажратајын тилимди

Samar çyrgөн çarьна,
Qubanamь bulbulun
Ala-Too çыrqьz daңьна!

☆

Termeden ajttьm kevimdi,
Qubantьr valdar көnyldy,
Salpaqtar ucqan qulaly,
Tartaqan quştan çeңildi,
Noqtoodon vaşьn qutqardь
Tozoqto çatqan elimdi,
Qur ьraqmat ajtavьz
Quttuqtar asьl Lenindi!...

☆

Kөzymdyn çaşь төgylgөн,
Kөр çьl tartьr azartь
Kөjkyttө çatьr telmirgem,
Kөnkү çыrqьz көр qalqьm
Kөrdynөр çьrqaal Leninden!...

☆

Kecinen ber dep tilejmin,
Kejigen çanqa өlymdy,
Өvөktөр ьjlar tyrmөdө
Өtkөrgөm çaştьq өmyrды,
Kedejler aьp verdinер,
Kerimvajdan kegimdi,
Uşuncalyq çьrقاتqan,
Urmattajьz Lenindi!...

☆

Keңcilik door çьqqanda
Terime vatraj semirdim,
Tuşalqan temir ciderden
Boşotqon butun elimdin,
Ataңdaj vaqqan aldejler
Amanьn tile Lenindin!...

☆

Kesiri tijgen quzqundar
Kelbes çajqa көmyldy,
Ezyucy zalim vajlardan
Esiңe alsaң çaş valdar
Emi çigin vөlyndy.

Çarьr menen vaqьrqa
Qaltьrvaj cactьn ьгьstь,
Qantip ajtrajt bul Toqon
Qazьrqb çьrqaal turmuştu,
Qaraңqь atqan el elek
Qatarqa qoştu çыrqьzды,
Ketpes deөлөt, keң zaman,
Keңeş өkmөt turquzdu!

☆

Çetim menen çesirge
Çemişin vөlyp tarattь,
Zarьqqan eldin vaqьna
Lenindi çarattь,
Talьqras qьlьr taqtьңьz
Şumqarqa altьn qanattь!

☆

Aq qalpaq çыrqьz elime
Altьn, kymuş kenderdin
Ezilip çyrgөн kedejge
Encisin vөlyp çer verdin,
Qajqьda çyrgөн elime
Qajrat—qubat dem verdin.
Uşuncalyq çьrqaldь,
Urmattuu Lenin sen verdin!

AQBAARЬ *

(1929-çyлы, Ақсылың ** Qara suu degen çerinde, Maşqara degendin tojuna Ketmen-Tөwөdөн Toqtoqul, Talastan Алымқул барышты.

Çajдын толук увары... Тојоо келген қыз, келіндер айдан четіндегі кериде отурып екен.

Toqtoqul менен Алымқул қыз, келіндердин қанына бастырып келісір ырдар қою берішти.

Қыз, келіндердин четіндегі қызы тоғу келінди көрүр Алымқул ығын бағтады:

АЛЫМҚУЛ

Қызыңсақ қантет Тоqtoqул
Тигил қызы тоғу çенени?

ТОQТОQУЛ

Қызыды көрсөң қымтыңдар
Қызыңсағың çивармек,
Ашықрай балам тура тур,
Авалы бир айландығыр көрөлу.

Анда Алымқул қара тоғу келінди көрүр ырдар çиверди.

АЛЫМҚУЛ

Қадығың айтсам қақавы,
Қалам қағ қара тоғуны?

ТОQТОQУЛ

Ашықрай балам туратур
Тавылар ваşқа сонуну,

* Ақбаары—Fарысца, peri degen söz.

** Ақсы—ушұл күндөгу Караван (ваşтағы Қызылçar району).

Qartandy syjwos çan wolup

Quratpasyn şorumu.

АЛЫМҚУЛ

Qajsy birin ыrdajlyz

Toqo, kimdin çaqat şorumu?

ТОQТОQУЛ

Ej, balam çaştyq çeny oşondoj

Çalrynyñ waagy bir emes

Balam, waşqa wolot çoғuqu.

АЛЫМҚУЛ

Қызы тоғу қақаса

Toqo, men qdyrmaq woldum кө-
wүнө.

ТОQТОQУЛ

Қызылың билір таар айт

Қызықрай балам өнүнө.

АЛЫМҚУЛ

Ваагы эле қақы көрүнөт

Ваағың қуштай теминген.

ТОQТОQУЛ

Сығың билеј çyғwөgyn

Сытына бекер semirgen,

Сыватың таар ырдajlyq

Balam, sınduusy çыqat kelinden

Aq saqal ыrdap çatat деп

Ажыр көрwө келіндер

Men, ажықам çaştyq өmyрдөн.

АЛЫМҚУЛ

Ақ булбул sajrajt emesoi

Toqo, aq çыnardyn çaqына,

Андaj wolso ырдajlyq

Toqo, kelişken suluy aqына.

ТОQТОQУЛ

Ej çивармек, oşoi „aq“ деп айтыр
ырдасаң.

Келиң қақат қағына,

Keteli ыrdap oşony,

Uqulsun şagy waagyqa...

АЛЫМҚУЛ

Mergenci salat beleske
Toqo, beş qavat bolot qarqanь
Andaj bolso aşьqpa
Toqo, tavaьyn izder appaьyn.

ТОҚТОҚУЛ

brdasaң valam aqtь ьrda,
blajьq oşol tarqanь,
brqьştap çaşьtьq qurc bolot
Balam, ьqsьz çerge cappaьyn.

АЛЫМҚУЛ

Teetigi meltiregen peridej,
Beş qavat vermet, şurunu,
Meni qacaң ьrdajt dep
Toqo, vizdi qarap turubь?..

ТОҚТОҚУЛ

Belgilegem aq kelin
Senin betinde qьzьl nurunu,
brdasaң valam uşunu ajt
Oşonun çaqat qььqь.

АЛЫМҚУЛ

Kemseli çivек, varqьttan
Kelişken çaqaң qajьrma.

ТОҚТОҚУЛ

Kelinden çaqşь tavьlsa
Balam, ketkiң var dejm aььna.
Aqььl durus көrynөt
Balam, uşul aq kelinden aььva.

АЛЫМҚУЛ

Çelbegej kijgen bejқasam
Arqaьqь vazar çivеgi,

ТОҚТОҚУЛ

Ej, valam aьtuuqа sonun aq keliң
Ajaldьn taza çyrөгь,
Ajtsaң valam oşonu ajt,
Adamdьn erijt çyrөгь.
Arman kyn, vaştan ketkensin
Çaşьqtьn uja tynөгь.

АЛЫМҚУЛ

Kelindin tapтьq aqtarьn
Toqo, kezegin таар maqtadьn.

ТОҚТОҚУЛ

Ketpesin sözyң bekerge
Çivarmek, kelindin sura attarьn.
Ker çorқodoj төgьlcy
Menden ketip qalqan çaşьььq
Balam, kezeksiz çerge cappaьyn.

(Bir vala caар keltip „Kelindin atь Aqvaarь” dep ьrcьlarqа şьььradь)

АЛЫМҚУЛ

Kykykter sajrajt şaqtaьqь,
Qaracь, kyndөj bettin appaьqь.

ТОҚТОҚУЛ

Kylyucь çaşьtьq qalqanda
Kyugym çaşьqа varqanda
Kykyk bolup Toqondu,
Kyjdyresyn Aqvaarь.

АЛЫМҚУЛ

Aq bulbul sajrajt şaqtaьqь
Ajdaж bettin appaьqь.

ТОҚТОҚУЛ

Bul, Alymquldun tarqanь,
Altьmьş çaşьqа kelgende
Toqondu azarqа saldьn Aqvaarь.

АЛЫМҚУЛ

Bulbuldar sajrajt şaqtaьqь
Buralqan өndьn appaьqь.

ТОҚТОҚУЛ

Bulbul çaşьtьq өtkөndө,
Bul өmyrgө çetkende,
Buralьp syjler, kerilip
Meni, muңajtasьn Aqvaarь.

АЛЫМҚУЛ

Butunda kijgen maasьь,
Toqo, bulqaarь emes, akeri,

ТОҚТОҚУЛ

Bytyn kymьş көrynөt
Qoluna salqan şakegi,

Buralqan suluu Aqbaarь.
Munajttьn mendej akeni.

ALЬMQUL

Kөjnөgy appaq tuvardaj,
Kөrcy Toqo Baarьnь
Kөk zoodon ucqan ulardaj

TOQTOQUL

Kөtөryldym men daqь
Balam, көргөндө toqtop turalvaj,
Kөzyңdy tyzdөp tiktep tur,
Balam, көр çaşьnьp ujalvaj.

ALЬMQUL

Qьзыl til sajra talvajсьn
Qьjalьn şekер valdajсьn.

TOQTOQUL

Qьp-qьзыl betin anardaj,
Çaş kezimde çaralvaj,
Qьz kezinde qandajсьn?...

ALЬMQUL

Çaңsoodon tilim talvajсьn,
Çamalьn şekер valdajсьn,

TOQTOQUL

Çajnaqan colpon nur çyzduy
Cьraqm, çaş kezinde, qandajсьn.

ALЬMQUL

Qьзыldan kijgen çeletken,
Qьrqa taqqan sedepten.

TOQTOQUL

Qьдьгьp çyгyp sendejdi,
Kөгвөdym qьjla eletten,
Qьсьnьp menden ujalva
Qьзыqcu çaştь çөнөtkөm

ALЬMQUL

Çaşьldan kijgen çeletken,
Çaraşat taqqan sedepten.

TOQTOQUL

Çaqşь ele çyгdym sendejdi,
Kөгвөdym qьjla eletten,

Çaşьnьp balam ujalva
Çaş kezimdi çөнөtkөm.

ALЬMQUL

Qolo emes kymuştөj,
Toqo, qoluna salqan bilirik.

TOQTOQUL

Toqondun çetsen varqьna
Balam, topto sajrap çyrөlyk,
Tolup çatqan qatьndar
Seni ele tiktejt tynөгyp.

ALЬMQUL

Çalqьz өзyn ьгdavaј,
Toqo, çan çoldoşun vilelik.

TOQTOQUL

Bilsen volo çivaremek,
Bir kişini çiverip.

ALЬMQUL

Ajtьp ьгdar turubuz
Toqo, ajaldьn taza çyrөгyn.

TOQTOQUL

Aтьn вагьp surap kel,
Uşunun alqan qurdaş kyjөвyn.

(Eri Samsaalь degen eken. Semiz tor çorqo minip, qara көрө icik kijp
kelip uqur turdu. Aqbaarьnьn eri uşul Samsaalь dep ajtьştь)

ALЬMQUL

Çanьna keldi qurdaşь,
Toqo, çaraştьгьp ьгdacь!

TOQTOQUL

Çaman vala көгynвөjt
Uşul Samsaalьnьn tulqasьь,
Çajnaqan Baarь sulunun
Çaraşqan eken qurdaşь.

ALЬMQUL

Kylykty mingen Samsaalь,
Kylpөty çaqşь Aqbaarь.

TOQTOQUL

Kyjөөsy vaqtuu nerse eken
Kyndөj suluu tarqanь,

Kyry-tyry tojro boşojt
Bularдын kylyp-ojnop çatqanь...

ALЬMQUL

Qызы at mingen Samsaalь,
Qылыç çaqşь Aqvaarь.

TOQTOQUL

Qыздын carqan altьнын
Samsaalьнын qьrqa salqan qarqanь,
Qызьq çьrqa emespi |
Bularдын, qьñsьlaşьp çatqanь.

ALЬMQUL

Çorqonu mingen Samsaalь,
Çorqu çaqşь Aqvaarь.

TOQTOQUL

Çoq nemeni ojro tysyrdy
Çoodarьнын arpaqь,
Azamat eken Samsaalь
Çoruqtuunu tarqanь ...

ALЬMQUL

Aldьnda minip turvajьь
Ajbandan suluu torunu.

TOQTOQUL

Azamat eken Samsaalь
Alqanьң çandьn sonunu,
Aqvaarь menen birge østyn
Samsaalь, aьp kelci qolunu.

ALЬMQUL

Altьn, kumьş aralaş
Alqьmqa taqqan kuvøgy.

TOQTOQUL

Azamat çigit көrynøt
Aqvaarьнын kyjøvy,
Aqvaarьdaj bolsun de.
Azamat erdin syjøry.

ALЬMQUL

Aqvaarь qьlqan kijim qo,
Samsaalьнын qajьrma çaqa icigi.

TOQTOQUL

Çaman көрвø Aqvaarь,
Qartajqan mendej kişini,
Aсылqan vaqtьң Samsaalь,
Alqanьң çandьn tyzygy,
Køtøryldy көnylym
Aqvaarь, көrgøndø senin çyzyny.

ALЬMQUL

Bazardьn şalь çibegi,
Başьna salqan çooluqu.

TOQTOQUL

Balam, tikter qaracь
Aqvaarь çandьn sonunu.

ALЬMQUL

Adьrdьn cøvy qozqolso
Aqarqan şamal çel çyrsyn.

TOQTOQUL

Aqvaarь çaman көрвøgyn
Ajtqanьma el kylysyn,
Bej orun sözdy syjløwøj
Bejbaş valdar tek çyrsyn.

ALЬMQUL

Çajloonun toluq kezi uşul,
Çajqalьp şiber көryngøn.

TOQTOQUL

Ajtqanьң ьras Alьmqul
Arqar menen qulçasь
Arcanьn vьgyn kemirgen,
Keneştin çolu kyc aьp
Maqtoolor cьqsьn kelinden.

ALЬMQUL

Qunduzdaj casьң qar-qara,
Qujulup tyşkøn dalьndan.

TOQTOQUL

Qup kelişken kişi eken
Qurdaşьna tavьlqan.
Kiştaldaj syjløp otursaң
Kim ketsin Baarь çanьndan,

Eskirip ketti qajran çan
 Eñ kylyk elem savlyqan,
 Elirip Toqon syjlöse,
 Erkek, ajal coqulup
 Men kirgen yjgö çavlyqan,
 Peridej kelin ekensin
 Bermet, şuru taqynqan.
 Qadimki çasta var bolsom,
 Ajavaj tartyp çibersem
 Ajaqqa qujqan val bolsom,
 Bulbuldaj qonup sajrooqo
 Buralqan qırsyn tal bolsom.

MAZMUNU

	Beti
Toqtoqul	7
Ömyr	37
Kermez	39
Gyldap al	42
Nasijat ır	43
Yıgy ırlar	44
Emne qızıq	49
Qardaşın köönyn bilip öt	51
Nasijat ırlar	53
Alınqanqa	58
Dunyje	60
Beş qaman	67
Eşen qalpa	70
Aqın bolup cıqqatın	72
Qoş elim	73
Qoş, arake!	77
Azarqa tısty ömyrym	79
Ajlanqan toonun ıyrkyty	84
Uşundajıw suraqın	86
Tutqunda cırgöndö	88
Tutqundaq arman	93
Tutqın sıı	96
Köcedö ölcı kunymıy?	101
Qacıp kele çaiqanda	107
Qacqandaq ır	109
Çerdi körgöndö	111
Ensegen elim amanıy?	114
Arakem aman barsıdıy?	119
Tutqundan kelgende	121
Baurul bolup qaradıı	124
Balam çoq	127
Ezildim şumduq zamanda	129
Toqtoqul sinirden kelgende Eşmambei ır cı menen ucıraşqanı	133
Qorqoi ır cı Toqtoquldın balasıñın ölgönyn ucuzqanda	152
Toqtoqul menen Eşmamsettın ucıraşqanı	156
Toqtoqul menen Alınquldın ucıraşqanı	170
Ekinci ajdalar da	188
Salam berdim saqınır	190
Quulup cırdım köp cı	195
Kylyk elem talısaqan	200

